

**СУЛІМ ВЛАДИСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ
СВІТЛИЧНИЙ ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ**

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС
ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

Київ – 2019

УДК 342.56:342.9(477)

Рекомендовано Вченою радою Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № ___ від __. __. 2019 р.)

Рецензенти:

Галунько В. В. – доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту публічного права;

Ладиченко В. В. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України;

Оніщик Ю. В. – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та господарського права Академії праці, соціальних відносин і туризму

Адміністративно-правовий статус діяльності господарських судів України: проблеми та перспективи: монографія / В. В. Сулім, О. П. Світличний. – Київ: НУБіП України, 2019. – 196 с.

В монографії розкрито сучасний стан законодавчої діяльності господарських судів України, розкрито їх адміністративно-правовий статус та визначено місце і роль господарських судів в сучасній системі судоустрою України.

Розрахована на науковців, працівників органів публічної влади, аспірантів, студентів юридичних факультетів вищих навчальних закладів.

ISBN 978-617-7630-14-1

© Сулім В. В., Світличний О.П., 2019
© НУБіП України, 2019

Наукове видання

Сулім Владислав Володимирович

Світличний Олександр Петрович

**Адміністративно-правовий статус діяльності
господарських судів України: проблеми та перспективи**

Монографія

Підписано до друку 21.11.19 Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 11,4 Наклад 100 прим. Зам. № 11449

Видавець і виготовлювач Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4097 від 17.06.2011

служби (пункт 1.3. Положення), суттєво різниться, ніж та, яка вписана в Законі України «Про державну службу».

Вказана правова характеристика інспектора Вищої ради правосуддя, посада якого прирівнюється до посади патронатної служби, є недоліком нормативно-правового регулювання повноважень інспектора Вищої ради правосуддя. Вказані в «Положенні про інспектора Вищої ради правосуддя» повноваження інспектора Вищої ради правосуддя, суттєво різняться від тих, які вписані в нормах ст. 28 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» та ст. 92 Закону України «Про державну службу». Вказані в «Положенні про інспектора Вищої ради правосуддя» повноваження інспектора Вищої ради правосуддя, повинні бути покладені на державних службовців та вписані в ст. 28 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

Повноваження інспектора Вищої ради правосуддя регулюються наступними нормативними актами: Законом України «Про Вищу раду правосуддя» від 21. 12. 2016 р. №1798-VIII; Положенням про інспектора Вищої ради правосуддя: затвердженого рішенням Вищої ради правосуддя № №2440/0/15-17 від 23.03.2017 р. та іншими нормативно-правовими актами.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Прийняття запропонованого проекту Закону України «Про внесення змін до закону «Про Вищу раду правосуддя» не потребує додаткових витрат з Державного бюджету України.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття законопроекту

Прийняття проекту Закону України «Про внесення змін до закону «Про Вищу раду правосуддя» буде відповідати функційним повноваженням діяльності інспектора Вищої ради правосуддя.

З М І С Т

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО- ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ	6
1.1. Генеза становлення та розвитку системи господарських судів в Україні	6
1.2. Поняття і зміст адміністративно-правового статусу господарських судів України	30
1.3. Принципи господарського судочинства	49
1.4. Адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів в Україні	70
Розділ 2. СУЧАСНА ПАРАДИГМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ	88
2.1. Судова реформа в Україні та її вплив на адміністративно-правовий статус господарських судів	88
2.2. Місце і роль господарських судів в сучасній системі судоустрою України	109
2.3. Структура господарських судів в судовій системі України	127
2.4. Сутність та основне призначення суб'єктів, які забезпечують функціонування та діяльність господарських судів	145
ВИСНОВКИ	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	170
ДОДАТКИ	191

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сьогодні важко уявити нашу державу, яка не намагається вдосконалити свою діяльність в реалізації відповідних функцій. Однією із форм такого вдосконалення є здійснення судової реформи. Наукові погляди на результати здійснення судової реформи дають підстави звернути увагу на проблеми не лише прийнятих нормативно-правових актів у сфері судочинства, але й надати новий поштовх подальшого удосконалення діяльності господарських судів, які займають особливе місце в системі судоустрою України. Діяльність господарських судів, як органів судової влади, регулюється не лише нормами конституційного, господарського процесуального, але й нормами адміністративного права, регулюючий вплив яких має місце як під час здійснення господарського судочинства, так і поза його межами.

Господарський суд має суттєвий вплив на всіх учасників господарського судочинства, що зумовлено його адміністративно-правовим статусом. Внаслідок прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів», внесених змін до Господарського процесуального кодексу України, а також інших нормативно-правових актів, діяльність господарських судів зазнала суттєвих змін, які стосуються їх функцій і компетенції, форм і методів управлінської діяльності, що ще раз підкреслює важливість та актуальність теми монографічного дослідження, а тому проблематика діяльності господарських судів потребує нових поглядів на їх адміністративно-правовий статус.

Необхідність дослідження адміністративно-правового статусу господарських судів зумовлюється широким колом функційних повноважень щодо реалізації господарськими судами адміністративно-правових норм, а також необхідністю внесення пропозицій теоретичного і практичного характеру у досліджуваній сфері. Предметом нашого дослідження є адміністративно-правового статусу господарських судів, діяльність яких в

за дорученням члена Вищої ради правосуддя, інспектор попередньо: аналізує заяви про порушення суддями, прокурорами вимог щодо несумісності; надає члену Вищої ради правосуддя пропозиції щодо залишення заяви без розгляду або щодо прийняття членом Вищої ради правосуддя рішення про відкриття справи про порушення суддями, прокурорами вимог щодо несумісності; матеріали щодо звільнення судді з посади; аналізує матеріали за поданням Генерального прокурора України або його заступника про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом знайомиться з матеріалами судових справ, суддівським досьє.

Недоліком правового статусу інспектора Вищої ради правосуддя є те, що його посада визначається, як посада патронатного службовця. Згідно ст. 92 Закону «Про державну службу» до посад патронатної служби належать посади радників, помічників, уповноважених та прес-секретаря Президента України, працівників секретаріатів Голови Верховної Ради України, його Першого заступника та заступника, працівників патронатних служб Прем'єр-міністра України та інших членів Кабінету Міністрів України, помічників-консультантів народних депутатів України, помічників та наукових консультантів суддів Конституційного Суду України, помічників суддів, а також посади патронатних служб в інших державних органах. Працівник патронатної служби призначається на посаду на строк повноважень особи, працівником патронатної служби якої він призначений. Трудові відносини з працівником патронатної служби припиняються в день припинення повноважень особи, працівником патронатної служби якої він призначений. Акт про звільнення приймається керівником державної служби .

Із наведеного в ст. 92 Закону «Про державну службу» випливає, що норми вказаного закону не розповсюджуються на діяльність інспекторів Вищої ради правосуддя. Вказаний правовий статус інспектора Вищої ради правосуддя в «Положенні про інспектора Вищої ради правосуддя», Законі України «Про Вищу раду правосуддя», як посада, що є посадою патронатної

«Про Вищу раду правосуддя» та ст. 92 Закону України «Про державну службу».

З цієї причини необхідно внести зміни в частину третю ст. 28 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

3. Загальна характеристика і основні положення законопроекту

4. Стан нормативно-правового регулювання діяльності інспектора Вищої ради правосуддя

Для забезпечення здійснення членом Вищої ради правосуддя своїх повноважень у складі секретаріату діє служба інспекторів Вищої ради правосуддя, яку очолює керівник служби інспекторів, який підпорядковується Голові Вищої ради правосуддя.

Частиною третьою статті 28 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» встановлено особливості діяльності інспекторів Вищої ради правосуддя, які визначаються Положенням про інспектора Вищої ради правосуддя, яке затверджується Вищою радою правосуддя.

Відповідно до «Положення про інспектора Вищої ради правосуддя», не будучи державним службовцем, інспектори Вищої ради правосуддя наділені широким колом повноважень, ніж ці, які встановлені частиною сьомою ст. 28 Закону «Про Вищу раду правосуддя», відповідно до якого за дорученням члена Вищої ради правосуддя інспектор:

- 1) попередньо аналізує матеріали справ, які передані члену Вищої ради правосуддя за результатами автоматизованого розподілу;
- 2) збирає у разі необхідності інформацію, документи, інші матеріали;
- 3) надає пропозиції та готує проекти висновків з питань, які віднесені до повноважень члена Вищої ради правосуддя;
- 4) виконує інші завдання в межах повноважень члена Вищої ради правосуддя, визначених цим Законом.

Водночас «Положення про інспектора Вищої ради правосуддя» конкретизує і наділяє інспектора Вищої ради правосуддя, більш широкими повноваженнями, ніж норми Закону «Про Вищу раду правосуддя». Зокрема,

умовах здійснення судової реформи та оновленого процесуального законодавства набула нових адміністративно-правових рис.

На окремі питання аналізованої нами проблематики та теоретичних засад адміністративно-правового статусу господарських судів звертали свою увагу вчені-правознавці: В. Авер'янов, Р. Аюпова, В. Бевзенко, М. Вільгушинський, В. Галунько, Ю. Гаруст, І. Голосніченко, Е. Демський, О. Джафарова, О. Дрозд, А. Іванищук, М. Коваль, В. Колпаков, С. Короєд, А. Кубішкіна, В. Курило, Д. Лук'янець, Д. Мандичев, О. Орлюк, Д. Притика, П. Панталієнко, О. Святоцький, О. Світличний, С. Стеценко, М. Шатерніков, І. Шицький, М. Хамник та ін. Проте ці вчені досліджували інші, більш загальні чи суміжні суспільні явища, не торкаючись питання адміністративно-правового статусу господарських судів, яке в адміністративному праві не отримало комплексного вирішення, що зумовило потребу подальшого дослідження феномену діяльності господарських судів.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

ДОДАТКИ

Додаток А

1.1. Генеза становлення та розвитку системи господарських судів в Україні

За достатньо тривалу історію діяльності господарських судів та неодноразові судові реформи, система господарських судів України довела ефективність свого функціонування, є зрозумілою та доступною для всіх учасників судового процесу. Мабуть саме це й привертало увагу дослідників різних галузевих наук до питання становлення, організації та діяльності господарських судів. Про це свідчать праці вчених. Зокрема, дисертаційні дослідження: Д. М. Притики «Організаційно-правові засади становлення і діяльності господарських судів України» [1], І. Б. Шицького «Правовий статус місцевих господарських судів в Україні: становлення і розвиток» [2], М. М. Хамник «Формування і розвиток господарських судів в Україні (історико-правовий аспект)» [3], А. В. Кота «Судові акти в господарському процесі України» [4], М. І. Шатернікова «Господарські суди у системі суб'єктів адміністративного права» [5], Р. М. Аюпової «Адміністративно-правові відносини за участю господарюючих судів в Україні» [6] та інших науковців, які теж розглядали історію виникнення та становлення господарського судочинства в Україні [7, с. 8-12].

Історія виникнення та становлення господарських (арбітражних) судів має давню історію і була відома ще з античних часів. Сучасні господарські суди своїм історичним корінням мають три види комерційних судів: морські, консульські та ярмаркові. Поява морських судів була зумовлена необхідністю розв'язання спорів між учасниками морських перевезень, які

ПРОПОЗИЦІЯ ЩОДО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА ПРОЕКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «Про внесення змін до Закону України «Про Вищу раду правосуддя» ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проекту Закону України «Про Вищу раду правосуддя (щодо визначення повноважень інспектора Вищої ради правосуддя)»

На підставі аналізу нормативно-правової діяльності інспектора Вищої ради правосуддя, визначення його правового статусу, пропонуємо внести зміни в частину третю ст. 28 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», яку викласти у такій редакції:

«3. Інспектори Вищої ради правосуддя є державними службовцями, їх статус визначається Законом України «Про державну службу»

1. Обґрунтування необхідності прийняття проекту Закону України

Проект Закону України «Про внесення змін до закону «Про Вищу раду правосуддя» спрямований на визначення правового статусу інспектора Вищої ради правосуддя.

2. Мета законопроекту

Недоліком нормативно-правового регулювання, є визначення повноважень інспектора Вищої ради правосуддя, посада якого прирівнюється до посади патронатної служби. Вказані в «Положенні про інспектора Вищої ради правосуддя», затвердженого рішенням Вищої ради правосуддя № №2440/0/15-17 від 23.03.2017 року повноваження інспектора Вищої ради правосуддя, суттєво різняться від тих, які виписані ст. 28 Закону України

215. Логвиненко М.І., Юрковський Ю. О. Правовий статус інспекторів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. *Європейські перспективи*. № 3. 2015. С. 32–35.

216. Регламент Вищої кваліфікаційної комісії суддів України: Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України № 81/зп-16 від 13.10. 2016 р. (в ред. Рішення № 40/зп-17 від 19.04. 2017 р.) URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/reglament.pdf>

217. Повноваження Ради суддів України: затверджено X позачерговим з'їздом суддів України 16.09.2010 р. (в ред. Рішення З'їзду суддів від 20.06. 2014 р.) URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=0974K1A3A2>

218. Сулім В.В. Суб'єкти, які забезпечують функціонування та діяльність господарських судів. *Двадцять четверті економіко-правові дискусії*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Львів, 28 лютого 2018 р. Львів: С. 128–131.

належали до різних держав. Оскільки зробити це за допомогою місцевого права було неможливо, у таких судах застосовували право іноземне. Консульські суди виникли як наслідок станової роздробленості середньовічного суспільства: кожен стан мав свій суд, постала також необхідність у створенні спеціальних судів для купецтва. Найбільш яскравий вияв виокремлення так званої купецької юрисдикції дістало в Італії, де всі спори, що виникали між членами корпорації, розглядалися судом виборних (consules). З плином часу ці суди, що мали характер третейських, були визнані державою з наданням відповідного статусу. Ярмаркові суди виникли у Франції завдяки поширенню ярмаркової торгівлі. Оскільки торговці, які збиралися на ярмарок з різних місць, не могли створити корпорації, спори між ними мав вирішувати спеціально створений для цього суд. Від процесу вимагались швидкість і простота розгляду справ [8, с. 40-41].

Перші купецькі корпорації, а також суди для торговців в Україні з'являються у період Київської Русі, у XII столітті, проте в той час суд ще не був відділений від адміністрації [9, с. 82].

На підставі проведеного аналізу І. Б. Шицький робить низку висновків щодо історії становлення органів господарської юрисдикції, шляхом їх поділу на чотири етапи (кожен етап, вчений поділив на періоди).

Перший період охоплює часи Київської Русі, коли суд ще не був відділений від адміністрації. Проте вже у цей час (XII ст.) були створені купецькі корпорації та суди для торгівельного стану.

Другий період – доба Російської Імперії. Цей період характеризується виокремленням розв'язання купецьких справ у одному магістраті, створенням Головного магістрату спеціально для розгляду торгівельних справ, і нарешті – створенням комерційних судів з особливою компетенцією, які існували до 1917 року.

Третій період – радянський, що характеризується суперечливим ставленням до органів господарської юрисдикції, сприймаючи їх загалом як

засіб опосередкованого впливу на господарські відносини з боку органів державної влади [2, с.14].

Як бачимо, у питанні першого становлення та розвитку судів господарської юрисдикції наукові погляди І. Б. Шицького та Д. М. Притики [9, с. 82] збігаються. Проте це не скажеж про подальший період розвитку і діяльності господарських судів, зокрема, що охоплює так званий «радянський» період.

Як підкреслює І. Б. Шицький, на першому етапі (1917-1921 рр.) відбувається ліквідація існуючих комерційних судів. Другий етап характеризується створенням арбітражних комісій (1922 р.), а в подальшому – державних арбітражів (1931 р.). Об'єднуючим для цього етапу є те, що незалежно від назви застосовувався напівадміністративний порядок розгляду господарських спорів. На третьому етапі, якісно новому, створюється єдина система арбітражних судів як одна з ланок судової системи (1991 р.). Четвертий період – пострадянський, який пов'язаний із набуттям Україною незалежності і створенням власної судової системи. Цей період умовно складається з декількох етапів, перший з яких характеризується прийняттям Конституції України, що визначила нові засади розбудови вітчизняної судової системи. На другому етапі відбувається створення господарських судів як спеціалізованих судів у системі судів загальної юрисдикції (2001 р.). Саме на цьому етапі виокремлюються місцеві господарські суди. Третій етап продовжується сьогодні і пов'язаний із аналізом результатів т. зв. «малої судової реформи» і визначенням перспектив подальшого розвитку органів господарської юрисдикції і господарського процесуального законодавства [2, с. 14-15].

На відміну від І. Б. Шицького, В. І. Татьков визначає дуже розгалужену історію виникнення та становлення судових органів в Україні, виділивши чотирнадцять етапів їх становлення.

червня 2017 року). URL: <https://rm.coe.int/grecoeval4rep-2016-9-p3-76-greco-19-23-2017-/1680737206>

206. Положення про секретаріат Вищої ради правосуддя: Рішення Вищої ради правосуддя №579/0/15-17 від 23.03.2017 р. URL: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-polozhennja-pro-sekretariat-vishoyi-radi--doc311470.html>

207. Положенням про інспектора Вищої ради правосуддя: Рішення Вищої ради правосуддя № №2440/0/15-17 від 23.03.2017 р. URL: http://www.vgu.gov.ua/content/act/2440_15.08_2017_1.pdf

208. Положення про Державну судову адміністрацію України: Рішення Ради судів України від 22.10. 2010 р. № 12 (ред. від 02.10. 2015 р. № 102). URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/about_dsa/about

209. Положення про Служба судової охорони: Рішення Вищої Ради правосуддя № № 4237 /0/15-17 від 21.12. 2017 р. URL: www.vgu.gov.ua/content/act/4237_21.12_2017_

210. Типове положення про службу персоналу місцевого, апеляційного судів: наказ Державної судової адміністрації України № 82 від 27.05. 2014 р. URL: http://zib.com.ua/ua/print/87571nakaz__82_vid_27_travnja_2014_roku_pro_zatverdzhennja_tipovo.html

211. Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників: наказ Державної судової адміністрації України № 815 від 20.07. 2017 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SA17387.html

212. Терлецький О. М. Вища кваліфікаційна комісія суддів України та її роль в системі судоустрою України. URL: <http://intkonf.org/terletskiy-o-m-vischa-kvalifikatsiy-na-komisiya-suddiv-ta-yiyi-rol-v-sistemi-sudoustroyu-ukrayini>

213. Секретаріат комісії. Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. 2015. №3. С. 13–14.

214. Служба інспекторів Комісії. Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. 2015. №3. С. 14–15.

195. Закропивний О. В. Деякі питання територіальної побудови системи судів загальної юрисдикції. *Адвокат*. 2012. №1(136). С. 38–41.

196. Конституційне (державне) право зарубіжних країн. Особлива частина: підручник / отв. ред. Б. А. Страшун. 3-е изд., перегляд. і доп. М.: Норма, 2008. 629 с.

197. Москвич Л. М. Становлення та розвиток судових систем. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. № 3. С. 73–81.

198. Андрейцев В. І. Судово-правова система в Україні: тектологічні проблеми оптимізації функціонування. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. №1. С. 15–30.

199. Бард К. Висновок щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. Варшава. 2017. 26 с.

200. Грішина Н. Судові новели: чого чекати Україні від реформи правосуддя. Про переваги і недоліки нового закону України «Про судоустрій і статус суддів». URL: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1419341-sudovi-noveli-chogo-chekati-ukrayini-vid-reformi-pravosuddya>

201. Указ Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» № 276/2015 від 20 травня 2015 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

202. Глущенко С. В. Вищі спеціалізовані суди в системі судової влади України: дис. ... докт. юрид. наук. Харків, 2015. 490 с.

203. Сулім В. В. Структура господарських судів в судовій системі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 166–168.

204. Ватаманюк В. І. Проблеми та перспективи реформування господарського процесуального законодавства. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Випуск 604. Правознавство. С. 64–67.

205. Звіт «Запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів»: Ухвалено на 76-му пленарному засіданні (Страсбург, 19-23

I. Етап виникнення судових органів на території України періоду Київської Русі, створення перших купецьких корпорацій та судів для торговельного стану (XII -XIX століття).

II. Етап зародження комерційних судів на території Російської імперії (1808 -1864 рр.).

III. Етап судової реформи 1864 р. (1864 р. – початок XX ст.).

IV. Передреволюційний етап (початок XX ст. – 1917 р.)

V. Етап воєнного комунізму (1917-1921 рр.), ліквідації комерційних судів і арбітражних комісій.

VI. Етап Нової економічної політики і створення арбітражних комісій (1921-1931 рр.).

VII. Етап індустріалізації, колективізації, утворення Державного арбітражу, поступове розширення його компетенції (1931-1959 рр.)

VIII. Етап розвитку державного арбітражу (1959 -1963 рр.).

IX. Етап реформування Державного арбітражу (1963 -1977 рр.).

X. Етап «конституалізації» Державного арбітражу, як органу державного управління з рядом контрольно- управлінських функцій, (1977 - 1991 рр.).

XI. Етап трансформації в судову систему (1991 - 1996 рр.).

XII. Етап «малої судової реформи» (червень 2001 р. - лютий 2002 р.).

XIII. Етап становлення і розвитку господарських судів як окремої ланки спеціалізованих судів (лютий 2002 р. - липень 2010 рр.).

XIV. Етап розгортання судової реформи (з липня 2010 року) [10, с. 5-7].

На підставі вищенаведеного, проаналізуємо правові аспекти становлення та розвитку системи господарських судів в Україні.

Після розпаду Київської Русі, тривалий час Україна входила до складу певних держав, тому історія становлення господарських судів України не існує окремо від історії становлення аналогічних судів цих держав.

Перша спроба створити постійний спеціальний суд для купецтва належить цареві Олексієві Михайловичу (1667 р.), який ухвалив зібрати всі справи купецькі в одному місці [11, с. 211].

У зв'язку із значним розквітом торгівлі, 30 січня 1699 року в Москві був створений особливий орган – бурмістерські палати, які поєднували у собі функції фінансової та судової установи. Створена у 1719 році Комерц-Колегія здійснювала не тільки судовий розгляд торгових спорів, але й нагляд за торгівлею [3, с. 5].

Подальший розвиток торговельні суди отримали за царювання Петра, який у 1721 р. спеціально для розгляду торговельних справ створив Головний магістрат. У подальшому суди створювалися при митницях, магістратах і мали різну назву, залежно від підпорядкованості [12, с. 16].

Слід підкреслити, що Комерц-Колегія, яку було засновано у 1719 р., здійснювала не тільки загальний нагляд за торгівлею, а й виконувала судові функції по кримінальних справах, а також митні словесні суди (засновані в 1727 р.), котрі розглядали справи по різних спорах між купцями [8, с. 54].

У добу правління Катерини II було проведено судову реформу. Відповідно до прийнятих Установ для губерній від 7 листопада 1775 року була створена судова система, підвалиною якої став становий принцип формування судів. Саме в цьому акті вперше можна було відстежити принцип відокремлення судової влади від виконавчої (функцій управління). Крім того, запроваджувалась виборність судових органів, залучення громадськості до участі у процесі формування судів [3, с. 5].

З історико-правового погляду, перший власне комерційний суд, заснований на ідеї станової (купецької) і ярмаркової юрисдикції, був заснований в Парижі 1563 р. Пізніше (на початку XIX століття), як підкреслює Г. Ф. Шершеневич, ідея комерційних судів під французьким впливом швидко поширилася по всій Європі. Однак майже одночасно почалося і зворотна течія: в тому ж XIX столітті від комерційних судів відмовилися Голландія, Іспанія, Італія, Греція та деякі інші держави. У

процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України: матеріали наук-практ. конф., (25-26 січня 2007 р.). Харків. С. 15–18.

184. Горобець Р., Овчар О. Деякі аспекти взаємодії між органами державної виконавчої та судової влади. Теоретичні та прикладні питання державотворення: електрон. наук. фах. вид. / Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2011. Вип. 8. 561 с.

185. Жилин Г. А. Правосудие по гражданским делам: актуальные вопросы: монография. М.: Проспект, 2010. 576 с.

186. Воскобитова Л. А. Механизм реализации судебной власти посредством уголовного судопроизводства: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. М, 2004. 56 с.

187. Бабенко К. А. Принцип поділу державної влади та сучасні проблеми його реалізації в Україні (конституційно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2004. 19 с.

188. Таликін Є. А. Зміст поняття «правосуддя» у контексті функцій господарського суду. *Університетські наукові записки*. 2011. №4 (40). С. 164–169.

189. Правознавство: Підручник/За ред. В. В. Капейчикова, А. М. Колодія. К.: Юрінком Інтер, 2005. 752 с.

190. Квасневська Н. Д. Особливості структури судової системи України. *Наше право*. 2016. № 1. С. 42–46.

191. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К.; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

192. Философский энциклопедический словарь. М.: ИНФРА-М. 2001. 567 с.

193. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: Логос, Софія, Розум: (Підруч. для студ. вищ. навч. закл.). К.: Книга, 2006. 432 с.

194. Мочерний С.В. Політична економія: навч. пос. К.: Знання-Прес, 2002. 687 с.

171. Кучерук Н. В чому проблема Вищого суду з інтелектуальної власності. Думка юриста. URL: [https:// espreso. tv/news/ 2017/ 10/05/ v_chomu_problema_vyschogo_sudu_z_intelektualnoyi_vlasnosti_dumka_yurysta](https://espreso.tv/news/2017/10/05/v_chomu_problema_vyschogo_sudu_z_intelektualnoyi_vlasnosti_dumka_yurysta)
172. Пасенюк О. Судовий наказ як засіб посилення судового контролю за виконанням постанови в адміністративній справі. *Право України*. 2010. № 5. С. 40–47.
173. Зозуля Н. Експерт з питань права: проблема процесуального статусу. *Українське право*. 14.12.2017. URL: http://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/ekspert-z-pitan-prava-problema-protsestualnogo-statusu/
174. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2016 р. 848-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 3. Ст. 25.
175. Федоренко Г. О. Законодавча влада в системі розподілу державної влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2000. 21 с.
176. Теорія держави і права: навч. посіб./ С. К. Бостан, С. Д. Гусарєв, Н. М. Пархоменко та ін. Київ: Академія, 2013. 348 с.
177. Адміністративне право. Акад. курс: Підручник. У двох томах: Том 1. Загальна частина/Редколегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 592 с.
178. Авер'янов В. Б. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К.: Ін-Юре, 2002. 668 с.
179. Теория государства и права: учебник/ М. Н. Марченко. 2-е изд. перераб. и доп. М.: ТК «Велби», 2004. 640 с.
180. Андрійв М. М. Поняття та структура компетенції органів публічної влади. *Теорія та практика державного управління*. 2017. №2(57). С. 1–8.
181. Ярмиш О.Н. Сербьогін В.О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні. Харків: ХНУВС, 2002. 672 с.
182. Юридична енциклопедія в 6 т. /под. ред. Ю. С. Шемшученка та ін. К.: Укр. енцик., 2003. Т. 5: П-С. 736 с.
183. Ершов В. В. Суд в системе органов власти (к вопросу об административном судопроизводстве). Актуальні проблеми застосування Цивільного

результаті за часів комерційні суди в чистому вигляді діяли лише у Франції та Бельгії, в Німеччині комерційна юрисдикція зберігалася у вигляді придатка до загальних судів [8, с. 54].

Попередником сучасних господарських судів у Російській імперії, до складу якої входила більша частина України, були комерційні суди, які розглядали торговельні й вексельні справи. На території України відлік створення господарських судів у сучасному розумінні ведуть із започаткування комерційного суду в м. Одесі, де у 1808 р. був прийнятий Перший Статут комерційного суду. Пізніше було засновано комерційний суд у містах Феодосії та Ізмаїлі [13, с. 26].

У ході реформи 1864 року багато хто висловлювався проти збереження в Росії системи комерційних судів з посиланням на те, що реформовані загальні суди, що діють на підставі нових засад цивільного процесу, були в стані розглядати торговельні суперечки. Негативне ставлення урядових установ до спеціального торгової юрисдикції призвело до закриття цілого ряду комерційних судів. Разом з тим і в ті часи комерційні суди продовжували функціонувати в містах Санкт-Петербурзі, Москві, Одесі та Варшаві [8, с. 54].

Комерційні суди в Росії представляли собою самостійні судові установи. Склад комерційних судів утворювався з голови, товаришів голови і членів суду, частина яких обиралася від купецтва, а інша частина призначалася від уряду. При кожному комерційному суді складалася канцелярія на чолі з секретарем, в складі якої працювали протоколісти, перекладачі, переписувачі і інші фахівці, які призначалися і звільнялися судом на його розсуд. Нагляд за діяльністю канцелярії здійснював голова комерційного суду [8, с. 54].

Указ від 14 травня 1832 р., яким були засновані комерційні суди з особливою компетенцією, проіснували до 1917 р., став досить важливим кроком в історії торговельного судочинства.

Зокрема, торгівельними обігами визнавались:

1) усі види оптової, роздрібною, дрібною торгівлі, як вільної для всіх станів, так і такої, яка обмежувалася встановленими свідоцтвами;

2) торгівля фабрична та заводська, лавочна, амбарна, крамнична тощо;

3) торговельна промисловість у будівництві, купівлі, ремонті та наймі суден і у їх відправленні;

4) справи, пов'язані з купецькими наказами, продажем, перевезенням та поставками товарів або так звані справи комісійні, експедиційні та маклерські;

5) грошові перекази на російські та іноземні міста, справи вексельні та банкірські [14, с. 35].

Варто підкреслити, що в той час комерційні суди діяли на підставі Статуту.

До компетенції комерційних судів належав розгляд торговельних і вексельних справ та справ про неспроможність. При цьому спори розглядалися не лише на підставі Статуту торговельного судочинства, а й за правилами Статуту цивільного судочинства. Характерною особливістю судочинства у комерційних судах була швидкість та оперативність у розгляді справ. Статут цей складався із 16 глав (про підсудність, про заклик і явку в суд, про відводи, про зняття показань сторін, про розгляд через посередників, про докази взагалі і їх різновиди, письмові документи, про особливі види письмових документів, про докази через свідків, про докази присягою, про відповіді і спростування, про перевірку доказів і спростувань, про рішення і їх виконання, про скарги на рішення комерційних судів і про апеляції, про судові витрати у провадженні справ у комерційному суді тощо) [15, с. 17].

Формування спеціальних комерційних судів здійснювалось паралельно з формуванням загальних судів. Судова реформа 1864 року, суттєво вплинула на відношення як законодавця, так і суспільства до комерційних судів. Зокрема, проголошені судовою реформою 1864 року демократичні принципи судоустрою і судочинства зробили непотрібним самостійне

162. Марочкін І. С., Афанасьєв В. В., Бабкова В. С. Організація судових та правоохоронних органів. Навч. посібник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів освіти; За ред. І. Є. Марочкина, Н. В. Сібільової, О. М. Толочка. Харків: Право, 2000. 272 с.

163. Притика Д. М. Організаційно-правові засади становлення і діяльності господарських судів України: автореф. дис. ... док юрид. наук. Х., 2003. 26 с.

164. Резнікова В. В. Звуження кола справ, підвідомчих господарським судам України: проблема надумана чи реальна? *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Серія «Право». Випуск 22. Частина II. Том 2. С. 59–75.

165. Баженов М. І. Роздуми про доцільність створення в Україні спеціалізованих судів у сфері захисту прав інтелектуальної власності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 6–1. Том 1. 2014. С. 121–126.

166. Орлюк О. П. Інтелектуальна власність як об'єкт наукової діяльності: стан та перспективи. Питання інтелектуальної власності: збір. наук. праць: Випуск 7. К.: Лазурит Поліграф, 2010. С. 4–15.

167. Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності: Указ Президента України від 29. 09. 2017 р. № 299/2017. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/299/2017>

168. Авер'янов В. Б., Ю. М. Грошев, О. Д. Святоцький та ін. Конституція України: науково-практичний коментар. Харків., 2003. 808 с.

169. Святоцький О. Д. Судова влада в Україні: Актуальні питання реформування. *Право України*. 2010. № 5. С. 30–39.

170. Захист прав інтелектуальної власності господарськими судами України: реалії та перспективи Вищий господарський суд України. 19.01.2006. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/news/print/92>

151. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21. 01. 1994 р. № 3857-ХІІ. *Відомості Верховної Ради*. 1994. № 18. Ст. 101.
152. Хотинська О. З. Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2006. 20 с.
153. Мандичев Д. В. Функції господарських судів України як суб'єктів адміністративного права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. №3. С. 101–105.
154. Закурін М. К. Адміністративно-правовий статус судді господарського суду. *Форум права*. 2011. №3. С. 282–286.
155. Сулім В. В. Судова реформа в Україні та її вплив на адміністративно-правовий статус господарських судів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 140–142.
156. Стан здійснення правосуддя у 2016 році. *Вісник Верховного Суду України*. 2017. №3(199). С. 3–7.
157. Кравчук В. М. Місце та роль Інституту судової влади в системі конституційного права України. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 24. С. 42–47.
158. Нестерчук Л. П. Система функцій, що здійснюють суди загальної юрисдикції України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 71. С. 396–402.
159. Кримінальний процес України. За редакцією Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. Харків. Право 2000. 480 с.
160. Факас І. Б. Конституційно-правові принципи організації та діяльності судів загальної юрисдикції в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук. Київський національний ун-т внутрішніх справ. К., 2009. 17 с.
161. Рунова В. В. Місце та особливості господарських судів у судовій системі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2014. Випуск 29. Частина 2. Том. 3. С. 55–58.

комерційне судочинство. Все це призвело до масової ліквідації комерційних судів на теренах Російської імперії. Зокрема, у 1867 році ліквідували комерційний суд у Новочеркаську, у 1878 – у Тифлісі, у 1896 – в Архангельську, у 1898 – у Керчі, Кишиневі і Таганрозі. Справи, які відносились до підсудності комерційних судів, почали розглядатись загальними судами [3, с. 6].

Отже, зміни у комерційному судочинстві, як наголошує М. М. Хамник, перебували у безпосередньому зв'язку з великими реформами другої половини ХІХ століття і, перш за все, з реформуванням судової системи та міського самоврядування. Важливою заслугою комерційних судів також було запровадження інституту неспроможності (банкрутства): відповідні напрацювання в цій галузі ми використовуємо до цього часу [3, с. 6].

Комерційні суди в Санкт-Петербурзі і Москві діяли до листопада 1917 року, коли радянська влада Декретом про суд № 1 їх повністю ліквідувала [16, с. 18].

У період військової інтервенції та громадянської війни керування господарством здійснювалось військово-адміністративними методами, було суворо централізованим. Підприємства, не маючи господарської самостійності, не укладали господарських договорів і не здійснювали навіть грошових розрахунків між собою. Спори, що виникали між ними, вирішувались спеціальними головками. Після закінчення громадянської війни й переходу до нової економічної політики умови діяльності господарських організацій змінилися. Господарською реформою, що розпочалася в 1921 р., впроваджуються комерційні розрахунки, підприємствам надається певна оперативна й майнова самостійність, взаємовідносини між підприємствами та іншими господарськими організаціями починають базуватися на договірних засадах. На зміну майже повній натуралізації приходять товарно-грошові відносини. За цих умов назріває необхідність у створенні спеціальних органів для врегулювання

спорів і протиріч, що виникають у взаємовідносинах підприємств і організацій [17, 38].

Однак, період НЕПу вимагав відмови від адміністративного способу розв'язання господарських спорів, що вже тоді вирізнявся громіздкістю, неефективністю та практично відсутністю процесуального оформлення. Наслідком цього стала господарська реформа, яка розпочалася у 1921 р., якою було запроваджено комерційний розрахунок: підприємства отримували оперативну та майнову самостійність, відповідно до цього взаємовідносини між господарськими організаціями почали ґрунтуватись на договірній основі [18, с.10].

У той час, виникла необхідність у спеціальних органах для врегулювання спорів між суб'єктами господарювання. Постановою від 3 квітня 1922 р., Президія Вищої Ради Народного Господарства створила Арбітражну комісію при Вищій Раді Народного Господарства і арбітражні комісії при її місцевих органах – промбюро в губраднаргоспах. Попередники органів Держарбітражу – Арбітражна комісія при Раді праці й оборони і арбітражні комісії при обласних і губернських економічних нарадах були створені майже півроку потому – постановою ВЦВК і РНК РРФСР від 21 вересня 1922 р., яка затвердила Положення про порядок вирішення майнових спорів між державними установами і підприємствами. Очолювала цю систему Вища арбітражна комісія при Українській економічній Раді. 14 березня 1923 р. приймаються Правила провадження справ в арбітражних комісіях [18, с.10].

На думку Д. В. Мандичева, арбітражні комісії фактично були частиною центрального державного апарату й були підконтрольні виконавчій владі. Водночас таке становлення арбітражних комісій було частво виправдане фактом існування виключно державної форми власності, унаслідок чого будь-які спори були можливі лише між державними підприємствами та організаціями [19, с. 63].

141. Про захист персональних даних: Закон України від 01. 06. 2010 р. №2297-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2010. № 34. Ст. 481.

142. Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів: Постанова Пленуму Вишого адміністративного суду України № 8 від 20.05. 2013 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13> (дата звернення 02.01.2018 р.)

143. Вільгушинський М. Й. До питання про сутність та зміст категорії «суб'єкт владних повноважень». *Віче*. 2013. № 12. С. 10–14.

144. Світличний О. П. Суб'єкти публічної адміністрації: сучасний вимір. Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку: колективна монографія / За заг. ред. Т. О. Коломощ, В. К. Колпакова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 205–217.

145. Резнікова В. Зловживання процесуальними правами: господарсько-процесуальний аспект проблеми. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3 (4). С. 124 –137.

146. Липинский Д. А. Об уголовно-процессуальной ответственности. *Вектор науки ТГУ*. 2010. № 3(13). С. 261–264.

147. Білокінь Р. Відповідальність за порушення порядку у залі судового засідання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 214–218.

148. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02. 06. 2016 р. №1403-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 29. Ст. 535.

149. Про деякі питання практики виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів України: Постанова Пленуму Вишого господарського суду України №9 від 17.10.2012 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13>

150. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05. 06. 2012 р. №4901-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 17. Ст. 158.

130. Іванищук А. А. Адміністративно-правове забезпечення судової влади в Україні: дис. ... док. юрид. наук. К., 2017. 466 с.
131. Про державну службу: Закон України від 10. 12. 2016 р. №889-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 4. Ст. 43.
132. Положення про Комісію з питань вищого корпусу державної служби: постанова Кабінету Міністрів України № 242 від 25 березня 2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/243-2016-p>
133. Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему: Рішення Ради суддів України № 30 від 26. 11. 2010 р. (у редакції рішення Ради суддів України від 02 квітня 2015 року № 25). URL: <http://court.gov.ua/sudova-vlada/969076/polozhenniapasds/>
134. Про затвердження Інструкції з діловодства в господарських судах України: наказ Державної судової адміністрації України від 20. 02. 2013 р. №28 (у ред. наказу від 29.11. 2013 р. №161). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v0028750-13#n12>
135. Сулим В. В. Адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів в Україні. *Уральський научний вестник. (Республіка Казахстан)*. 2018. №1 (166). 26–33.
136. Шицький І. Місцеві господарські суди як юридичні особи публічного права. *Право України*. 2005. №4. С. 96–100.
137. Світличний О. П. Охорона інтелектуальної власності у світлі судової реформи в Україні. *Публічне право*. 2017. №4 (28) С. 27–31.
138. Кучерук Н. Судова реформа: 10 ключових новацій. *Юридична Газета*. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/sudova-reforma-10-klyuchovih-novacyi.html>
139. Стефанюк В. Судова влада як основна юридична гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Право України*. 2001. № 1. С.15.
140. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13. 01. 2011 р. №2939-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2011. № 32. Ст. 314.

Створення арбітражних комісій поклало початок процесу диференціації цивільної юрисдикції. При цьому правила ведення цивільного процесу, викладені в ЦПК УРСР 1924 р. та 1929 р., були обов'язкові для всіх установ єдиної системи УРСР (народного суду, губернського (обласного) суду та Верховного Суду), а також для установ, забезпечених судовими функціями, на підставі особливих про них положень з винятками, встановленими в цих положеннях і спеціальних правилах, що регулюють діяльність цих установ [20, с. 80].

У 1926 р. постановою ЦВК та РНК було затверджено Положення про арбітражну комісію ВРНГ СРСР, у якій містилася заборона передачі спорів, що виникають між установами і органами системи ВРНГ, на вирішення цивільного суду [18, с.10].

Подальший розвиток арбітражу пов'язаний із запровадженням госпрозрахункових відносин і оформленням господарських зв'язків на договірних засадах. Постановами ЦВК і РНК СРСР від 13 грудня 1929 р., та від 4 березня 1931 р., були ліквідовані відповідно відомчі і державні арбітражні комісії з метою зміцнення єдності судової системи, підвищення господарської дисципліни і відповідальності господарських органів за свою роботу [18, с. 10; 21].

В подальшому арбітражні комісії трансформувалися в централізовану систему органів державного арбітражу. І така система та функції державного арбітражу, які вже жодним чином не нагадували правосудні завдання загальних судів, проіснували до кінця 80-х років минулого століття. При цьому їх завдання і компетенція визначалися Положенням про державний арбітраж, затвердженому 3 травня 1931 р. Радою Народних Комісарів СРСР [22, с. 31].

У порядку державного арбітражу вирішувалися усі суперечки, що виникали за укладеними договорами та угодами, й інші майнові суперечки між установами, підприємствами та організаціями усього суспільного сектору. Державний арбітраж створювався при Раді праці і оборони; при

економічних радах союзних республік; при радах народних комісарів Української РСР, при крайових і обласних виконавчих комітетах автономних областей. Державний арбітраж утворювався в складі державних арбітрів, що призначалися персонально Радою праці і оборони, радами народних комісарів Української РСР, крайовими і обласними виконавчими комітетами, за належністю, тобто тими органами, при яких вони створювалися [19, с. 63].

Отже, державні арбітражі були підпорядковані та піднаглядні відповідним радам, які володіли всіма адміністративними повноваженнями, починаючи з призначення арбітрів і закінчуючи скасуванням рішень відповідного арбітражу. У той час система державних арбітражів не відрізнялась організаційною єдністю, оскільки не існувало зв'язку між нижчими арбітражними органами: між ними були відсутні відносини влади-підпорядкування [19, с. 63].

Перше «Положення про державний арбітраж УРСР» було затверджене РНК УРСР 30 березня 1945 р. Створені органи державного арбітражу принципово відрізнялися від арбітражних комісій, що функціонували в 1920-ті роки. На відміну від останніх, органи держарбітражу до судової системи вже не належали. Отже, до 1945 р. становлення арбітражу і арбітражного процесу пройшло шлях від повного заперечення необхідності самостійних правил діяльності з вирішення спорів за участю організацій, недооцінки їхньої значимості до визнання самостійності арбітражного процесу як прядку діяльності щодо захисту прав і інтересів соціалістичних організацій [10, с. 6].

В Україні в 50 роках минулого століття, відповідно до постанови Ради Міністрів Української РСР від 20 травня 1953 р. №1050 «Про затвердження структури і штатів центрального апарату Міністерства юстиції УРСР» до структури Міністерства юстиції УРСР, Державний арбітраж організаційно входив до Міністерства юстиції [23].

Однак, Державний арбітраж входив до структури Міністерства юстиції УРСР на протязі одного року. Постановою Ради Міністрів Української РСР

120. Державне управління: Словник-довідник / За заг. ред. В.М. Князева, В.Д. Бакуменка. К.: Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.

121. Іванишук А. А. Зміст адміністративно-правового регулювання діяльності судової гілки влади. *Адміністративне право і процес*. 2013. №1. С. 136–145.

122. Прошутя І.Д. Адміністративно-правові відносини у сфері функціонування місцевих загальних судів в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3(66). С. 162 – 173.

123. Мандичев Д. В. Поняття та значення адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск №1–2. С. 85–89.

124. Про міжнародні договори України: Закон України від 29. 06. 2004 р. № 1906 -VI. *Відомості Верховної Ради*. 2004. № 50. Ст. 540.

125. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21. 12. 2016 р. №1798-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 7–8. Ст. 5.

126. Кравчук В. М. Способи та форми здійснення судом контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах. *Актуальні питання цивільного та господарського права*. 2011. № 2 (27). С. 80– 83.

127. Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам: постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України №10 від 24 жовтня 2011 р. URL: [http:// zakon3. rada.gov. ua/laws/show/v0010600-11](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-11)

128. Справа за конституційним зверненням акціонерної компанії «Харківобленерго» щодо офіційного тлумачення положень пункту 2 частини другої статті 17, пункту 8 частини першої статті 26, частини першої статті 50 Закону України «Про виконавче провадження Рішення Конституційного Суду України» у справі № 1-7/2013: Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2013 від 26 червня 2013 р. URL: [http:// zakon2. rada.gov. ua/laws/ show/ v005p710-13](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-13)

129. Стрижак А. А. Державне управління забезпеченням діяльності суддів загальної юрисдикції: дис. ... кандидата юрид. наук. К., 2005. 183 с.

109. Влада в Україні: шляхи до ефективності. Ред. рада Авер'янов В. Б., Битяк Ю. П., Закалюк А. П., Козюбра М. І. та ін. К: «Ін Юре», 688 с.

110. Галунько В. В., Тополя Р. В., Єшук О. М. та ін. Адміністративно-правове регулювання експертно-криміналістичних досліджень транспортних засобів: монографія. Херсон: Гринь Д. С., 2015. 180 с.

111. Василенко Л. П. Організаційно-правові засади діяльності органів державної виконавчої влади з питань екології: дис. ... канд. юрид. наук. К. 2010. 252 с.

112. Рябець К. А. Адміністративно-правове регулювання відносин природоохоронної та природоресурсової діяльності: дис. ... канд. юрид. наук. К. 2010. 198 с.

113. Яремчук К. О. Адміністративно-правове регулювання діяльності органів виконавчої влади у сфері захисту рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К. 2010. 17 с.

114. Гаврилюк О. М. Адміністративно-правове регулювання поведінки з відходами: дис. ... канд. юрид. наук. К. 2017. 228 с.

115. Алексеев С. С. Общая теория права: курс в 2 т. Т. 2. М.: Юрид. лит., 1982. 360 с.

116. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2004. 208 с.

117. Добкін М. М. Місцеві державні адміністрації України: становлення, розвиток та функціонування: монографія. Харків: Золота миля, 2012. 567 с.

118. Афанасьев В. С., Герасимов А. П., Гойман В. И. Общая теория права и государства. Под ред В. В. Лазарева. 2-е изд. перероб. и доп. М.: Юность, 1996. 472 с.

119. Теремецький В. І. Поняття адміністративно-правового регулювання у сфері оподаткування. *Держава та регіони*. Серія «Право». 2012. № 1 (35). С. 50–54.

«Про державний арбітраж» від 25 червня 1954 р. № 886, Державний арбітраж був виділений із Міністерства юстиції УРСР, шляхом підпорядкування його безпосередньо Раді Міністрів Української РСР. Вказаною постановою обласні державні арбітражі було виділено із управлінь Міністерства юстиції УРСР при обласних Радах депутатів трудящих, підпорядкувавши їх виконкомам обласних Рад депутатів трудящих [24].

30 червня 1960 р. Верховною Радою УРСР був прийнятий «Закон про судоустрій УРСР» [25], проте цей закон торкався передусім організації та діяльності низової судової ланки – районних судів.

Діяльність державного арбітражу постійно перебувала в полі зору держави. Логічним результатом цього процесу стало затвердження Радою Міністрів СРСР 17 серпня 1960 р. «Положення про Державний арбітраж при Раді Міністрів СРСР» [26]. Наступною постановою Ради Міністрів УРСР від 1 жовтня 1960 р. №1639, було затверджено «Положення про Державний арбітраж при Раді Міністрів УРСР» та «Положення про державні арбітражі при виконавчих комітетах обласних Рад депутатів трудящих УРСР» [27].

Реорганізація державного арбітражу здійснювалася і в подальшому. Так, Постановою Ради Міністрів УРСР «Про реорганізацію державних арбітражів при виконкомах обласних (промислових) Рад депутатів» від 28 серпня 1963 р. №985, державні арбітражі при облвиконкомах було реорганізовано в міжобласні державні арбітражі при виконавчих комітетах обласних (промислових) Рад депутатів трудящих (у 1963-1964 рр. облвиконкоми було поділено на промислові й сільські, а 1965 р. знов об'єднано) [28].

Постановою Ради Міністрів УРСР від 31 грудня 1965 року № 1278, знову було створено державні арбітражі при обласних виконкомах, а також затверджено «Структуру місцевих державних арбітражів Української РСР, їх штати» та штатна чисельність обласних державних арбітражів [29].

В подальшому, з метою підвищення ролі органів державного арбітражу, як на союзному, так і республіканському рівні, з метою забезпечення правильного і однакового застосування законодавства при

вирішенні господарських спорів, посилення впливу цих органів на підприємства, організації і установи в справі дотримання державної дисципліни, виконання планових завдань і договірних зобов'язань, а також для підвищення рівня керівництва органами державного арбітражу УРСР і суворого додержання законності в їх діяльності, на виконання постанови Ради Міністрів СРСР від 17 січня 1974 р. № 60 [30], Рада Міністрів Української РСР постановою «Про дальше удосконалення організації і діяльності органів державного арбітражу УРСР» від 30 травня 1974 р. № 294, постановила: перетворити Державний арбітраж при Раді Міністрів УРСР в союзно-республіканський орган; Державний арбітраж при Раді Міністрів УРСР і державні арбітражі при виконавчих комітетах обласних Рад депутатів трудящих становлять систему Держарбітражу УРСР [31].

Вказаною постановою також було затверджено «Положення про Державний арбітраж при Раді Міністрів УРСР» і структуру його центрального апарату, а також Загальне положення про державні арбітражі при виконавчих комітетах обласних Рад депутатів трудящих УРСР [31].

Конституція Української РСР 1978 року закріпила правовий статус державного арбітражу, в ст. 161 якої вказувалося, що вирішення господарських спорів в Україні здійснюється Вищим арбітражним судом України, арбітражними судами Автономної Республіки Крим, областей, міста Києва [32].

Правовий статус державного арбітражу в подальшому був деталізований і Законі СРСР «Про державний арбітраж» від 30 листопада 1979 р. Згідно частини першої ст. 19 Закону державний арбітраж при прийнятті рішення з господарського спору мав право: виходити за межі позовних вимог, якщо це необхідно для захисту загальнодержавних інтересів, а також прав і охоронюваних законом інтересів підприємств, установ і організацій [33].

На виконання постанови Ради Міністрів СРСР від 5 червня 1980 р. № 440, постановою Ради Міністрів Української РСР від 31 липня 1980 р.

100. Про судові рішення у цивільній справі: постанова Пленуму Верховного Суду України №14 від 18 грудня 2009 року. URL: [http:// zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09)

101. Васильовский Е. В. Гражданский процесс. Учебник гражданского процесса. Москва, 1917 г. Allpravo. Ru, 2005 г. (§59. Злоупотребление правами). URL: <http://www.allpravo.ru/library/doc2472p0/instrum4301/item4360.htm>

102. Кучерук Н. Процесуальні зловживання за проектом нового ГПК. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/procesualni-zlovzhivannya-za-proektom-novogo-gpk.html>

103. Романюк Я. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. – 708 с.

104. Рекомендація № R (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення: Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 484 засіданні заступників міністрів 8 січня 1993 року. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents))

105. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2011. № 51. Ст. 57.

106. Резолюція (76) 5 Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу в цивільних, господарських і адміністративних справах: прийнята Комітетом Міністрів 18 лютого 1976 року. URL: <http://kau.in.ua/press-center/news/perel-k-dokument-v-radi-vropi-u-sfer-sudochinstva>

107. Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя від 14 травня 1981 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_133

108. Резолюція (78) 8 Комітету Міністрів Ради Європи: прийнята Комітетом Міністрів 2 березня 1978 року. URL: [http:// zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_132](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_132)

88. Сулім В. В. Поняття і зміст адміністративно-правового статусу господарських судів. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. №4. С.128–137.

89. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с.

90. Грицяк І., Кротінов В. Міжнародні суди як учасники європейського врядування. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-2/doc/4/06.pdf>. С. 179–184.

91. Грищук О. Принципи права: філософсько-правовий вимір. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Випуск 61. С. 16–22.

92. Історія вчень про державу і право : хрестоматія для юрид. вузів і фак. / [за ред. Г. Г. Демиденка]. [2-е вид., доп. і змін.]. Х. : Легас, 2002. 568 с.

93. Алексеев С. С. Теория государства и права: учебник для юридических вузов и факультетов. М.: Норма, 2005. 496 с

94. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загально-теоретична характеристика : монографія. Х.: Друкарня «МАДРИД», 2012. 196 с.

95. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42–46 с.

96. Бондаренко Н. Л. Принципы гражданского права и их роль в нормотворческой и правоприменительной деятельности. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. Том 22 (61). 2009. №1. С. 129–134.

97. Доповідь Венеціанської комісії «Про верховенство права». URL: <http://akrsud.kharkiv.ua/printsip-verhovenstva-prava/>

98. Інформаційний лист Вищого Господарського Суду України № 01-06/1444/16 від 22 квітня 2016 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1444600-16>

99. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05. 04. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

№ 457 було затверджено «Правила розгляду господарських спорів державними арбітражами» і «Положення про Державний арбітраж при Раді Міністрів СРСР», також Рада Міністрів Української РСР, затвердила погоджене з Державним арбітражем при Раді Міністрів СРСР «Положення про органи державного арбітражу в Українській РСР» [34].

В пункті 1 «Положення про органи державного арбітражу в Українській РСР» вказувалося, що Державний арбітраж при Раді Міністрів УРСР, є союзно-республіканським органом УРСР, державні арбітражі при виконавчих комітетах обласних, Київської міської Рад народних депутатів, є державні арбітражі областей, міста Києва [34].

Одним із завдань органів державного арбітражу в УРСР було розроблення і здійснення заходів по виконанню рішень партійних і радянських органів. Державний арбітраж також зобов'язаний був за дорученням Ради Міністрів УРСР вирішувати розбіжності між міністерствами, державними комітетами і відомствами УРСР, що виникають при укладанні ними угод з питань господарської діяльності [34].

Прийнятий 5 червня 1981 р. Закон «Про судоустрій України» визначав, що правосуддя в судах загальної юрисдикції в Україні здійснюється шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних та інших справ, передбачених законом. Закон також визначав порядок утворення судів та систему судів загальної юрисдикції. Суди загальної юрисдикції складають місцеві суди, апеляційні суди, спеціалізовані суди, Верховний Суд України [35].

Таке положення фактично проіснувало до 8 квітня 1992 р., у зв'язку із прийняттям постанови Кабінету Міністрів України №183 «Про визнання такими, що втратили чинність, рішень Уряду України у зв'язку з прийняттям Закону УРСР «Про арбітражний суд» і «Арбітражного процесуального кодексу України» [36], а Закон «Про судоустрій України» від 5 червня 1981 р., взагалі проіснував до 7 лютого 2002 р.

Підставою такого рішення стало прийняття ряду законів, які пов'язані із набуттям незалежності України. Саме із 1991 р. розпочався новий етап розвитку сучасної системи діяльності господарських судів в Україні. Ми погоджуємося з думкою В. І. Татькова, який пише: «До 1988 р. органи державного арбітражу діяли на місцях: при виконавчих органах державної влади, а в центрі – при Раді Міністрів УРСР. Розглядаючи господарські спори між підприємствами, установами та організаціями, вони здебільшого виступали як органи державного управління. При розгляді господарських спорів державні арбітражі не тільки розглядали господарські спори, а й здійснювали окремі контрольно-управлінські функції. Державний арбітраж УРСР в цей період був виведений з підпорядкування органів управління, перетворився на самостійну систему, а його рішення стали остаточними і не підлягали перегляду керівними органами республіки. Набуваючи рис судового органу, державний арбітраж тим не менш до червня 1991 року ще не став справжнім судом, діяв в умовах командно – адміністративної системи і являв собою один з її інститутів» [10, с.7].

Прийняття 16 липня 1990 р. Верховною Радою Української РСР «Декларації про державний суверенітет України», а потім 24 серпня 1991 р. «Акту проголошення незалежності України» [37], озноменувало й новий погляд на діяльність та систему судоустрою в державі.

Прийняття 4 червня 1991 року Закону Української РСР «Про арбітражний суд» [38], який встановлював триланкову систему спеціалізованих арбітражних судів (з 21.06.2001 р. господарських судів), а також те, арбітражний суд є незалежним органом у вирішенні всіх господарських спорів, що виникають між юридичними особами, державними та іншими органами, ознаменувало новий розвиток в системі господарського судочинства.

Закон України «Про арбітражний суд» від 4 червня 1991 р., вперше започаткував здійснення правосуддя у господарських відносинах спеціалізованими судовими установами. У цьому акті були закріплені

77. Коротких А. Ю. Поняття та структура правового статусу адміністративного суду як суб'єкта адміністративної юрисдикції. *Митна справа*. 2013. № 5. Частина 2, Книга 2. С. 134–139.

78. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. *Офіційний сайт*. URL: http://sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/vssu_proanalizuvav_stan_zdijsnennja_pravosuddja_sudami_civilnoji_ta_kriminalnoji_jurisdikcij_u_i_piv.html

79. Рада суддів України. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/pid-cas-robocoi-naradi-z-golovami-apelacijnih-sudiv-obgovoreno-rezultati-roboti-sudiv-zagalnoi-urisdikcii-u-2016-roci>

80. Шатерніков М. І. Адміністративно-правовий статус господарських судів: сутність та зміст. *Право і безпека*. 2016. №2 (61). С. 60–64.

81. Аюпова Р. М. Адміністративно-правові відносини за участю господарських судів України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2017. 258 с.

82. Петрухин И. А. Правовое государство и правосудие. *Советское государство и право*. 1991. № 1. С. 20–21.

83. Смородинский В. С. Судебная власть и защита конституционных прав и свобод гражданина. *Проблемы законности*. Вып. 39. Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Х. : Нац. юрид. акад. України, 1999. С. 8–13.

84. Конституція України: Закон України від 28. 06. 1996 р. № 2222-IV. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.

85. Погорілко В.Ф. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика (Нормативні документи та коментарі): Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України: А.С.К., 2003. 652 с.

86. Про виконавче провадження: Закон України від 02. 06. 2016 р. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 30. Ст. 542.

87. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української РСР від 07.12. 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст.1122.

О. Ю. Дрозд, та ін.]; за ред. проф. В. В. Галуцька. Херсон: Гринь Д. С., 2015. 272 с.

66. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.

67. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник / О. Ф. Скакун. Видання 2-е, перероблене і доповнене. Х.: Еспада, 2009. 752 с.

68. Колпаков В. К. Адміністративне право. Акад. курс: Підручник. У двох томах: Том 1. Загальна частина/Редколегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 592 с.

69. Адміністративне право України: [навч. посібник]: у двох томах/ Галуцько В.В., Оліфір В. І., Пихтін М. П. та ін. За заг. ред. В. В. Галуцька. Херсон: 2011. Т.1: Загальне адміністративне право. 320 с.

70. Кубішкіна А. О. Апеляційні суди в системі суб'єктів адміністративного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Суми. 2017. 20 с.

71. Административное право: учебное пособие/ Л. М. Рябцев [и др.]; под общ. ред. Л. М. Рябцева. Минск: Амалфея, 2009. 432 с.

72. Баронін Д. Б. Методологічні засади визначення змісту правового статусу суду. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. С. 315–322.

73. Цивільний кодекс України: Закон України від 16. 01. 2003 р. № 435 IV. *Відомості Верховної Ради*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

74. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15. 05. 2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2003. №№ 31–32. Ст. 263.

75. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учеб.: в 4 т. Т. 1–2. Часть общая / отв. ред. Б. А. Страшун. Москва: Изд-во БЕК, 2000. С. 256–258.

76. Олєфіренко Н. Адміністративно-правовий статус адміністративного суду в Україні. Слово Національної школи суддів України. 2013. № 3–4. С. 152–156.

прерогативи арбітражного суду саме як самостійної ланки судової влади [7, с. 11].

Варто підкреслити, що Законом Української РСР від 19 червня 1991 р. «Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР», в ст. 161 Конституції було викладено у такому змісті «Вирішення господарських спорів в Українській РСР здійснюється Вищим арбітражним судом Української РСР, арбітражними судами Кримської АРСР, областей, міста Києва. Втручання будь-яких органів, організацій і посадових осіб у діяльність арбітрів арбітражних судів щодо вирішення спорів не допускається» [39].

Прийняття 6 листопада 1991 р. «Арбітражного процесуального кодексу України», який було введено в дію з 1 березня 1992 року [40], ознаменувало новий етап розвитку та діяльності господарських судів в Україні, а перед країною постало питання необхідності здійснення судової реформи.

Постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р., в країні було запроваджено «Концепцію судово-правової реформи в Україні», необхідність якої обумовлена і тим, що суди республіки, вся система юстиції і чинне законодавство, яке регулює діяльність правоохоронних органів, переживають глибоку кризу, викликану багатьма факторами, які негативно впливали на їх діяльність. Суди не завжди надійно охороняли права і свободи людини, являли собою важливий інструмент командно-адміністративної системи і змушені були бути провідниками її волі. Суд не мав влади, а влада безконтрольно користувалась судом. Судово-правова реформа повинна привести судову систему, а також всі галузі права у відповідність із соціально-економічними та політичними змінами, що відбулись у суспільстві [41].

Згідно розділу VII Концепції реформу пропонувалося проводити в три етапи. Виділемо найбільш головне. Перший етап передбачав розробку і затвердження Концепції судової реформи Верховною Радою України, проведення інтенсивної роботи по підготовці з послідуочим прийняттям

процесуальних законів. Другий етап передбачав запровадження організаційних структур з спеціалізації здійснення правосуддя в Україні. Третій етап передбачав вивчення і узагальнення ефективності судово-правової реформи, прийняття законодавчих актів та реалізацію наукових програм по удосконаленню судово-правової реформи [41].

Концепція судово-правової реформи відіграла важливу роль у становленні судової влади в Україні, проте після прийняття Конституції України 1996 р., вона практично втратила значення програмного документа.

Прийняття в 1996 році Конституції України поклато початок організаційній і функціональній незалежності господарських судів від законодавчої та виконавчої гілок влади, а також було закладено основи єдності системи судів загальної юрисдикції, до яких уходили тепер уже господарські суди [19, с. 64].

Конституція України від 28 червня 1996 р. встановила конституційні принципи правосуддя в Україні, яке здійснюється виключно судами (стаття 124 Конституції України). Відповідно до Конституції України були внесені зміни до Законів: «Про судоустрій України», «Про статус суддів», «Про органи суддівського самоврядування», «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і Дисциплінарну відповідальність суддів судів України», «Про арбітражний суд» та інші [7, с. 11].

Прийняття Закону України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. [42], ознаменувало першу спробу формування єдиної судової влади. Законом в системі судів загальної юрисдикції утворювалися загальні та спеціалізовані суди окремих судових юрисдикцій, спеціалізованими судами є господарські, адміністративні та інші суди, визначені як спеціалізовані суди, також запроваджувалася спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ даної юрисдикції. Законом визначалася діяльність місцевих господарських та апеляційних господарських судів. Згідно ст. 32 Закону у складі Касаційного суду діяли судові палати у цивільних, кримінальних справах та військова судова палата. Вищим спеціалізованим судом

54. Гумін О.М., Пряхін С.В. Адміністративно-правовий статус особи: поняття, структура. Наше право. 2014. № 5. С. 32–37.

55. Глушенко С. В. До питання про конституційно-правовий статус державного органу. Адвокат. 2012. № 6 (141). С. 28–33.

56. Словник іншомовних слів / О. С. Мельничук; за ред. О. С. Мельничук. – К., 1974. 826 с.

57. Теория государства и права / А. В. Малько, Н. И. Матузов. М.: Юристъ, 1996. 672 с.

58. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

59. Алтуніна О. М. Адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування. *Право і безпека*. 2010. № 4 (36). С. 89-92.

60. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления: Правовые проблемы оформления и реализации. М.: Юрид. лит-ра, 1972. 280 с.

61. Костів М. В. Адміністративна правосуб'єктність юридичних осіб та особливості її реалізації в адміністративно-деліктних відносинах: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 202 с.

62. Общая теория права и государства: учебник / под ред. В. В. Лазарева. М.: Юристъ, 2001. 520 с.

63. Адміністративне право України: академ. курс: підруч. для студ. юрид. спец. ВНЗ / [В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, С. В. Ківалов]; під ред. В. Б. Авер'янова / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К. : Юрид. думка, 2007. Т. 1: Загальна частина. 591 с.

64. Адміністративне право. Акад. курс: Підручник. У двох томах: Том 1. Загальна частина/Редколегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 592 с.

65. Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / [В.В. Галунько, В.І. Курило, С. О. Короед,

42. Про судоустрій України: Закон України від 07.02. 2002 р. № 3018-14. *Відомості Верховної Ради*. 2002. №27–28. Ст. 180.

43. Про проведення парламентських слухань з питань здійснення судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 23.09. 2004 р. № 2041-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/2041-15>

44. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07. 07. 2010 р. № 2453-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2010. № 41–45. Ст. 529.

45. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 15.02. 2015 р. № 192-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 18–20. Ст. 132.

46. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02. 06. 2016 р. №1401-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 28. Ст. 532.

47. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст. 545.

48. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03. 10. 2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 48. Ст. 436.

49. Балух В. С. Історія комерційних судів: Історико – правове дослідження на прикладі Одеського комерційного суду (1808 – 1917). Одеса: Юридична література, 2006. 176 с.

50. Панталієнко П. В. Адміністративно-правовий статус голови місцевого суду України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 184 с.

51. Антошина В. М. Адміністративно-правовий статус військового комісара: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 19 с.

52. Грідін О. В. Адміністративно-правовий статус служби безпеки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.

53. Марченкова С. О. Адміністративно-правовий статус прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 19 с.

визначався Вищий господарський суд України, який в касаційному порядку розглядає справи відповідної судової юрисдикції, а також інші справи у випадках, визначених процесуальним законом.

Прийняття Закону «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. В. І. Татков визначає як малу судову реформу, яка хоча і проводилась відповідно до європейських правових стандартів, але незабезпечила переходу до чіткої спеціалізації судів, як це визначено Конституцією України. Тож проблема подальшого реформування судової гілки влади залишилася [10, с. 8].

16 березня 2005 р. у Верховній Раді України відбулися парламентські слухання «Про здійснення судово-правової реформи в Україні». Однією із надзвичайно важливих складових судово-правової реформи, як наголошувалося під слухань є належне забезпечення судів процесуальним законодавством, в тому числі й новим Господарським процесуальним кодексом [43].

Проблемність питань судової гілки влади щодо спеціалізації судів, територіальності розгляду господарських спорів, діяльності суддівського корпусу та інші питання пов'язані із судовою гілкою влади та вимоги часу потребували прийняття нового законодавчого акту, замість Закону «Про судоустрій України», був прийнятий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [44].

Прийнятий 7 липня 2010 р. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» відіграв одну із найважливіших ролей у розвитку господарських судочинства та діяльності господарських суддів [44]. Згідно ст. 31 Закону, Вищий господарський суд України визнавався вищим спеціалізованим судом за яким закріплювалося право касаційної інстанції. У ВГСУ утворювалися палати з розгляду окремих категорій справ. Судову палату очолює секретар судової палати, який обирається з числа суддів цього суду строком на два роки. Суддя не може бути секретарем судової палати у відповідному суді більш як два строки поспіль. Рішення про утворення

судової палати, її склад, а також про обрання секретаря судової палати приймаються зборами суддів вищого спеціалізованого суду за пропозицією голови суду. Секретар судової палати організує роботу відповідної палати, контролює здійснення аналізу та узагальнення судової практики у справах, віднесених до компетенції палати, інформує збори суддів вищого спеціалізованого суду про діяльність судової палати. У вищому спеціалізованому суді діє пленум вищого спеціалізованого суду для вирішення питань, визначених Законом [44]. У Верховному Суді України діяли судові палати в адміністративних, господарських, кримінальних та цивільних справах.

Прийнятий 15 лютого 2015 року Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» [45] значно розширив повноваження Верховного Суду України, відновивши його роль реальної найвищої судової інстанції та відновивши його право прямого перегляду рішень судів касаційної інстанції. Окрім того, висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах ВСУ, стали обов'язковими не лише для судів, але і для всіх суб'єктів владних повноважень.

Суттєвий вплив на судову реформу мав Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», прийнятий 2 червня 2016 року. Відповідно до ст. 125 Конституції в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом. Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Верховний Суд є найвищим судом у системі судустрою України. Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди [46].

Прийнятий 16 червня 2016 р. Закон України «Про судустрій і статус суддів» [47], підтверджуючи виняткову важливість судової гілки влади в житті держави, відповідно до якого систему судустрою складають: 1) місцеві суди; 2) апеляційні суди; 3) Верховний Суд. Для розгляду окремих категорій справ в системі судустрою діють вищі спеціалізовані суди. Закон

32. Конституція (Основний Закон) України: Прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20.04. 1978 р. №888-09. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/888-09/page>

33. О государственном арбитраже: Закон СССР от 30.11.1979 г. №1163-X. URL: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr3789.htm>

34. Про затвердження Правил розгляду господарських спорів державними арбітражами і Положення про Державний арбітраж при Раді Міністрів СРСР: постанова Ради Міністрів Української РСР від 31.07. 1980 р. № 457. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP800457.html

35. Про судустрій України: Закон Української РСР від 05.06. 1981 р. №2022-10. *Відомості Верховної Ради*. 1981. №4. Ст. 357.

36. Про визнання такими, що втратили чинність, рішень Уряду України у зв'язку з прийняттям Закону Української РСР «Про арбітражний суд» і Арбітражного процесуального кодексу України»: постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.1992 р. №183. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KMP92183.html

37. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991 р. №1427-12. *Відомості Верховної Ради*. 1991. №38. Ст. 502.

38. Про арбітражний суд: Закон Української РСР від 04.06.1991 р. № 1142-XII. *Відомості Верховної Ради*. 1991. №36. Ст. 469.

39. Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон Української РСР від 19.06.1991 р. №1213а-XII. *Відомості Верховної Ради*. 1991. №35. Ст. 467.

40. Арбітражний процесуальний кодекс України: Закон Української РСР від 06.11.1991 р. № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради*. 1992. №6. Ст. 56.

41. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 р. №2296-12. *Відомості Верховної Ради*. 1992. №30. Ст. 426.

23. Про затвердження структури і штатів центрального апарату Міністерства юстиції УРСР: постанова Ради Міністрів Української РСР від 20.05 1953 р. №1050. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp531050?an=26&ed=1953_05_20

24. Про державний арбітраж: постанова Ради Міністрів Української РСР від 25.06. 1954 р. № 886. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp540866?an=8&ed=1954_06_25

25. Закон про судоустрій Української РСР. Прийнятий Верховною Радою УРСР 30.06. 1960 р. Україна. Закони. Київ: Політвидав України, 1975. 19 с.

26. Про Державний арбітраж при Раді Міністрів СРСР: постанова Ради Міністрів СРСР від 17.08 1960 р. URL: <http://vgsu.arbitr.gov.ua/>

27. Положення про Державний арбітраж при Раді Міністрів УРСР: постанова Ради Міністрів УРСР від 01.10. 1960 р. №1639. URL: <http://vgsu.arbitr.gov.ua/news/print/1094>.

28. Про реорганізацію державних арбітражів при виконкомах обласних (промислових) Рад депутатів: постанова Ради Міністрів УРСР від 28.08. 1963 р. №985. URL: dp.arbitr.gov.ua/sud5005/pro_sud/fdg

29. Про структуру місцевих державних арбітражів Української РСР та їх штати: постанова Ради Міністрів УРСР від 31.12.1965 р. № 1278. ЗП УРСР 1965. № 12. Ст. 163.

30. О дальнейшем совершенствовании организации и деятельности органов государственного арбитража: Постановление Совета Министров СССР от 17.01.1974 г. №60. СП СССР. 1974. №4. Ст. 19.

31. Про дальше удосконалення організації і діяльності органів державного арбітражу УРСР: постанова Ради Міністрів Української РСР від 30.05.1974 р. № 294. URL:http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP740294.html

вніс суттєві зміни в діяльність господарського судочинства. Відбулися структурні зміни, ліквідовано Вищий господарський суд України.

У Касаційному господарському суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо (про):

1) банкрутство;

2) захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством;

3) корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів [47].

Відповідно до Закону місцевими господарськими судами є окружні господарські суди, як суди першої інстанції, які розглядають справи, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх юрисдикції. Ст. 26 Закону апеляційними судами з розгляду господарських справ, визначає апеляційні господарські суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах. У складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ. Судову палату очолює секретар судової палати, який обирається з числа суддів цього суду строком на три роки. Рішення про утворення судової палати, її склад, а також про обрання секретаря судової палати приймаються зборами суддів апеляційного суду за пропозицією голови суду [47].

Отже, прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 16 червня 2016 р. запровадило кардинальні зміни у системі судоустрою. Згідно з новою редакцією Закону змінено порядок призначення суддів на посади та звільнення їх з посад. В Україні діятимуть місцеві, апеляційні суди та Верховний Суд. У складі Верховного Суду будуть працювати Велика Палата Верховного Суду, Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд, Касаційний цивільний суд. ВСУ буде створений на конкурсних засадах як найвищий суд у системі судоустрою України. Для розгляду окремих категорій справ у системі судоустрою будуть діяти вищі спеціалізовані суди, зокрема, Вищий суд з

питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд. Вказані суди розглядатимуть справи як суди першої інстанції.

Проте, прийняття вказаного Закону потребувало внесення численних змін. Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 р. [48].

До ГПК України було внесено зміни. Зокрема, господарський суд позбавлений права розглядати справи, віднесені до компетенції Вищого суду з питань інтелектуальної власності. У той же час, господарські суди розглядають справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах. В діяльності апеляційних господарських судів теж відбулися суттєві зміни. Згідно внесених змін, апеляційні господарські суди переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих господарських судів, які знаходяться у межах відповідного апеляційного округу (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного господарського суду). Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних господарських судів, ухвалені ними як судами першої інстанції.

Судові рішення, ухвалені Вищим судом з питань інтелектуальної власності в апеляційному порядку переглядаються Апеляційною палатою Вищого суду з питань інтелектуальної власності. У визначених ГПК України випадках перегляд судових рішень судом касаційної інстанції здійснюється судовою палатою Касаційного господарського суду (палатою), об'єднаною палатою Касаційного господарського суду (об'єднаною палатою) або Великою Палатою Верховного Суду (Великою Палатою).

11. Шицький І. Б. Формування системи господарських судів в Україні. *Вісник господарського судочинства*. 2005. № 1. С. 209 – 215.

12. Краткое обозрение истории судоустройства и судопроизводства в России. М., 1855. 36 с.

13. Балух В. С., Сурилов А. А. Одесский арбитражный суд: два века истории. Одесса, 2001. 327 с.

14. Клеандров М. И. Экономическое правосудие в России: прошлое, настоящее и будущее. М., 2006. 600 с.

15. Фурсов Д. А. Процессуальный режим деятельности арбитражного суда первой инстанции: дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1996. 24 с.

16. Балух В. С. Організація і діяльність комерційних судів Російської імперії: історико-правове дослідження на прикладі Одеського комерційного суду (1808-1917): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2002. 20 с.

17. Балюк І. А. Господарське процесуальне право: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2002. 248 с.

18. Боровик С. С., Джунь В. В., Мудрий С. М. Захист прав суб'єктів господарювання в арбітражних судах України. К.: Оріяни, 2001. 223 с.

19. Мандичев Д. В. Історичні умови формування системи господарських судів в Україні: адміністративно-правовий аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 2. Том 2. 2016. С. 62–65.

20. Комаров В. В., Бигун В.А., Баранкова В. В. Проблемы науки гражданского процессуального права; под ред. проф. В. В. Комарова. Харьков: Право, 2002. 440 с.

21. Об упразднении арбитражных комиссий. Собрание законодательства СССР. 1931. № 14. Ст. 135.

22. Короєд С. О. Господарське судочинство: історія становлення, вплив на дуалізм цивільної юрисдикції та перспективи розвитку господарсько-процесуальної форми захисту прав. *Юридична наука*. 2015. №6. С. 28–34.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Притика Д. М. Організаційно-правові засади становлення і діяльності господарських судів України: автореф. дис. ... док юрид. наук. Х., 2003. 26 с.
2. Шицький І. Б. Правовий статус місцевих господарських судів в Україні: становлення і розвиток: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2006. 21 с.
3. Хамник М. М. Формування і розвиток господарських судів в Україні (історико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2009. 17 с.
4. Кот А. В. Судові акти в господарському процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2011. 20 с.
5. Шатерніков М. І. Господарські суди у системі суб'єктів адміністративного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Суми, 2017. 20 с.
6. Аюпова Р. М. Адміністративно-правові відносини за участю господарюючих судів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 258 с.
7. Світличний О. П. Господарський процес: підручник. К.: НУБіП України. 2016. 337 с.
8. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права. Т. 4: Торговий процес. Конкурсний процес. М., 2003. 550 с.
9. Притика Д. М. Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення. К., «Ін Юре». 2003. 328 с.
10. Татьков В. І. Реформування судової системи в Україні – важлива складова становлення державності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. Випуск 95. С. 5–9.

Нововведення діяльності господарського суду став інститут свідків та форми господарського судочинства (наказне провадження; позовне провадження (загального або спрощеного) тощо.

На підставі здійсненого дослідження правового регулювання суспільних відносин пов'язаних зі становленням та розвитком державної системи господарських судів України, пропонуємо авторську періодизацію становлення та розвитку державної системи господарських судів України та виокремлюємо чотири основні періоди цього процесу:

– *перший період* охоплює часи Київської Русі (XII ст.) створення купецьких судів;

– *другий період* (1667-1917 рр.) (царський період) охоплює два етапи становлення та розвитку судових органів:

перший етап – 1667 р. спроба створення купецьких судів;

другий етап – зародження комерційних судів та здійснення судової реформи (1808 -1917);

третій період (1917-1991 рр.) (радянський період) охоплює становлення та розвиток судових органів, який поділено на три етапи:

– перший етап – ліквідація комерційних судів (Декрет Ради Народних Комісарів «Про суд» від 24.11. 1917 р);

– другий етап – прийняття Положення про порядок вирішення майнових спорів між державними установами і підприємствами та Правил провадження справ в арбітражних комісіях створення арбітражних комісій (1922-1931 рр.);

– третій етап – (1931-1991 р.) утворення державного арбітражу, розроблення Положень про державний арбітраж, реформування державного арбітражу;

четвертий період – (1991-2017 рр.) відображає сучасний процес становлення господарського судочинства і пов'язаний із набуттям України незалежності, що дає змогу поділити його на шість етапів.

– перший етап – (1991-1995 р.) пов'язаний із становлення сучасної системи господарських судів в Україні, що ознаменувало новий етап розвитку та діяльності господарських судів, чому сприяло прийняття Закону «Про внесення змін до Конституції (Основного Закону) Української РСР». Арбітражний процесуальний кодекс України був змінений на Господарський процесуальний кодекс України. В країні було запроваджено «Концепцію судово-правової реформи в Україні»;

– другий етап – (1996-2001 рр.) характеризується прийняттям Конституції України, яка поклала початок організації та функціональній незалежності судів від законодавчої та виконавчої гілок влади та внесенням змін до Законів України;

– третій етап – (2002-2009 рр.) пов'язаний із становленням і розвитком господарських судів як окремої ланки спеціалізованих судів та ознаменований прийняттям Закону «Про судоустрій України від 07.02.2002 р., Постанови ВРУ «Про здійснення судово-правової реформи в Україні» та запровадженням «Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні»;

четвертий етап – (2010 -2015 рр.) ознаменований вдосконаленням змін в діяльність судів та суддів. Прийняття Закону «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07. 2010 р., закріпив за Вищим господарським судом України (як і за іншими Вищими спеціалізованими судами) право остаточної касації. Закон «Про забезпечення права на справедливий суд» від 15.02. 2015 р., розширив повноваження Верховного Суду України, як найвищої судової інстанції. Висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках ВСУ, стали обов'язковими не лише для судів, але і для всіх суб'єктів владних повноважень;

– п'ятий етап – (2016 -2018 рр.) пов'язаний із правовим механізмом вдосконалення системи судоустрою, прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 16.06. 2016 р., який запровадив кардинальні зміни в системі судоустрою.

Законів України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 р. № 1798-VIII;

«Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-19;

ГПК України від 06.11.1991 р. №1798-XII;

«Інструкції з діловодства в господарських судах України», затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 20.02.2013 р. № 28.

взаємодія із суб'єктами публічної адміністрації, особами публічного і приватного права.

8. Важливий вплив на ефективність діяльності господарських судів мають визначені нормативно-правовими актами суб'єкти судової системи, які забезпечують функціонування та діяльність господарських судів.

Проаналізована діяльність:

- ◆ Вищої ради правосуддя;
- ◆ секретаріату Вищої ради правосуддя;
- ◆ служби інспекторів Вищої ради правосуддя;
- ◆ Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- ◆ секретаріату Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- ◆ служби інспекторів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- ◆ Національної школи суддів України;
- ◆ Громадської ради доброчесності;
- ◆ Державної судової адміністрації України;
- ◆ служби судових розпорядників;
- ◆ служби судової охорони;
- ◆ апарату суду;
- ◆ Суддівського самоврядування;
- ◆ зборів суддів;
- ◆ Ради суддів України;
- ◆ з'їзду суддів України.

9. Охарактеризовано основні ознаки суб'єктів судової системи, які вказують на їх специфічну діяльність та зроблено висновок, що вказані суб'єкти забезпечують функціонування та діяльність господарських судів – це визначена законом система суб'єктів публічної адміністрації, діяльність яких регламентована і санкціонована державою, має вирішальний вплив на функціонування діяльності господарських судів.

10. Запропоновано зміни й доповнення до Законів України та інших нормативно-правових актів:

– шостий етап – (з жовтня 2017 р. по теперішній час) характеризується продовженням і вдосконаленням попередніх змін в системі судоустрою та прийняттям Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10. 2017 р., згідно з яким господарські суди позбавлені права розглядати справи пов'язані із порушенням об'єктів права інтелектуальної власності. У визначених ГПК випадках перегляд судових рішень судом касаційної інстанції здійснюється судовою палатою Касаційного господарського суду (палатою), об'єднаною палатою Касаційного господарського суду (об'єднаною палатою) або Великою Палатою Верховного Суду (Великою Палатою) Верховного Суду.

Нововведення діяльності господарських судів став інститут свідків та форми господарського судочинства (наказне провадження; позовне провадження (загального або спрощеного).

В цілому, як слушно наголошує В.С. Балух, історія розвитку арбітражних судів в Україні – це процес безперервного їх еволюційного реформування, який можна поділити на відповідні етапи в залежності від завдань, які вирішувались [49, с. 17].

Таким чином, на підставі наукового осмислення процесу становлення і діяльності господарських судів, можемо зробити висновок, що до періоду незалежності України (торгівельні, комерційні суди, арбітражні комісії, арбітражні та господарські суди), особливо, це проявилось в період 1917-1991 рр., суди були частиною державного апарату, підпорядковувалися органам виконавчої влади.

1.2. Поняття і зміст адміністративно-правового статусу господарських судів України

Аналіз останніх наукових доробок свідчить, що питання правового статусу залежить від суб'єкта дослідження. Про це свідчать дисертаційні дослідження: І. Б. Шицького «Правовий статус місцевих господарських судів в Україні: становлення і розвиток [2]; М. І Шатернікова «Господарські суди у системі суб'єктів адміністративного права [5]; П. В. Панталієнка «Адміністративно-правовий статус голови місцевого суду України» [50]; В. М. Антошина «Адміністративно-правовий статус військового комісара» [51]; О. В. Грідіна «Адміністративно-правовий статус служби безпеки України» [52]; С. О. Марченкової «Адміністративно-правовий статус прокуратури України» [53], а також публікації інших науковців, які ми у подальшому будемо використовувати у нашій монографічній роботі. Однак, не дивлячись на численні наукові дослідження із питань адміністративно-правового статусу, єдиного розуміння цього поняття не сформовано. Проте, як наголошують О. М. Гумін та Є. В. Пряхін, це має важливе науково-практичне значення, особливо з огляду на реформаційні процеси, що зараз відбуваються в Україні [54, с. 32].

Поняття «статус» на думку С. В. Глушенко є одним із ундаментальних у юридичній науці, оскільки дає можливість визначити місце суб'єкта права в системі суспільних відносин, його права і обов'язки стосовно інших суб'єктів [55, с. 30].

Погоджуючись із вищенаведеними думками, варто підкреслити, що дослідження питання адміністративно-правового статусу господарських судів в Україні, має важливе значення як з теоретичної, так і практичної точки зору, особливо в умовах здійснення судової та адміністративної реформ в країні. Які в суспільстві приймаються неоднозначно, особливо, коли це стосується судової реформи.

6. Визначено місце і роль господарських судів в сучасній системі судоустрою України. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає, що місцевими господарськими судами є окружні господарські суди, які є судом першої інстанції, здійснюють правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом, розглядають справи, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх юрисдикції.

Зроблено висновок, що у сучасній системі судоустрою України господарські суди, як органи державної влади, займають особливе місце, є носіями визначених законом специфічних прав і обов'язків у сфері здійснення судочинства, рішення яких є обов'язковим для виконання.

7. Проаналізовано структуру господарських судів в судовій системі України та встановлено, що діяльність суду як органу державної влади відрізняється від діяльності інших державних органів як за порядком утворення, так і за своєю внутрішньою структурою. Підкреслено, що єдність системи судоустрою забезпечується: єдиними засадами організації та діяльності судів; єдиним статусом суддів; обов'язковістю для всіх судів правил судочинства, визначених законом; єдністю судової практики; обов'язковістю виконання на території України судових рішень; єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності судів; фінансуванням судів виключно з Державного бюджету України; вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування (ст. 17 Закону «Про судоустрій і статус суддів»).

З'ясовано, що незважаючи на певні атрибути суду, як органу державної влади, господарський суд характеризується спеціальними ознаками, які виникають в силу специфіки діяльності господарського суду, що впливають із його повноважень.

Охарактеризовано повноваження місцевого господарського суду. Звернено увагу, що важливою складовою діяльності суду (суддів) є їх

5. Виявлено, що судова реформа в Україні мала суттєвий вплив на адміністративно-правовий статус господарських судів, який характеризується збільшенням обсягу управлінських повноважень при провадженні господарських справ, що проявляється у:

- обмеженні надання інформації щодо судової справи (ст. 9 ГПК України);
- неприпустимості зловживання процесуальними правами (ст. ст. 43, 131, 132, 133, 134, 135 ГПК України);
- застосуванні заходів процесуального примусу, якими є: попередження; видалення із залу судового засідання; тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; накладення штрафу (ст. ст. 131, 132, 133, 134, 135 ГПК України);
- забороні вчиняти певні дії під час врегулювання спору за участю судді (п.10 ст. 188 ГПК України);
- вимозі виконувати розпорядження головуючого, додержуватися у судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну неповагу до суду або правил встановлених у суді (ст. 200 ГПК України);
- накладенні штрафів на суб'єктів адміністративних правопорушень за «Прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України» (ст. 185-3 КУпАП);
- накладенні штрафів на посадових осіб за «Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду» (ст. 185-6) КУпАП;
- сферою підвідомчості справ про адміністративні правопорушення (ст. 221-1 КУпАП).
- примусовому виконанні постанови про стягнення штрафу (ст. 308 КУпАП);
- тимчасовому обмеженні фізичної особи-боржника у праві виїзду за межі України (ст. 337 ГПК України).

Актуальність дослідження цього питання зумовлена і тим, що прийняття Верховною Радою України Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 р. [48], внесли суттєві зміни в діяльність господарських судів.

Відповідно до внесених змін, адміністративно-правовий статус господарських судів зазнав суттєвих змін, що не могло позначитися на діяльності суду (суддів). Також зазнала змін і структура судів та діяльність суб'єктів, які забезпечують функціонування та діяльність господарських судів.

Етимологічно «Слово «статус» в «Словнику іншомовних слів» у перекладі з латинської означає «положення, стан кого-небудь чи чого-небудь» [56, с. 634].

З огляду на галузеву належність, з метою розкриття сутності адміністративно-правового статусу господарських судів, спочатку звернемо свої погляди на наукові думки теоретиків права. Саме представникам цієї правової науки належить з'ясування суті правового статусу.

А. В. Малько та Н. І. Матузов під правовим статусом розуміють комплексну інтеграційну категорію, яка відображає взаємовідносини суб'єктів суспільних відносин, особи і суспільства, громадянина і держави, індивіда та колектива, а також інші соціальні зв'язки [57, с. 397].

Враховуючи сучасний розвиток суспільних відносин, дещо інше визначення цієї категорії надають О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко. На їх думку правовий статус – це система законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів та обов'язків суб'єкта суспільних відносин. Характерними ознаками правового статусу вчені вважають:

- 1) універсальність (він поширюється на всіх суб'єктів);

2) індивідуальність (він відображає індивідуальні особливості людини та її реальне становище у суспільних відносинах);

3) взаємозв'язок із іншими компонентами;

4) системність. Найбільш доцільною вважається класифікація за двома критеріями – характером правового статусу (загальний, галузевий, спеціальний, індивідуальний) та суб'єктом [58, с. 366].

Проте, адміністративно-правового статусу господарського суду має свої особливості. Ми погоджуємося з думкою А. О. Алтуніної, яка пише: «Особливість того чи іншого визначення адміністративно-правового статусу залежить насамперед від того, які елементи обирає автор для його характеристики. Саме з приводу елементного складу правового статусу у цілому й адміністративно-правового статусу зокрема відсутнє порозуміння» [59, с. 90].

Враховуючи вищевикладені думки, а також те, що адміністративно-правовий статус господарського суду має свої особливості, слід погодитися із думкою Б. М. Лазарева, який вважав, що правовий статус передбачає відповіді на такі питання: органом якого рівня є даний орган (центральний, місцевий або між територіальний); до якого виду органів належить за змістом своєї діяльності (орган влади, орган управління, орган правосуддя тощо); яке офіційне найменування даного органу; хто його утворює, формує особовий склад; кому він підпорядкований, підзвітний, підконтрольний і перед ким; хто може скасовувати, призупиняти, змінювати і опротестовувати його акти; яка компетенція органу; хто йому підпорядкований, підзвітний, підконтрольний, чиї акти він може скасовувати, призупиняти, змінювати і опротестовувати тощо; яку юридичну силу мають акти даного органу; які джерела фінансування; чи має орган права юридичної особи [60, с. 124]

Незважаючи на різні наукові підходи, правовий статус особи ототожнюється із правосуб'єктністю. У теорії права розрізняють загальну, галузеву та спеціальну правосуб'єктність. Загальна правосуб'єктність – це здатність особи бути суб'єктом права взагалі; галузева правосуб'єктність являє собою здатність особи бути учасником правовідносин певної галузі

принципів господарського судочинства сучасним міжнародним принципам і стандартам. Принцип про безоплатну правову допомогу в господарських справах міститься в Резолюції (76) 5 Комітету Міністрів Ради Європи.

Недоліком Закону України «Про безоплатну правову допомогу» та ГПК України є те, що них мова не йде про осіб, яким необхідна правова допомога у господарській справі. Норми вказаних законів входять у протиріччя із міжнародними правовими актами, в яких вказується про право особи на безоплатну первинну правову допомогу в господарських справах.

У зв'язку з цим пропонується внесення змін в ч. 3 ст. 2 «Завдання та основні засади господарського судочинства» ГПК України, а саме доповнення її таким змістом:

«принцип доступу до правосуддя та правову допомогу».

4. Доведено, що господарські суди, виконуючи покладені на них обов'язки, керуються значною кількістю різноманітних нормативно-правових актів, в тому числі й актами адміністративного законодавства і пов'язані зі здійсненням адміністративних процедур щодо порядку утворення, реорганізації і ліквідації господарських судів; адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів; призначенням на посади державних службовців, працівників, які виконують функції з обслуговування в господарських судах.

Визначено роль адміністративного права та окреслено напрями адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів.

До них віднесено:

- визначення адміністративно-правового статусу господарських судів;
- обов'язковість виконання рішень господарських судів, що набрали законної сили; контроль за виконанням судових рішень;
- адміністративно-правовий порядок організації надходження процесуальних документів, що подаються до господарських судів, які підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі.

Верховного суду України, стали обов'язковими не лише для судів, але і для всіх суб'єктів владних повноважень;

– п'ятий етап (2016-2017 рр.) пов'язаний із правовим механізмом вдосконалення системи судоустрою, прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 16.06.2016 р., який запровадив кардинальні зміни в системі судоустрою.

– шостий етап (з жовтня 2017 р. по теперішній час) характеризується продовженням вдосконалення попередніх змін в системі судоустрою та прийняттям Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р.

2. Зроблено висновок, що під час здійснення судової реформи адміністративно-правовий статус господарських судів зазнав суттєвих змін. На цій підставі проаналізована процесуальна правоздатність та дієздатність господарського суду, регулятивні та правоохоронні адміністративні правовідносини господарського суду, а також визначено основні ознаки адміністративно-правового статусу господарських судів, які зумовлені: особливим порядком утворення; адміністративною правоздатністю і дієздатністю; повноваженнями, закріпленими нормами адміністративного права, які реалізуються як під час здійснення господарського процесу, так і поза його межами; контролем за виконанням судових рішень.

Надано авторське визначення дефініції поняття «адміністративно-правовий статус господарського суду» під яким слід розуміти сукупність закріплених нормами адміністративного права кола повноважень, якими наділений господарський суд для виконання покладених на нього державою завдань, які реалізуються як під час здійснення господарського процесу, так і поза його межами.

3. Встановлено, що одним із суттєвих недоліків організації та функціонування судової влади України є часткова відповідність вітчизняних

права; спеціальна правосуб'єктність обмежується певним колом правовідносин в рамках даної галузі права. Відтак, володіння галузевою правосуб'єктністю передбачає одночасну наявність і загальної правосуб'єктності. Разом з тим, неможливо бути суб'єктом права взагалі, не маючи жодної галузевої правосуб'єктності. Тому правосуб'єктність як реальне правове явище має галузевий характер [61, с. 55].

В теорії права розрізняють три види правосуб'єктності – загальну (здатність бути суб'єктом права взагалі), галузеву (здатність бути суб'єктом права відповідної галузі права) та спеціальну (здатність бути суб'єктом права відповідної групи суспільних відносин у межах конкретної галузі права) [62, с. 125-128].

Відповідно, адміністративна правосуб'єктність – це галузевий вид. Як зазначав В. Б. Авер'янов, наявність адміністративної правосуб'єктності певним чином випереджає наявність у конкретної особи певних суб'єктивних прав та обов'язків. При цьому, поняття «адміністративно-правовий статус» охоплює комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав та обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права. Тобто необхідною ознакою набуття особою адміністративно-правового статусу є наявність у неї конкретних суб'єктивних прав та обов'язків, які реалізуються даною особою як в адміністративних правовідносинах, так і поза ними [63, с. 185-188].

Отже, характерною особливістю правовідносин є те, що правовідносини неможливі без суб'єктів і об'єктів, юридичних прав і обов'язків. Саме норми права і законодавства відображають правовий статус учасників правовідносин.

Правовідносини належать до фундаментальних категорій науки адміністративного права, вони нерозривно зв'язані суспільними відносинами, нормами права, юридичними фактами та іншими соціально-правовими категоріями. Саме тому в науці адміністративного права адміністративно-правові відносини традиційно розглядаються як результат регулюючого

впливу адміністративно-правової норми на суспільні відносини, внаслідок чого вони перетворюються на правові відносини [64, с. 170-171].

В.В. Галуцько, В.І. Курило, С.О. Короєд, адміністративно-правові відносини характеризують такими особливостями: вони нерозривно пов'язані з адміністративно-правовими нормами, виникають і здійснюються на їх основі; основною їх метою є забезпечення прав та свобод людини і громадянина, нормальне функціонування громадянського суспільства та держави; вони врегульовують широке коло суспільних відносин між публічною адміністрацією та об'єктами публічного управління; провідною рисою адміністративно-правових відносин є їх публічна природа, вони виникають з ініціативи будь-якої сторони, при цьому згода іншої сторони, як правило, не є обов'язковою; адміністративно-правові відносини є переважно виконавчо-розпорядчими: у вузькому розумінні суб'єкти публічного управління наділені владною компетенцією, а об'єкти зобов'язані виконувати їх законні вимоги [65, с. 39-40].

У свою чергу К. Г. Волинка зазначає, що: сторони правовідносин завжди мають суб'єктивні права та несуть юридичні обов'язки, які взаємопов'язані між собою; кожному суб'єктивному праву однієї особи відповідає юридичний обов'язок іншої, і навпаки; носять свідомо-вольовий характер, бо,

по-перше, держава через видання відповідних норм права виражає свою волю;

по-друге, учасники цих відносин здійснюють своє волевиявлення, без якого ці відносини неможливі,

по-третє, учасники правовідносин усвідомлюють значення своїх дій та можуть нести за свої дії відповідальність.

Держава сприяє здійсненню суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, а у разі правопорушення притягує винну особу до юридичної відповідальності [66, с. 67].

– третій етап (1931-1991 рр.) – утворення державного арбітражу, розроблення Положень про державний арбітраж, реформування державного арбітражу;

четвертий період (1991-2018 рр.) відображає сучасний процес становлення господарського судочинства і пов'язаний із набуттям України незалежності, що дає змогу поділити його на шість етапів.

– перший етап (1991-1995 рр.) пов'язаний із становленням сучасної системи господарських судів в Україні, що ознаменувало новий етап розвитку та діяльності господарських судів, чому сприяло прийняття Закону «Про внесення змін до Конституції (Основного Закону) Української РСР». Арбітражний процесуальний кодекс України був змінений на ГПК України. В країні було запроваджено «Концепцію судово-правової реформи в Україні»;

– другий етап (1996-2001 рр.) характеризується прийняттям Конституції України, яка поклала початок організаційній та функціональній незалежності судів від законодавчої та виконавчої гілок влади та внесенням змін до Законів України;

– третій етап (2002-2009 рр.) пов'язаний із становленням і розвитком господарських судів як окремої ланки спеціалізованих судів та ознаменований прийняттям Закону «Про судоустрій України від 07.02.2002 р., Постанови Верховної Ради України «Про здійснення судово-правової реформи в Україні» та запровадженням «Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні»;

четвертий етап (2010-2015 рр.) ознаменований вдосконаленням змін в діяльність судів та суддів. Прийняття Закону «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. закріпило за Вищим господарським судом України (як і за іншими Вищими спеціалізованими судами) право остаточної касації. Закон «Про забезпечення права на справедливий суд» від 15.02.2015 р. розширив повноваження Верховного Суду України, як найвищої судової інстанції. Висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках

ВИСНОВКИ

У роботі запропоновано нове бачення вирішення наукового завдання в галузі адміністративного права та юридичної науки в цілому щодо адміністративно-правового статусу діяльності господарських судів України.

Основні результати проведеного монографічного дослідження сформульовано у таких висновках:

1. На підставі здійсненого дослідження регулювання суспільних відносин, пов'язаних зі становленням та розвитком системи господарських судів України здійснено авторську періодизацію становлення та розвитку державної системи господарських судів України, виокремлено чотири основні періоди цього процесу:

перший період охоплює часи Київської Русі (XII ст.) – створення купецьких судів;

другий період (1667-1917 рр.) (царський період) охоплює два етапи становлення та розвитку судових органів:

– перший етап – 1667 р. спроба створення купецьких судів;

– другий етап – зародження комерційних судів та здійснення судової реформи (1808 -1917);

третій період (1917-1991 рр.) (радянський період) охоплює становлення та розвиток судових органів, який поділено на три етапи:

– перший етап – ліквідація комерційних судів (Декрет Ради Народних Комісарів «Про суд» від 24.11. 1917 р);

– другий етап – прийняття Положення про порядок вирішення майнових спорів між державними установами і підприємствами та Правил провадження справ в арбітражних комісіях та створення арбітражних комісій (1922-1931 рр.);

Що стосується визначення поняття «адміністративно-правовий статус», на відміну від представників науки теорії права, дещо інше визначення адміністративно-правового статусу надають вчені-адміністративісти, які здебільшого розкривають адміністративно-правовий статус (фізичної особи, юридичних осіб приватного та публічного права) через характеристику його елементів. Це пов'язано з тим, що основним індивідуальним суб'єктом адміністративного права є фізичні особи, а юридичні особи публічного права є ключовими суб'єктами адміністративного права. Що є закономірним явищем, оскільки категорія «адміністративно-правовий статус» походить від категорії «правовий статус», яка на думку О. Ф. Скакун, є однією з найважливіших політико-правових категорій, що нерозривно пов'язана з соціальною структурою суспільства, рівнем демократії, станом законності. Будучи складним багатоаспектним конституційно-правовим механізмом, правовий статус виступає як юридична міра соціальної свободи суб'єкта права; визначає межі, в яких можуть відбуватися кількісні зміни його правового становища [66, с. 550].

На думку В. К. Колпакова зміст поняття адміністративно-правового статусу особи становить комплекс її прав і обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права. Тобто необхідною ознакою набуття особою адміністративно-правового статусу є наявність у неї конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, які реалізуються даною особою як в адміністративних правовідносинах, так і поза ними [68, с. 188].

Під адміністративно-правовим статусом особи О. М. Гумін та Є. В. Пряхін розуміють комплекс прав і обов'язків, передбачених нормами адміністративного права. До елементів цього статусу науковці відносять правосуб'єктність, права, обов'язки та юридичну відповідальність. Не всі права, закріплені в законодавстві, характеризують адміністративно-правовий статус. До них відносяться лише ті, що передбачені нормами адміністративного права та реалізуються у взаємовідносинах з органами

публічної влади, оскільки адміністративно-правові відносини існують тільки там, де один із суб'єктів є суб'єктом владних повноважень. Аналогічно слід говорити і про обов'язки. Адміністративно-правовий статус характеризують тільки ті, що обумовлюються виникненням взаємовідносин з органами публічної влади. Для національного законодавства залишається проблемним те, що у нормативно-правових актах в основному йдеться не окремо про права та обов'язки, а про «повноваження» [54, с. 37].

В навчальному посібнику «Адміністративне право України» за редакцією В. В. Галуцька, адміністративно-правовий статус особи визначається через сукупність юридичних засобів, які характеризують місце і роль фізичної особи або юридичної особи в адміністративно-правових відносинах. Визначальними для аналізу адміністративно-правовий статусу особи є такі юридичні інститути:

- 1) публічні суб'єктивні права та юридичні обов'язки;
- 2) правосуб'єктність особи;
- 3) адміністративна відповідальність;

4) у деяких випадках – дисциплінарна відповідальність посадових осіб публічної адміністрації [69, с. 93].

А. О. Кубішкіна, предметом дослідження якої були апеляційні суди в системі суб'єктів адміністративного права, визначає адміністративно-правовий статус апеляційних судів в Україні як нормативно врегульований порядок створення, реорганізації, ліквідації апеляційних судів, порядок добору та призначення на посаду суддів апеляційних судів, їх підготовка та відповідальність, гарантії їх діяльності, порядок звільнення суддів з посади та припинення їх повноважень, організаційне забезпечення апеляційних судів, а також сукупність нормативно визначених принципів діяльності апеляційних судів, їх функцій та компетенції, що характеризують їх як суди апеляційної інстанції, покликані перевіряти законність та обґрунтованість рішень, винесених судом першої інстанції [70, с. 4].

суб'єктів, які мають вирішальний вплив на функціонування діяльності господарських судів.

Основними ознаками, які вказують на специфічну діяльність суб'єктів судової системи, є те, що вони:

- здійснюють публічне управління відповідно до встановлених нормативно-правових актів;
- здійснюють свою діяльність у специфічній сфері суспільних відносин;
- наділені повноваженнями державно-владного характеру.

Вказані суб'єкти судової системи, які відрізняються між собою функційними повноваженнями, відображають правовий статус кожного, які крім того, доповнюються й власними рисами, покликані державою забезпечити основну функцію господарського суду – здійснення правосуддя [218, с. 131].

2) служба інспекторів Вищої ради правосуддя; (допоміжні органи, що сприяють організації та функціонуванню Вищої ради правосуддя).

2. Вища кваліфікаційна комісія суддів України:

1) секретаріат Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

2) служба інспекторів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; (допоміжні органи, що сприяють організації та функціонуванню Вищої кваліфікаційної комісії суддів України);

3) Національна школа суддів України;

4) Громадська рада доброчесності.

3. Державна судова адміністрація України:

1) служба судових розпорядників;

2) служба судової охорони;

3) апарат суду; (допоміжні органи, що сприяють організації, функціонуванню та діяльності судів України).

4. Суддівське самоврядування (діє для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів в Україні):

1) збори суддів;

2) Рада суддів України;

3) з'їзд суддів України.

Незважаючи на наявність різноманітних суб'єктів судової системи, що характеризуються своїми специфічними ознаками, в силу своєї специфіки, діяльність указаних суб'єктів публічної адміністрації, які наділені різноманітними повноваженнями – неможлива поза механізмом діяльності судів (суду).

На основі проведеного дослідження суб'єктів судової системи, слід зробити висновок, що вказані суб'єкти забезпечують функціонування та діяльність господарських судів – це не механічне поєднання окремих суб'єктів публічної адміністрації судової системи, а регламентована і санкціонована державою організаційна і впорядкована цілісна система

В контексті нашого дослідження слід зауважити, що в залежності від категорії суб'єкта правовідносин, адміністративно-правовий статус суб'єктів є неоднаковим. Так, правовий статус вищенаведених суб'єктів не є однаковим і визначається тим, хто є носієм статусу: юридичні особи (державні та недержавні органи, підприємства, організації, установи), держава та її структурні одиниці, народ, соціальні спільноти, тощо. Правові статуси колективних суб'єктів права формуються та кристалізуються в міру розвитку держави, громадянського суспільства, формування потреб та інтересів осіб, що поєднуються в колективи. При цьому, їх не можна розглядати як суму індивідуальних правових статусів. Вони мають якісно інші властивості, що визначаються завданнями та функціями держави (правові статуси державних органів, державних підприємств, організацій, установ), цілями й інтересами колективних утворень (політичних партій, громадських об'єднань, комерційних організацій, тощо) [66, с. 551].

Це залежить від специфічних особливостей конкретної особи: фізичної, юридичної, суб'єктів приватного і публічного права, громадських і політичних утворень тощо. Як приклад, основою адміністративно-правового статусу фізичної особи (громадянина) є його адміністративна правоздатність, яка виникає в момент народження громадянина і припиняється з його смертю. Тоді як у юридичних осіб правоздатність виникає з моменту державної реєстрації і припиняється з моменту виключення юридичної особи із єдиного державного реєстру.

У питанні адміністративної правоздатності і дієздатності авторський колектив білоруських науковців посібника «Адміністративне право», за загальною редакцією Л. М. Рябцева, пишуть: «Общим условием вступления организаций и лиц в административно-правовые отношения является наличие у них административной правоспособности, т. е. способности приобретать комплекс прав и обязанностей в сфере государственного управления, предусмотренных и обеспеченных нормами административного права. Это условие еще не свидетельствует о наличии конкретных

административно-правовых отношений. Для этого необходимо, чтобы организация или лицо обладали административной дееспособностью, т.е. способностью практически реализовывать в правоотношениях свою административную правоспособность, свои юридические обязанности и права. Сочетание административной право-и дееспособности создает условия, при которых субъект административного права становится и субъектом (участником, стороной) административного правоотношения» [71, с. 41].

У питанні правоздатності слід погодитися із Д. Б. Баронінім, який вважає, що правовий статус суду, як і будь-якого державного органу, не може бути зведено лише до правоздатності, оскільки головне для нього – владні повноваження. На його думку правовий статус також не можна ототожнювати з правоздатністю, оскільки він базується на ній, однак правоздатність – це лише здатність мати права та обов’язки, тоді як правовий статус характеризується наявністю ряду важливих елементів. Правоздатність і правовий статус – це різні явища й категорії. Правовий статус – ширше, структурно складніше, узагальнювальне та збірне поняття. Тоді як правосуб’єктність вміщує в себе правоздатність, дієздатність, деліктоздатність – це властивість, якість суб’єкта, його здатність мати й самостійно здійснювати права та обов’язки, а правовий статус – це не властивість і не якість, а насамперед становище, положення [72, с. 317].

Юридичні особи теж мають свої певні відмінності, які можуть впливати на їх адміністративно-правовий статус. Згідно ст. 81 Цивільного кодексу України юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів, а також може створюватися та діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом. Юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування [73].

– розробляє та організовує виконання заходів щодо забезпечення незалежності судів і суддів, поліпшення стану організаційного забезпечення діяльності судів;

– затверджує Положення про Державну судову адміністрацію України; призначає та звільняє Голову Державної судової адміністрації України та його заступників;

– здійснює контроль за організацією діяльності судів, заслуховує з цих питань Голову Державної судової адміністрації України, його заступників, керівників структурних підрозділів і територіальних управлінь Державної судової адміністрації України;

– звертається з пропозиціями щодо питань діяльності судів до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

– розглядає повідомлення про загрозу незалежності судді, перевіряє такі звернення та вживає необхідних заходів для усунення загрози незалежності;

– здійснює контроль за дотриманням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів Конституційного Суду України та суддів судів загальної юрисдикції, Голови та членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України та його заступників [217].

Отже, сутність та основне призначення суддівського самоврядування як полягає в тому, що така форма організації управління внутрішніми справами судів у найбільшій мірі забезпечує збереження незалежності та самостійності кожного окремого судді та всієї судової системи [190, с. 44].

Таким чином, до числа суб’єктів, які мають вплив на функціонування і діяльність господарських судів і в цілому судової системи України, слід віднести:

1. Вищу раду правосуддя:

1) секретаріат Вищої ради правосуддя;

5) обирає членів Вищої ради правосуддя та приймає рішення про звільнення їх з посади члена Вищої ради правосуддя відповідно до Конституції і законів України;

6) обирає членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та приймає рішення про звільнення їх з посади відповідно до цього Закону;

7) звертається з пропозиціями щодо вирішення питань діяльності судів до органів державної влади та їх посадових осіб;

8) обирає Раду суддів України;

9) розглядає інші питання суддівського самоврядування відповідно до закону.

З'їзд суддів України приймає рішення, що є обов'язковими для всіх органів суддівського самоврядування та всіх суддів [47].

Стаття 133 Закону «Про судоустрій і статус суддів» чітко пояснює, що Рада суддів України є вищим органом суддівського самоврядування та діє як виконавчий орган з'їзду суддів України. Раду суддів України обирає з'їзд суддів України. До складу Ради суддів України входять:

- 1) одинадцять суддів від місцевих загальних судів;
- 2) чотири судді від місцевих адміністративних судів;
- 3) чотири судді від місцевих господарських судів;
- 4) чотири судді від апеляційних судів з розгляду цивільних, кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення;
- 5) два судді від апеляційних адміністративних судів;
- 6) два судді від апеляційних господарських судів;
- 7) по одному судді від вищих спеціалізованих судів;
- 8) чотири судді Верховного Суду [47].

Повноваження Ради суддів України визначається «Положенням про Раду суддів України». Серед широкого кола повноважень Ради суддів України, виокремимо окремі із них, відповідно до його компетенції:

Певна відмінність існує щодо порядку створення, організаційно-правової форми, правового статусу юридичних осіб публічного права та юридичних осіб приватного права. Що останніх, то вони здебільшого встановлюються нормами цивільного кодексу.

Разом із тим, згідно ст. 3 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 р., відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, їхньої символіки (у випадках, передбачених законом), громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб – підприємців [74].

Таким чином, норми вказаного Закону не розповсюджуються на державну реєстрацію судів. Однак, щодо утворення та ліквідації суду існує зовсім інший порядок.

Із змісту Закону України «Про судоустрій і статус суддів» випливає, що господарський суд є юридичною особою. Порядок утворення і ліквідації суду здійснюється на підставі Проекту закону, який вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Підставами для утворення чи ліквідації суду є зміна визначеної цим Законом системи судоустрою, необхідність забезпечення доступності правосуддя, оптимізації видатків державного бюджету або зміна адміністративно-територіального устрою. Утворення суду може відбуватися шляхом створення нового суду або реорганізації (злиття, поділу) судів [47].

Отже, залежно від порядку утворення, організаційно-правової структури, наділеного обсягу та змісту повноважень, адміністративно-правовий статус державного органу і юридичної особи приватного права є різним. До складових правового статусу державного органу науковці відносять широкий перелік елементів, серед яких:

- 1) місце державного органу в загальнодержавній системі;
- 2) політична й державно-правова характеристика державного органу;

3) основи взаємовідносин державного органу з іншими державними органами;

4) принципи організації та діяльності державного органу;

5) основи компетенції державного органу;

6) види правових актів, що видаються державним органом;

7) порядок формування та діяльності державного органу;

8) відповідальність державного органу [75, с. 256].

Обов'язковою для учасників процесу є процесуальна правоздатність та процесуальна дієздатність. Згідно ст. 44 ГПК України усі фізичні і юридичні особи здатні мати процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, боржника (процесуальна правоздатність). Фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи здатні особисто здійснювати процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (процесуальна дієздатність) [48].

Зазначимо, що господарські суди можуть вступати в адміністративні правовідносини за участю не тільки загальнодержавних органів влади, а й тих, що перебувають у складі судоустрою (органів у системі судової влади) й відповідно до положень чинного національного законодавства реалізують державно-владні повноваження [5, с. 37].

На думку Н. Олефіренко, яка розглядала питання адміністративно-правового статусу адміністративного суду України, його статус складається з елементів, які можна згрупувати таким чином:

1) організаційний блок – положення, що визначають порядок утворення і структуру адміністративного суду, порядок зайняття та заміщення посади. Оскільки адміністративний суд є органом судової влади, всі організаційні елементи його правового статусу закріплюються у відповідних нормативно-правових актах;

2) цільовий блок – завдання, функції та принципи діяльності адміністративного суду в Україні;

Частиною першою ст. 88 Закону визначено: якщо Громадська рада доброчесності у своєму висновку встановила, що суддя (кандидат на посаду судді) не відповідає критеріям професійної етики та доброчесності, то Вища кваліфікаційна комісія суддів України може ухвалити рішення про підтвердження здатності такого судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді лише у разі, якщо таке рішення підтримане не менше ніж одинадцятьма її членами [47].

Водночас недоліком Громадської ради доброчесності є те, що по-перше, її висновок носять рекомендаційний характер, а по-друге, як вважають експерти GRECO у Звіті «Запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів», який присвячений четвертому раунду оцінювання України, ухваленому на 76-му пленарному засіданні (Страсбург, 19-23 червня 2017 року), роль Громадської ради доброчесності (відповідно до нового Закону про судоустрій та статус суддів) є спірною [205].

Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів в Україні діє *суддівське самоврядування* – самостійне колективне вирішення зазначених питань судьями. Організаційними формами суддівського самоврядування є збори суддів, Рада суддів України, з'їзд суддів України. Найвищим органом суддівського самоврядування є з'їзд суддів України, який:

1) заслуховує звіти Ради суддів України про виконання завдань органів суддівського самоврядування щодо забезпечення незалежності судів і суддів, стан організаційного та фінансового забезпечення діяльності судів;

2) заслуховує інформацію Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про її діяльність;

3) заслуховує інформацію Голови Державної судової адміністрації України про її діяльність, зокрема щодо організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності органів судової влади;

4) призначає суддів Конституційного Суду України відповідно до Конституції і законів України;

повноважень інспектора Вищої кваліфікаційної комісії суддів та звільнення його з посади. Чіткий перелік таких підстав може бути своєрідним захистом інспектора від неправомірного звільнення та стороннього впливу з боку правомочних на припинення його повноважень органів [215, с. 34–35].

Крім Конституції та Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у своїй діяльності ВККС керується Регламентом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України № 81/зп-16 від 13 жовтня 2016 р., відповідно до якого у складі ВККС діє кваліфікаційна палата та палата з питань добору і публічної служби суддів. Організаційними формами діяльності ВККС є засідання у складі колегій, палат або у пленарному складі – залежно від питань [216].

З метою сприяння ВККС у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання, Відповідно до ст. 87 Закону «Про судоустрій і статус суддів», дії Громадська рада доброчесності, яка складається з двадцяти членів.

Згідно до частини шостої ст. 87 Закону Громадська рада доброчесності, зокрема:

- збирає, перевіряє та аналізує інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді);
- надає Вищій кваліфікаційній комісії суддів України інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді);
- надає, за наявності відповідних підстав, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України висновок про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності, який додається до досьє кандидата на посаду судді або до суддівського досьє;
- делегує уповноваженого представника для участі у засіданні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді) [47].

3) компетенція адміністративного суду як основний елемент його правового статусу – це коло повноважень, якими наділений адміністративний суд для виконання завдань та функцій, покладених на нього державою [76, с.152].

Вказане, в повній мірі може бути віднесено і до адміністративно-правового статусу господарського суду.

У науковій доктрині також виділяють основні та допоміжні елементи адміністративно-правового статусу. Зокрема, А. Ю. Кротких, досліджуючи адміністративно-правовий статус адміністративних судів, до основних елементів його структури відносить права та обов'язки (компетенцію), тому що їх відсутність взагалі унеможливило функціонування суб'єкта. Відповідно до додаткових елементів науковець відносить складові, що створюють умови для належної реалізації компетенції адміністративного суду: цільовий та організаційний блоки [77, с. 135-136].

Проте, думка А. Ю. Коротких, була піддана критиці А. О. Кубишкіною, на думку якої позиція А. Ю. Коротких є досить суперечливою, оскільки спершу суд утворюють, а потім у нього вже фактично, а не формально є повноваження щодо здійснення правосуддя як органу судової влади України та реалізації інших повноважень суду як суб'єкта адміністративного права. Відповідно відсутність суду як установи з належним матеріальним і кадровим забезпеченням, до якої громадяни можуть прямо звернутися за захистом своїх порушених прав, свобод та інтересів, робить визначені на законодавчому рівні повноваження суду правовою фікцією, що існує на папері, але не реалізується в житті [70, с. 118].

Ми не можемо в повній мірі погодитися із таким твердженням. По-перше, це зараз ми можемо говорити про пристойне матеріальне забезпечення судів, а по-друге, і на сьогодні не всі суди укомплектовані необхідною кількістю кадрів. Так, на пленумі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який відбувся 8 вересня 2017 р., на якому проаналізовано стан здійснення правосуддя судами

загальної юрисдикції у 1 півріччі 2017 р., було зазначено, що на розгляд до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ надійшло 32 тисячі справ. Середньомісячне навантаження на одного суддю судової палати у цивільних справах становило 149 справ; судової палати у кримінальних справах – 34 справи. На сьогодні у ВССУ працюють 60 суддів, з них – 33 у судовій палаті у цивільних справах (при штатній чисельності – 70 суддів), 27 – у кримінальних (при штатній чисельності – 50 суддів) [78]. Ще гірше кадрове забезпечення апеляційних судів ВССУ було у 2016 р., коли в Україні були суди, які взагалі не мали жодного судді. У більш ніж 70 судах працювало по 1 судді, в 120 – менше 40% штату, приблизно в 300 судах працювало менше половини суддів [79].

Однак, незважаючи на відмінності, які впливають на адміністративно-правовий статус особи, будь-яка особа приватного чи/або публічного права має певний правовий набір їх загального правового статусу, визначених Конституцією і Законами України, в яких держава пропагує не тільки права, але й формує юридичні обов'язки до фізичних та юридичних осіб. Це в повній мірі стосується і адміністративно-правового статусу господарських судів. Так, адміністративно-правовий статус місцевих господарських судів не є тотожним, адміністративно-правовому статусу апеляційних господарських судів. Це також стосується і діяльності Вищого суду з питань інтелектуальної власності, який відповідно до предметної та суб'єктної юрисдикції відноситься до господарських судів і згідно ст. 20 ГПК України розглядає справи щодо прав інтелектуальної власності, зокрема:

1) справи у спорах щодо прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку (знак для товарів і послуг), комерційне найменування та інших прав інтелектуальної власності, в тому числі щодо права попереднього користування;

2) справи у спорах щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів, що посвідчують або на підставі яких

– організаційне забезпечення реалізації повноважень ВККС щодо міжнародного співробітництва;

– кадрове, матеріально-технічне, фінансово-економічне, господарське та інше забезпечення діяльності ВККС [213, с. 1314].

Для здійснення членами ВККС своїх повноважень діє служба інспекторів у кількості сорока двох інспекторів. Інспектори ВККС призначаються на посади та звільняються з посад Головою ВККС за пропозицією відповідного члена ВККС. Служба інспекторів ВККС формується з числа осіб, які мають повну вищу юридичну освіту і досвід роботи в галузі права понад п'ять років.

За дорученням члена Комісії інспектори: попередньо аналізують заяви (скарги) щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; готують проекти висновків про наявність підстав для притягнення суддів місцевих та апеляційних судів до дисциплінарної відповідальності; попередньо аналізують матеріали справ щодо кваліфікаційного оцінювання суддів та дисциплінарної практики щодо суддів; виконують інші доручення члена Комісії під час кваліфікаційного оцінювання або дисциплінарного провадження [214, с. 14–15].

З приводу діяльності Служби інспекторів М. І. Логвиненко та Ю. О. Юрковський звертають увагу, що правовий статус інспекторів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України недостатньо врегульований Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, даним законом не передбачено всі ознаки правосуб'єктності інспекторів та умови призначення їх на посади, не розмежовано їх основні права та обов'язки, не врегульовані питання стосовно притягнення їх до дисциплінарної відповідальності та підстав припинення повноважень [215, с. 34–35].

На їх думку доцільним закріпити та розмежувати окремо основні права та обов'язки інспекторів, з урахування специфіки їхнього правового статусу, у Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Крім того, доречним було б встановити у вищевказаному законі підстави припинення

підстав для притягнення суддів місцевих та апеляційних судів до дисциплінарної відповідальності [212].

Відповідно до Закону «Про судоустрій і статус суддів», організаційне забезпечення діяльності ВККС здійснює секретаріат, Положення про який затверджується ВККС, а також служба інспекторів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, які діють виключно за дорученням члена ВККС відповідно до актів, що регулюють діяльність ВККС. Особливості діяльності Служби інспекторів визначаються Положенням про інспектора Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, яке затверджується Вищою кваліфікаційною комісією суддів України [47].

Секретаріат Вищої кваліфікаційної комісії суддів України здійснює організаційне, правове, аналітичне, кадрове, документальне, інформаційне, матеріально-технічне, фінансово-економічне, господарське та інше забезпечення діяльності ВККС.

Основними напрямками діяльності секретаріату Вищої кваліфікаційної комісії суддів України є:

- організаційне забезпечення реалізації повноважень ВККС щодо ведення обліку даних про кількість посад у судах загальної юрисдикції, проведення добору кандидатів на посаду судді вперше, внесення рекомендації про призначення кандидата на посаду судді, надання рекомендації про обрання судді безстроково, внесення подання про переведення судді, відсторонення судді від посади та притягнення судді до дисциплінарної відповідальності;
- організаційне забезпечення реалізації повноважень ВККС з питань професійної кваліфікації суддів та кандидатів на посаду судді;
- документальне та інформаційно-технічне забезпечення діяльності ВККС;
- правова та аналітична робота;
- забезпечення гласності та відкритості діяльності ВККС;

виникають такі права, або які порушують такі права чи пов'язані з ними законні інтереси;

3) справи про визнання торговельної марки добре відомою;

4) справи у спорах щодо прав автора та суміжних прав, в тому числі спорах щодо колективного управління майновими правами автора та суміжними правами;

5) справи у спорах щодо укладання, зміни, розірвання і виконання договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційної концесії;

6) справи у спорах, які виникають із відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції, щодо: неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці; оскарження рішень Антимонопольного комітету України із визначених цим пунктом питань [48].

Отже, питання пов'язане із сучасним розумінням адміністративно-правового статусу господарських судів є актуальним в умовах проведення в країні адміністративної та судової реформ. З урахуванням цього виникає необхідність у проведенні дослідження поняття, структури та особливостей адміністративно-правового статусу господарських судів.

Як стверджує М. І. Шатерніков, адміністративно-правовий статус господарських судів слід розглядати як установлену в нормах адміністративного права сукупність ознак, що з урахуванням завдань, функцій і повноважень цих органів визначає їх правове положення серед інших суб'єктів адміністративно-правових відносин. Основою й складовим елементом адміністративно-правового статусу господарських судів є їх адміністративна правосуб'єктність, лише за наявності якої такі органи державної влади можуть набувати зазначеного статусу й ставати реальними учасниками адміністративних правовідносин. До складу адміністративної правосуб'єктності господарських судів входять адміністративна

правоздатність та адміністративна дієздатність, яка, в свою чергу, охоплює також і їх деліктоздатність [80, с. 63].

Окремим елементом адміністративно-правового статусу господарських судів, дуже тісно пов'язаним із правосуб'єктністю, виступає їх компетенція, яка може бути визначена як сукупність завдань, функцій і повноважень цих органів [80, с. 63].

На відміну від вищенаданого визначення поняття «адміністративно-правовий статус господарських судів», М. І. Шатерніков під адміністративно-правовим статусом господарських судів пропонує розглядати як систему ознак суб'єкта; як правове становище суб'єкта; як сукупність прав та обов'язків суб'єкта, за яким закріплено такий адміністративно-правовий статус [5, с. 10].

На думку Р. М. Аюпової, «Адміністративно-правові відносини за участю господарських судів України» пише: «Сутність адміністративно-правових відносин за участю господарських судів полягає у тому, що вони виступають правовою формою реалізації судового адміністрування як самостійного напряму державного управління, дослідження якого слід розглядати як перспективний напрям розвитку науки адміністративного права, а за своїм змістом втілюються у пов'язані із виконанням дій організаційного та виконавчо-розпорядчого характеру [81, с. 36].

Р. М. Аюпова також стверджує, що адміністративно-правові відносини за участю господарських судів характеризуються такими ж ознаками та мають таку ж структуру, як і родове явище – адміністративно-правові відносини (суб'єкти, об'єкт, зміст, юридичні факти), але поряд із цим, як явище одиничне, володіють власними особливостями, які стосуються кола суб'єктів (обов'язковими учасниками цих відносин є господарський суд, уповноважена на його представництво особа, суддя та працівники господарського суду), об'єкта (діяльність із правового, організаційного та матеріального забезпечення діяльності господарських судів), змісту (реалізація адміністративно-владних повноважень учасниками цих відносин з

– визначає потреби у державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді у Національній школі суддів України.

Національна школа суддів є державною установою із спеціальним статусом у системі правосуддя, яка діє при ВККС. Її очолює ректор, якого призначає на посаду і звільняє з посади ВККС. Національна школа суддів України здійснює спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді, підготовку суддів, у тому числі обраних на адміністративні посади в судах, проведення наукових досліджень тощо. Вона організує періодичне обов'язкове навчання суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації, а також тренінги, які судді обирають самостійно залежно від власних потреб [205].

ВККС для здійснення своїх повноважень має право витребувати та одержувати необхідну інформацію від суддів, судів, Державної судової адміністрації України, органів суддівського самоврядування, інших органів та установ у системі правосуддя, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, об'єднань громадян та окремих фізичних осіб [47].

На думку О. М. Терлецького, так як при ВККС діє Національна школа суддів України, то і ВККС визначає потреби у державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді, що безпосередньо і передбачено ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». З метою здійснення членами ВККС належної перевірки наявності підстав для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності діє служба дисциплінарних інспекторів, до складу якої входять тридцять три дисциплінарних інспектори, по три з яких закріплені за кожним членом ВККС. Фактично ново-запроваджений інститут дисциплінарних інспекторів, призначений для проведення відповідних перевірок щодо фактів порушень суддями закону та здійснює всі процедурні дії для підготовки матеріалів на розгляд комісії, в тому числі підготовка проектів висновків про наявність

У своїй діяльності служба персоналу підпорядковується безпосередньо керівнику апарату суду. Згідно частини першої ст. 159 Закону «Про судоустрій і статус суддів», у кожному суді діє служба судових розпорядників, які забезпечують додержання особами, які перебувають у суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому засіданні [47].

На виконання норм Закону «Про судоустрій і статус суддів», наказом № 815 від 20 липня 2017 р., Державною судовою адміністрацією України, затверджено «Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників» [211].

Дослідження діяльності Державної судової адміністрації України свідчать, що до її повноважень можна віднести права та обов'язки та предмет відання органів. До організаційних – призначення, завдання органу та порядок створення (служби судової охорони, служби судових розпорядників, апарату суду).

Державним органом суддівського врядування є Вища кваліфікаційна комісія суддів України. Згідно ст. 127 Конституції України для добору суддів створюється спеціальна кваліфікаційна комісія якій надаються рекомендаційні повноваження щодо кандидата на посаду судді [84].

Визначення статусу, повноважень, складу, порядок формування ВККС, регулюється Главою 3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [47].

Повноваженнями ВККС є:

- веде облік даних про кількість посад суддів у судах, у тому числі вакантних;
- проводить добір кандидатів для призначення на посаду судді, у тому числі організує проведення щодо них спеціальної перевірки відповідно до закону та приймає кваліфікаційний іспит;
- вносить до Вищої ради правосуддя рекомендацію про призначення кандидата на посаду судді;

метою забезпечення ефективності та результативності діяльності господарських судів) [81, с. 70-71].

Слід підкреслити, що Р. М. Аюпова в цілому дослідила і розкрила методологічні засади адміністративно-правових відносин, їх структуру та види за участю господарських судів, проте, як на нашу думку, адміністративно-правовий статус господарських судів характеризується й іншими видами адміністративних правовідносин.

Класифікація адміністративних правовідносин передбачає виділення їх певних видів залежно від різних критеріїв. За виконуваними функціями – регулятивні та правоохоронні. За складом учасників – двосторонні або багатосторонні. За сферою виконання та за станом взаємної підпорядкованості суб'єктів [68, с. 176-178].

Взявши за основу вказані види адміністративних правовідносин, здійснимо їх дослідження на прикладі діяльності господарських судів.

Регулятивні адміністративні правовідносини господарських судів пов'язані з реалізацією функцій адміністративного права. Вони пов'язані з організацією роботи суду. Наприклад, згідно ст. 24 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», голова місцевого суду організує роботу суду, визначає адміністративні повноваження заступника голови місцевого суду, контролює ефективність діяльності апарату суду, погоджує призначення на посаду керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду тощо, представляє суд як орган державної влади у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами [47].

Загальновідомо, що судова діяльність є самостійною гілкою державної влади, а тому на відміну від інших правоохоронних органів займає особливе місце в державному механізмі. За певних обставин, вступаючи в адміністративні правовідносини, господарські суди виконують правоохоронну функцію. Що стосується правоохоронної функції суду, в наукових колах існують дві протилежні думки.

І. А. Петрухін вважає, що функції суду не узгоджуються з ідеєю правової держави, оскільки покладання на суди завдань розкриття злочинів і викриття винних, так само як і завдань викоринювати злочинність є функціями «правоохоронних органів, а не суду [82, с. 20-21]. Протилежної думки притримуються В. С. Смородинский, який відносить суд до правоохоронних органів [83, с. 12].

Правоохоронна діяльність суду найбільш повно розкривається через низку гарантування конституційних прав і свобод особи, закріплених в Конституції України, норми якої є нормами прямої дії. Згідно ст. 8 Конституції звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується, а ст. 55 Конституції гарантує, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом [84]. Це означає, що права і свободи людини і громадянина наділені верховенством, оскільки всі інші права і свободи повинні відповідати їм, а також вони є правовою базою для прийняття всіх інших прав і свобод, що деталізують їх. Права і свободи є нормами прямої дії і мають гарантований захист [85, с. 119-121], які гарантуються судом.

Згідно ст. 2 ГПК України, завданням господарського судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави [48].

Здійснюючи правосуддя, господарський суд захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги

Рішенням Ради судів України від 22 жовтня 2010 р. № 12, відповідно до якого діяльність ДСА підзвітна з'їзду суддів України, а в період між з'їздами суддів – Раді суддів України в межах, визначених законом [208].

Закон «Про судоустрій і статус суддів» наділяє Державну судову адміністрацію повноваженнями організації та діяльності служби судових розпорядників та контролю за діяльністю служби судової охорони, а також управління об'єктами державної власності, що належать до сфери Державної судової адміністрації [47]. Відповідно до норм вказаного Закону, підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорону приміщень суду, органів та установ системи правосуддя, виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів та членів їхніх сімей, працівників суду, забезпечення безпеки учасників судового процесу здійснює служба судової охорони, яка утворюється та діє відповідно до Положення № 4237 /0/15-17 від 21 грудня 2017 р., затвердженого Вищою радою правосуддя за поданням Державної судової адміністрації України [209].

Діяльність ДСА нерозривно пов'язана із організаційним забезпеченням роботи суду, яке здійснює його апарат, який очолює керівник апарату. Згідно ст. 155 Закону «Про судоустрій і статус суддів» [47], «Типове положення про апарат суду», затверджує Державна судова адміністрація України за погодженням із Вищою радою правосуддя [210]. Відповідно до норм вказаного Закону, апарат суду здійснює виконання наказів і розпоряджень голови суду, наказів керівника апарату суду; вивчає судову статистику та здійснює аналіз судової практики; формує статистичні звіти про роботу суду, огляди статистичних даних про підсумки діяльності суду; бере участь у забезпеченні безпеки суддів і працівників апарату суду в умовах надзвичайних ситуацій та надзвичайного стану; забезпечує розроблення проектів відповідних актів стосовно організації внутрішньої діяльності суду тощо [47].

Вказана правова характеристика інспектора Вищої ради правосуддя, посада якого прирівнюється до посади патронатної служби, є недоліком нормативно-правового регулювання повноважень інспектора Вищої ради правосуддя. Вказані в «Положенні про інспектора Вищої ради правосуддя» повноваження інспектора Вищої ради правосуддя, суттєво різняться від тих, які виписані в нормах ст. 28 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» та ст. 92 Закону України «Про державну службу». На нашу думку, вказані в «Положенні про інспектора Вищої ради правосуддя» повноваження інспектора Вищої ради правосуддя, повинні бути покладені на державних службовців та виписані в ст. 28 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

На підставі аналізу нормативно-правової діяльності інспектора Вищої ради правосуддя, визначення його правового статусу, пропонуємо внести зміни в частину третю ст. 28 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», яку викласти у такій редакції:

«3. Інспектори Вищої ради правосуддя є державними службовцями, їх статус визначається Законом України «Про державну службу».

Наведений стислий перелік повноважень Вищої ради правосуддя, свідчать, що цей орган є міжгалузевим органом з особливим статусом, який володіє специфічними повноваженнями у сфері правосуддя.

Статус іншого державного органу – Державної судової адміністрації України у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади, визначається Законом «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якого цей державний орган підзвітний Вищій раді правосуддя, має територіальні управління.

Правовий статус посадових осіб Державної судової адміністрації України, її територіальних управлінь визначається Законом України «Про державну службу». Голова Державної судової адміністрації України призначається на посаду і звільняється з посади Вищою радою правосуддя [47].

Іншим нормативним актом, діяльність ДСА здійснюється відповідно до «Положення про Державну судову адміністрацію України», затверджене

такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону (ст. 5 ГПК України) [48].

Складовою правоохоронних адміністративних правовідносин господарського суду є обов'язковість судових рішень. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Згідно ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження», виконавче провадження є завершальною стадією судового провадження і примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) [86].

Отже, ми можемо говорити, що господарський суд наділений колом повноважень закріплених нормами адміністративного права, які реалізуються як під час господарського процесу, так і поза ним.

Невиконання судового рішення є підставою для юридичної відповідальності, встановленої законом. Одним із прикладів правоохоронної функції господарського суду також є застосування судом у випадку невиконання учасником справи його обов'язків, заходів процесуального примусу (частина 3 ст. 42 ГПК України) [48].

У даному випадку вони виникають між правопорушником і судом, як представником однієї і гілок державної влади. Вказані заходи передбачені адміністративно-правовою нормою.

На користь вказаної тези свідчить частина перша ст. 185-3 КУпАП, відповідно до якого неповага до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, – тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [87].

Важливо також підкреслити, що адміністративно-правовий статус господарських судів, підтверджує і ст. 221-1 КУпАП «Місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди та Верховний Суд», відповідно до якої місцеві господарські суди, поряд із адміністративними та апеляційними судами, а також Верховним Судом наділені правом розглядати справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 185-3 «Прояв неповаги до суду» КУпАП [87].

За складом учасників адміністративні правовідносини господарських судів поділяються на двосторонні або багатосторонні. Відносини між господарськими судами можуть бути як двосторонні, так і багатосторонні. Зокрема, двосторонніми є відносини між місцевим господарським судом і апеляційним господарським судом; апеляційним господарським судом і Верховним Судом. Проте, у своїй більшості вони є багатосторонніми. У першу чергу слід виділити відносини між: позивачами і відповідачами, а також іншими учасниками процесу; місцевими господарськими судами і апеляційними господарськими судами; апеляційними господарськими судами і Верховним Судом. Серед відносин, що виникають у сфері діяльності господарських судів, як приклад, слід виділити так звані «представницькі» правовідносини, коли голова місцевого суду представляє суд як орган державної влади у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами.

Наведений перелік наукових думок та нормативно-правових актів дає підстави класифікувати адміністративні правовідносини, суб'єктом яких є господарські суди, на регулятивні адміністративні правовідносини, які пов'язані з реалізацією функцій адміністративного права, а за складом учасників поділяються на двосторонні або багатосторонні. Складовою адміністративних правовідносин виступає правоохоронна діяльність господарського суду.

несумісності; надає члену ВРП пропозиції щодо залишення заяви без розгляду або щодо прийняття членом ВРП рішення про відкриття справи про порушення суддями, прокурорами вимог щодо несумісності; матеріали щодо звільнення судді з посади; аналізує матеріали за поданням Генерального прокурора України або його заступника про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом знайомиться з матеріалами судових справ, суддівським дос'є [207].

Недоліком правового статусу інспектора ВРП є те, що його посада визначається, як посада патронатного службовця. Згідно ст. 92 Закону України «Про державну службу» до посад патронатної служби належать посади радників, помічників, уповноважених та прес-секретаря Президента України, працівників секретаріатів Голови Верховної Ради України, його Першого заступника та заступника, працівників патронатних служб Прем'єр-міністра України та інших членів Кабінету Міністрів України, помічників-консультантів народних депутатів України, помічників та наукових консультантів суддів Конституційного Суду України, помічників суддів, а також посади патронатних служб в інших державних органах. Працівник патронатної служби призначається на посаду на строк повноважень особи, працівником патронатної служби якої він призначений. Трудові відносини з працівником патронатної служби припиняються в день припинення повноважень особи, працівником патронатної служби якої він призначений. Акт про звільнення приймається керівником державної служби [131].

Із наведеного в ст. 92 Закону України «Про державну службу» випливає, що норми вказаного закону не розповсюджуються на діяльність інспекторів Вищої ради правосуддя.

Вказаний правовий статус інспектора Вищої ради правосуддя в «Положенні про інспектора Вищої ради правосуддя», Законі України «Про Вищу раду правосуддя», як посада, що є посадою патронатної служби (пункт 1.3. Положення), суттєво різниться, ніж та, яка виписана в Законі України «Про державну службу».

правосуддя здійснює секретаріат Вищої ради правосуддя, який діє відповідно до «Положення про секретаріат Вищої ради правосуддя» [206]. У складі секретаріату діють управління, відділи та інші структурні підрозділи. Для забезпечення здійснення членом Вищої ради правосуддя своїх повноважень у складі секретаріату діє служба інспекторів Вищої ради правосуддя, яку очолює керівник служби інспекторів, який підпорядковується Голові Вищої ради правосуддя. Статус та особливості діяльності інспекторів визначаються «Положенням про інспектора Вищої ради правосуддя», яке затверджується Радою [207].

Частиною третьою статті 28 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» встановлено особливості діяльності інспекторів Вищої ради правосуддя, які визначаються Положенням про інспектора Вищої ради правосуддя, яке затверджується Вищою радою правосуддя [125].

Відповідно до «Положення про інспектора Вищої ради правосуддя», не будучи державним службовцем, інспектори Вищої ради правосуддя наділені широким колом повноважень, ніж ці, які встановлені частиною сьомою ст. 28 Закону «Про Вищу раду правосуддя», відповідно до якого за дорученням члена Вищої ради правосуддя інспектор:

- 1) попередньо аналізує матеріали справ, які передані члену Вищої ради правосуддя за результатами автоматизованого розподілу;
- 2) збирає у разі необхідності інформацію, документи, інші матеріали;
- 3) надає пропозиції та готує проекти висновків з питань, які віднесені до повноважень члена Вищої ради правосуддя;
- 4) виконує інші завдання в межах повноважень члена Вищої ради правосуддя, визначених цим Законом [125].

Водночас «Положення про інспектора Вищої ради правосуддя» конкретизує і наділяє інспектора Вищої ради правосуддя, більш широкими повноваженнями, ніж норми Закону України «Про Вищу раду правосуддя». Зокрема, за дорученням члена Вищої ради правосуддя, інспектор попередньо: аналізує заяви про порушення судьями, прокурорами вимог щодо

Що стосується правового статусу господарського суду, слід підкреслити, що адміністративно-правовий статус господарських судів має певні особливі ознаки, які зумовлені: особливим порядком утворення, в силу свого правового статусу суд володіє адміністративною правосуб'єктністю, яка виникає з моменту створення; має спеціальну адміністративна правоздатність, наділений компетенцією, яка відповідає завданням його діяльності, одночасно із правоздатністю виникає адміністративна дієздатність, виникнення якої означає, що суд своїми діями може створювати і здійснювати адміністративні права і обов'язки; здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу, втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, або неповага до суду чи суддів, невиконання судових рішень, мають наслідком юридичну відповідальність.

Таким чином, викладене дає підстави надати авторське визначення дефініції поняття «адміністративно-правовий статус господарського суду», під яким слід розуміти сукупність закріплених нормами адміністративного права кола повноважень, якими наділений господарський суд для виконання покладених на нього державою завдань, які реалізуються під час господарського процесу, так і поза ним [88, с. 136].

1.3. Принципи господарського судочинства

В науці адміністративного права питанню дослідження принципів як правило пов'язано із організацією і функціонуванням суб'єктів публічної адміністрації. Дослідження принципів діяльності господарських судів, які є правовим регулятором їх діяльності й повинні відповідати кращим європейським та світовим стандартам, представниками науки адміністративного права не приділяється увага. На нашу думку, це було пов'язано із тим, що в Законі «Про судоустрій України» 2002 р. [42], а також в Законі «Про судоустрій і статус суддів» 2010 р. [44], принципи судочинства не було

включено до норм вказаних законів, на відміну Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р. [47].

Питання, які віднесені до завдань та основних засад господарського судочинства на даний час є одними із найбільш актуальних і потребують детального дослідження. За сучасних умов, в рамках дослідження адміністративно-правового статусу господарських судів, важливого значення набуває предметний розгляд встановлених законом принципів діяльності господарських судів.

Результати опитувань громадської думки впродовж останніх років з часу початку демократичних перетворень в Україні свідчать, що діяльність судової системи залишається в центрі гострих громадських дискусій, в яких постійно фігурує тема ефективності, якості судового розгляду справ та підходів до проведення судової реформи. Одним із суттєвих недоліків, на які неодноразово наголошували як міжнародні, так і українські фахівці в сфері права, є лише часткова відповідність принципів організації та функціонування судової влади України сучасним міжнародним стандартам, розробленим з метою забезпечення прозорості, підзвітності та безсторонності судочинства. На тлі суспільно-політичних перетворень, що відбулися в Україні останнім часом, та з урахуванням обраного народом України курсу на інтеграцію до європейської спільноти, це питання набуває все більшої актуальності [89, с. 15].

Діяльність вітчизняних судів постійно перебуває у центрі уваги суспільства, вагомий вплив яке мають європейські судові інституції. Заснування на території Європи різного типу міжнародних судових інституцій, юрисдикцію яких визнають усі країни Європейського Союзу, дає підстави говорити про формування спільного європейського судового простору, що характеризується виробленням спільних стандартів та принципів судочинства, впливом судової влади на прийняття управлінських рішень, а також активною позицією судових органів в європейському

Державну судову адміністрацію України та типові положення про її територіальні управління; Положення про Службу судової охорони; Положення про проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах, органах та установах системи правосуддя; Положення про Комісію з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя; Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, а також погоджує Типове положення про апарат суду та Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників [125].

Слід зазначити, що розширення повноважень ВРП супроводжувалось важливими змінами складу цього органу. Зокрема, Міністр юстиції та Генеральний прокурор більше не є особами, які входять до ВРП за посадою. Члени ВРП не можуть займатися жодною політичною діяльністю. Десятьох (а не трьох, як раніше) членів ВРП обирає з'їзд суддів України з числа діючих суддів чи суддів у відставці. Таким чином у ВРП забезпечується більшість саме суддів (до ВРП за посадою входить також і Голова Верховного Суду). Перераховані правила відповідають стандартам Ради Європи та посилаються на її документи, за якими судді, обрані іншими судьями, мають складати не менше половини складу членів судової ради, а їхні члени не повинні бути діючими політиками або членами Парламенту [205].

Складовою діяльності Вищої ради правосуддя є призначення на посади державних службовців, працівників, які виконують функції з обслуговування, оплата праці та соціальні гарантії працівників апаратів місцевих, апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів, апарату Верховного Суду, секретаріатів Вищої ради правосуддя і Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Державної судової адміністрації України регулюються нормами законодавства про державну службу з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [47].

Організаційну, правову, аналітичну, інформаційно-довідкову та матеріально-технічну роботу по забезпеченню діяльності Вищої ради

Як слушно підкреслює Н. Д. Квасневська, суди всіх інстанцій та видів спеціалізації є стрижнем судової системи України, навколо якого утворюються та функціонують інші структури. Вчена до таких структур відносить: органи суддівського самоврядування; Державну судову адміністрація та її територіальні управління; апарати судів; Вищу кваліфікаційну комісію суддів; Вищу раду юстиції; Національну школу суддів [190, с. 44–45].

Наведена структура судової системи України включає в себе не тільки суди всіх ланок та рівнів, але і допоміжні органи та структури [190, с. 45].

Взявши за основу наведену структуру, з метою з'ясування впливу суб'єктів судової системи на діяльність господарських судів, здійснимо предметне дослідження їх діяльності.

Провідним суб'єктом судової системи України є Вища рада правосуддя, яка відповідно до Закону «Про Вищу раду правосуддя» є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів, яка складається з двадцяти одного члена, з яких десятьох – обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох – призначає Президент України, двох – обирає Верховна Рада України, двох – обирає з'їзд адвокатів України, двох – обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох – обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. Голова Верховного Суду входить до складу Вищої ради правосуддя за посадою [125].

Серед характерних повноважень Вищої ради правосуддя слід виділити питання, які пов'язані із діяльністю суддів та затвердженням або погодженням нормативно-правових актів, зокрема, таких як: Положення про Єдину судову інформаційну (автоматизовану) систему; Положення про

врядуванні. В контексті європейської інтеграції Україна має долучитися до цих європейських структур та сприйняти їх стандарти судочинства [90, с.179].

Проблематика принципів права є визначальною у юридичній науці і практиці, оскільки належить до фундаментальних, містить широке коло багатогранних питань, які важко охопити одним загальним підходом чи дефініцією. З одного боку, принципи права відображають духовні, історичні, соціальні, політичні, культурні та інші особливості суспільства, трансформуючи і модифікуючи їх у концентрованому вигляді. З іншого – через принципи права відбувається впровадження загальноновизнаних соціальних цінностей у життя, їхня реалізація та застосування у правовій діяльності. Крім того, принципи права є об'єктом наукових досліджень не лише представників загальної теорії та філософії права, галузевих наук, а також міжнародного права [91, с.16].

У філософії під принципом розуміють центральне поняття, основу системи, що становить узагальнення й поширення будь-якого положення на всі явища тієї галузі, з якої даний принцип абстрагований. Будь-який предмет має свою ідею, отже, свій принцип і свій закон, будь-яке явище відповідає якійсь ідеї, ніщо не відбувається в світі, не виражаючи якоїсь ідеї, – усе це є аксіомою новітньої філософії [92, с. 44].

Один із найбільш відомих теоретиків права С. С. Алексєєв визначав принципи права як керівні ідеї, що характеризують зміст права, його сутність та призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності права, а з іншого - є найбільш загальними нормами, які діють у всій сфері правового регулювання і поширюються на всіх суб'єктів. Ці норми або прямо сформульовані в законі, або виводяться із загального змісту законів. Крім того, принципи права визначають шляхи вдосконалення правових норм, виступаючи керівними ідеями для законодавця. Вони є сполучною ланкою між основними закономірностями розвитку і функціонування суспільства і правовою системою. Завдяки принципам правова система адаптується до

найважливіших інтересів і потреб людини й суспільства, стає сумісною з ними [93, с. 122].

Вони є одним із найважливіших елементів будь-якої правової системи. Від того, наскільки вони відображені в правових нормах і в правозастосовній діяльності, багато в чому залежить ефективність правового регулювання. Тривалий час вітчизняною юридичною наукою, що розглядала принципи виключно як ідеологічну складову права, заперечувався їх безпосередній регулюючий вплив на суспільні відносини, що зрештою негативно вплинуло на розвиток національної правової системи [94, с. 5].

Нормативно-регулятивний характер принципів права вбачається у тому, що принципи, зафіксовані у праві, набувають значення загальних правил поведінки, які мають загальнообов'язковий, владний характер. При цьому, такий характер стає притаманним як безпосередньо нормам-принципам, так і принципам, які виводяться з норм. Під об'єктивною зумовленістю принципів права слід розуміти їх відповідність характеру суспільних відносин, економічним, політичним, ідеологічним процесам, які відбуваються в суспільстві. Принципи права – ідеологічна категорія, а це означає, що вони, як і право загалом, є формою суспільної свідомості, яка здійснює ідейний, інформаційно-виховний вплив загального характеру, тобто виконує функцію загального закріплення суспільних відносин, що і дає можливість розглядати їх з позиції певних ідей, керівних засад. Важливою ознакою принципів права є спосіб їх матеріалізації у праві. Загальновідомо, що розрізняють два способи вираження принципів права: безпосереднє формулювання їх у нормах права (текстуальне закріплення) і виведення принципів права зі змісту нормативно-правових актів (змістовне закріплення) [95, с. 42].

З огляду на тему дисертаційного дослідження принципи права можуть відображати й певну галузь. В даному випадку маємо на увазі вплив принципів права на діяльність судової гілки влади. Тому, ми погоджуємося з думкою, що при розгляді конкретних справ суду необхідно в першу чергу

регулюванні структури судової системи України залишається багато не вирішених питань [190, с. 42–44].

Сучасний погляд на структура господарських судів в судовій системі України обумовлений тим, що чинне судове законодавство (Закон «Про судоустрій і статус суддів» та Господарський процесуальний кодекс України), не встановило чітко визначену систему судоустрою для розгляду господарських справ об'єднаною палатою Касаційного господарського суду. Разом з тим, ГПК містить багато неузгодженостей та протиріч, що на нашу думку, свідчить про відсутність його обговорення широким загалом науковців, суддів та юристів практиків, а ті зауваження, які лунали щодо проекту ГПК, у своїй більшості не були враховані авторами проекту нового ГПК [203, с. 279]. Зміст і обсяг діяльності вказаної структури свідчать, що у розгляді господарських справ, обов'язково задіяні місцеві господарські суди, у разі необхідності розгляд господарських справ здійснюють: апеляційні господарські суди; касаційний господарський суд, який діє складі Верховного Суду.

2.4. Сутність та основне призначення суб'єктів судової системи, які забезпечують функціонування та діяльність господарських судів

Господарські суди займають особливе місце у судовій системі України, які на думку В. І. Ватаманюка, є гарантом законності і стабільності в господарських правовідносинах, дієвою, високопрофесійною судовою ланкою, що здатна надійно забезпечувати одну з основних конституційних вимог щодо рівності всіх суб'єктів права власності перед законом [204, с. 64].

Відзначаючи важливе значення господарських судів у здійсненні правосуддя, слід підкреслити, що важливий вплив на ефективність їх діяльності мають визначені нормативно-правовими актами суб'єкти судової системи, які забезпечують функціонування та діяльність господарських судів.

визначають діяльність об'єднаної палати Касаційного господарського суду, входять у протиріччя із нормами Закону «Про судоустрій і статус суддів», який визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні. Рівень наявних розбіжностей в нормах указаних законів такий, що не дозволяє поширити діяльність об'єднаної палати Касаційного господарського суду на категорію господарських спорів, законодавче закріплення такого суб'єкта в нормах статей ГПК нівелюється Законом «Про судоустрій і статус суддів».

В контексті наведеного, слід погодитися з думкою Є. А. Таликіна, який звертає увагу, що у цьому випадку втрачається оригінальний зміст та межі дослідженої категорії, відбувається змішування різних за своєю сутністю видів діяльності в межах однієї категорії, що не сприяє чіткості правової науки [188, с. 166].

Це в повній мірі відноситься і до діяльності господарських, у тому числі й касаційних судів, за такого підходу законодавця до вирішення питання діяльності господарських судів – це не сприяє правозастосовній діяльності.

У цьому питанні є слушною думка С. В. Глущенко, яка пише: «У контексті перегляду структури судової системи в цілому та удосконалення процесуальних повноважень судів касаційної інстанції вони безумовно перебувають у полі зору реформування. Однак намічені та оприлюднені стратегічні напрями реформ засвідчують про перевагу вузько сфокусованих підходів, обґрунтованих переважно процесуальним статусом того чи іншого судового органу, а не цілісними, системними, науково обґрунтованими положеннями щодо організації та діяльності вищих спеціалізованих судів у системі судової влади України» [202, с. 6].

Таким чином, оптимальна структура судової системи впливає на оперативність, ефективність здійснення правосуддя, а також рівномірність розподілу навантаження на кожного суддю. Між тим, у законодавчому

керуватися принципами права. Розглядаючи спір, що виник між конфліктуючими сторонами, суд може і повинен посылатися на принципи права у всіх випадках, а особливо тоді, коли стикається із неврегульованим законом правовідношенням або коли виникає колізія правових норм. Це служитиме запорукою правильного застосування юридичних норм, прийняттю обґрунтованих і законних рішень, оскільки саме через судову практику розкриваються основоположні начала, головні ідеї правової системи, в тому числі і ті, що не знайшли нормативного закріплення в законодавстві [96, с. 133]

Згідно частини третьої ст. 2 ГПК основними засадами (принципами) господарського судочинства є:

- 1) верховенство права;
- 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 4) змагальність сторін;
- 5) диспозитивність;
- 6) пропорційність;
- 7) обов'язковість судового рішення;
- 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи;
- 9) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках;
- 10) розумність строків розгляду справи судом;
- 11) неприпустимість зловживання процесуальними правами;
- 12) відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення [48].

Зважаючи, що на цей час принципи господарського судочинства не були предметом дослідження науковців, здійснимо розгляд кожного із вказаних принципів.

Принцип верховенство права є одним із фундаментальних принципів в діяльності судів, закріплений в ст. 8 Конституції, відповідно до якої в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [84].

Згідно частини першої ст. 11 ГПК суд при розгляді справи керується принципом верховенства права. Вказаний принцип зобов'язує господарський суд здійснювати правосуддя справедливо, неупереджено і ефективно будь-якої особи права якої порушено (інтереси фізичних і юридичних осіб та держави).

Зокрема, у доповіді Венеціанської комісії «Про верховенство права» зазначено, що наразі можливий консенсус щодо обов'язкових елементів (як формальних, так і матеріальних або субстантивних) поняття «верховенство права», зокрема, таких, як:

1. законність, в тому числі прозорий, підзвітний і демократичний порядок введення законів у дію;
2. правова певність;
3. заборона свавілля;
4. доступ до правосуддя у незалежних і неупереджених судах, в тому числі судовий контроль за адміністративними актами;
5. дотримання прав людини;
6. недискримінація та рівність перед законом.

Перелічені елементи лежать в основі конституційних і законодавчих положень та судової практики і на національному, і на міжнародному рівнях.

Відповідно до підходів Венеціанської комісії виділяють такі складові верховенства права:

З приводу діяльності Великої Палати Верховного Суду, Каролі Бард, керівник Програми з прав людини, пише: «Успішний перехід до уніфікації судової практики в Україні залежатиме, значною мірою, від змісту процесуальних законів, які ще належить ухвалити, зокрема стосовно процесу у Верховному Суді [199, с. 12].

Вкрай важливо, аби такі процесуальні норми допомогли уникнути «квази-чотирирівневої» внутрішньої системи, за якої всі оскарження можна було б направляти до Великої Палати, оскільки це призвело б до перенавантаження нової Великої Палати та затримок. Разом із тим, Велика Палата повинна мати достатні повноваження та компетенцію для розв'язання дійсно принципових розбіжностей у правових позиціях касаційних судів у складі Верховного Суду. Для того, щоб уникнути юрисдикції червертої інстанції та водночас забезпечити досягнення і підтримання єдності судової практики, Закон і будь-які процесуальні закони, ухвалені на його імплементацію, могли б запровадити додаткові механізми, наприклад, систему дозволу на апеляцію (тобто дозволу Великої Палати на оскарження), та обмежити оскарження до Великої Палати лише тими справами, що стосуються принципових питань або мають особливу суспільну вагу, або коли заявник зазнав кричущої несправедливості» [199, с. 12].

Ми погоджуємося із наведеною вище думкою. Вказане в повній мірі може стосуватися і розгляду господарських справ, а це може призвести до того, що замість трьохланкової системи, у вигляді Великої Палати Верховного Суду, ми отримаємо чотирихланкову систему здійснення правосуддя. Що стосується діяльності Великої Палати Верховного Суду, яка визначена Законом «Про судоустрій і статус суддів», то норми цього Закону по-суті встановлюють, що Велика Палата Верховного Суду є остаточним арбітром з питань, що належать до різних процесуальних галузей права, у тому числі – господарського.

У питанні діяльності об'єднаної палати Касаційного господарського суду, зважаючи на огляд законодавчих актів, на нашу думку, норми ГПК, які

Вказане в ГПК свідчить, що структура господарських судів в судовій системі України, становить триланкову систему. Проте розгляд господарських справ не обмежується вказаною системою судів, а отже, вона не є остаточною. На це вказує частина п'ята ст. 35 ГПК, відповідно до якого, у визначених ГПК випадках перегляд судових рішень судом касаційної інстанції здійснюється судовою палатою Касаційного господарського суду (палатою), об'єднаною палатою Касаційного господарського суду (об'єднаною палатою) або Великою Палатою Верховного Суду (Великою Палатою), а також ст. 302 та ст. 303, які визначають підстави та порядок для передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду [48].

На відміну норм ГПК, в якому законодавець неоднаразово посилається на об'єднану палату Касаційного господарського суду (об'єднана палата), Закон «Про судоустрій і статус суддів» не вживає такої касаційної інстанції господарського суду, частині шостій ст. 37 Закону «Про судоустрій і статус суддів» міститься вказівка, що у Касаційному господарському суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ, однак ніякої мови про об'єднану палату Касаційного господарського суду в Законі мови не йде, на відміну від палати Касаційного господарського суду та Великої Палати Верховного Суду (Велика Палата), щодо якої в ст. 45 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» міститься, що Велика Палата Верховного Суду є постійно діючим колегіальним органом Верховного Суду, до складу якого входить двадцять один суддя Верховного Суду.

Велика Палата Верховного Суду у визначених законом випадках: здійснює перегляд судових рішень у касаційному порядку з метою забезпечення однакового застосування судами норм права; діє як суд апеляційної інстанції у справах, розглянутих Верховним Судом як судом першої інстанції; аналізує судову статистику та вивчає судову практику, здійснює узагальнення судової практики; здійснює інші повноваження, визначені законом [47].

доступ до закону (положення закону повинні бути зрозумілими, ясними та передбачуваними);

вирішення питань про юридичні права повинно, як правило, здійснюватися на підставі закону, а не за розсудом;

рівність перед законом;

влада повинна реалізовуватися відповідно до закону, справедливо та розумно;

права людини повинні бути захищені;

повинні бути наявні засоби для врегулювання спорів без невинуватих витрат та відстрочок;

наявність справедливого суду;

держава повинна дотримуватися своїх зобов'язань у рамках як міжнародного, так і національного права [97].

В діяльності органів державної влади принцип верховенства права є одним із пріоритетних і покликаний гарантувати захист конституційних прав громадян в суді.

Принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, визначає, що правосуддя в господарських судах здійснюється на засадах рівності всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності, підпорядкування, місцезнаходження, місця створення та реєстрації, законодавства, відповідно до якого створена юридична особа, та інших обставин; рівності всіх фізичних осіб незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного і соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак; рівності фізичних та юридичних осіб незалежно від будь-яких ознак чи обставин (ст. 7 ГПК) [48].

Суд також зобов'язаний створити такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом [48].

Гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами. Забезпечення відкритості судового розгляду становить основоположний принцип, закріплений у пункті 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, юрисдикцію та практику Європейського суду з прав людини. Такий публічний характер судового розгляду гарантує сторонам у справі, що правосуддя не здійснюватиметься таємно, без публічного контролю; це також один із засобів підтримання довіри до судів. Здійснення правосуддя і, зокрема, судовий процес набувають легітимності завдяки гласності. Забезпечуючи прозорість здійснення правосуддя, гласність, таким чином, сприяє реалізації мети пункт 1 статті 6 Конвенції, а саме – справедливому судовому розгляду, забезпечення якого є одним з основоположних принципів демократичного суспільства у значенні Конвенції [98].

Згідно частини першої ст. 11 Закону «Про судоустрій і статус суддів» від 16 червня 2016 р., судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом [47].

Цей принцип відображає демократизацію господарського судочинства і детально виписаний в ст. 8 «Гласність судового процесу» та ст. 9 «Відкритість інформації щодо справи» ГПК [48]. Він детально розкритий в нормах статей указаних законів, а тому вважаємо цей принцип предметно не розглядати.

Змагальність сторін. Цей принцип є одним із основних принципів господарського судочинства, що являє собою правило, згідно з яким кожна із сторін господарського спору доводять свою правоту шляхом надання відповідних доказів, вільно розпоряджається своїми матеріальними і процесуальними правами і обов'язками. У той же час, принцип змагальність

2) захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством;

3) корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів.

Інші палати у касаційному господарському суді створюються за рішенням зборів суддів касаційного суду [47].

Загалом світова та європейська практика дотримуються правила, за яким у побудові судової системи необхідною і достатньою є наявність двох інстанцій – перша вирішує спори по суті, а друга наділяється повноваженнями з перегляду справи у повному обсязі з питань і факту, і права з метою виправлення судових помилок (цей обов'язок покладається на суд другої інстанції). Подальший перегляд судових рішень, як правило, забезпечується з метою їх перевірки на предмет правильності застосування норм права у тих справах, що мають важливе значення для правозастосування загалом та однакового спрямування судової практики (суд касаційної інстанції). Отже, у вищому спеціалізованому суді право на оскарження судового рішення реалізується шляхом касаційного перегляду справ на предмет можливих порушень норм матеріального і процесуального законодавства [202, с. 170].

Відповідно до норм ГПК структуру господарських судів складають:

– місцеві господарські суди як суди першої інстанції;

– апеляційні господарські суди, які переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих господарських судів, які знаходяться у межах відповідного апеляційного округу (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного господарського суду (Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних господарських судів, ухвалені ними як судами першої інстанції);

– касаційна інстанція, Верховний Суд переглядає у касаційному порядку судові рішення, ухвалені судами першої та апеляційної інстанцій [48].

справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права [201].

Відзначаючи значний вплив структурних елементів судової система на діяльність господарських судів, їх суспільну значущість, розглянемо їх діяльність в наступному підрозділі роботи.

Підтверженням наведеної думки є частина четверта ст. 17 Закону «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якого єдність системи судоустрою забезпечується:

- 1) єдиними засадами організації та діяльності судів;
- 2) єдиним статусом суддів;
- 3) обов'язковістю для всіх судів правил судочинства, визначених законом;
- 4) єдністю судової практики;
- 5) обов'язковістю виконання на території України судових рішень;
- 6) єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності судів;
- 7) фінансуванню судів виключно з Державного бюджету України;
- 8) вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування [47].

Отже, будь-яка система є цілісним утворенням, яке, у свою чергу складається з певної кількості взаємопов'язаних елементів [7, с. 31].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» відображає й нову структуру господарських судів. У відповідності до норм нового Закону, систему господарських судів складають:

- місцеві господарські суди, які є загальними окружними судами;
- апеляційні господарські суди з розгляду господарських справ;
- касаційний господарський суд, який діє у складі Верховного Суду.

У кожному касаційному господарському суді утворюються судові палати з розгляду окремих категорій справ. Обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо (про):

- 1) банкрутство;

сторін покладає певний обов'язок і на суд в частині з'ясування всіх обставин справи. На це вказують норми частини 5 ст. 13 ГПК, згідно якої суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість:

- 1) керує ходом судового процесу;
- 2) сприяє врегулюванню спору шляхом досягнення угоди між сторонами;
- 3) роз'яснює у разі необхідності учасникам судового процесу їхні процесуальні права та обов'язки, наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій;
- 4) сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених цим Кодексом;
- 5) запобігає зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами та вживає заходів для виконання ними їхніх обов'язків [48].

Принцип диспозитивності означає, що господарський процес не може виникнути без звернення зацікавлених осіб визначених господарським процесуальним кодексом. Дії господарського суду залежать від вимог позивача (інших зацікавлених осіб) і заперечень відповідача. Тобто, суд вирішує спір в обсязі заявлених сторонами вимог.

Принцип пропорційності означає, що суд визначає в межах, встановлених ст. 15 ГПК, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи: завдання господарського судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями, тощо [48].

Обов'язковість судового рішення. Судові рішення у господарській справі ухвалюються іменем України, є найважливішим актом правосуддя і визначає надзвичайно важливу роль будь-якого суду, що відрізняє суд від інших органів державної влади. Про важливість обов'язкового виконання

судового рішення вказують норми ст. 129-1 Конституції України, відповідно до якої держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд [84] та інших законодавчих актів. Зокрема, Закону України «Про виконавче провадження», відповідно до якого рішення, ухвали, постанови господарських судів підлягають примусовому виконанню [86].

За невиконання вказаних рішень відповідальні особи несуть юридичну відповідальність. Згідно ст. 382 «Невиконання судового рішення» КК України, за умисне невиконання службовою особою рішення, ухвали, постанови суду, що набрало законної сили, або перешкодження їх виконанню, службова особа притягується до кримінальної відповідальності [99].

Принцип забезпечення права на апеляційний перегляд справи. В ст. 17 ГПК вказується, що учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення. Водночас, не допускається касаційне оскарження судового рішення суду першої інстанції без його перегляду в апеляційному порядку [48]. Згідно ст. 25 ГПК право на перегляд в апеляційному порядку судових рішень місцевих господарських судів, які знаходяться у межах відповідного апеляційного округу (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного господарського суду) мають апеляційні господарські суди. Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних господарських судів, ухвалені ними як судами першої інстанції, тоді як Апеляційна палата Вищого суду з питань інтелектуальної власності переглядає в апеляційному порядку судові рішення, ухвалені Вищим судом з питань інтелектуальної власності [48].

Принцип забезпечення права на апеляційний перегляд справи, згідно ст. 129 Конституції України, належить до забезпечення апеляційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом [84].

Закон відображає нову структуру, запроваджену змінами до Конституції 2016 року, що передбачають перехід від чотирирівневої системи (яка включала суди першої та другої інстанції, вищі (спеціалізовані) апеляційні суди та Верховний Суд України) до тривірневої системи (яка складатиметься з судів першої та другої інстанції та Верховного Суду з інтегрованими спеціалізованими касаційними судами) [199, с. 12].

Це є позитивним кроком, оскільки трансформування вищих спеціалізованих судів в підрозділи Верховного Суду України сприятиме забезпеченню єдності судової практики та однакового застосуванню законодавства [200].

У питанні віднесення до структурних елементів судової системи України органів суддівського самоврядування, Державної судової адміністрації, Вищої кваліфікаційної комісії суддів, Вищої ради юстиції та інших органів, слід виходити із того, що ці, та інші органи лише сприяють ефективній організації та функціонуванню здійснення правосуддя судами, однак зміст їх діяльності виходить за межі будь-якої окремо взятої процесуальної галузі. Разом із тим, саме діяльність «структурних елементів судової системи», або «суміжних правових інститутів», є основою існування і діяльності системи судів України, які утворюють єдину його систему.

Як структурні елементи судової системи, вказані та інші суміжні правові інститути відіграють значну роль в діяльності будь-якого суду, вони є взаємопов'язаними, а отже, здійснення правосуддя невід'ємно пов'язано із всіма структурними елементами судової системи.

На важливість суміжних правових інститутів звертається увага і в Указі Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» від 20 травня 2015 року № 276/2015, в якому, зокрема, звертається увага, що судова система України та суміжні правові інститути існують для захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави шляхом своєчасного, ефективного і

3) органи судового адміністрування: Державна судова адміністрація та її територіальні управління; апарати судів;

4) інші допоміжні органи, що сприяють ефективній організації та функціонуванню судів України: Вища кваліфікаційна комісія суддів, Вища рада юстиції [190, с. 43-44].

Ми не можемо в повній мірі погодитися із наведеним вище твердженням. На нашу думку структуру всіх судів, в тому числі й господарських, складають суди, визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якого найвищим судом у системі судоустрою є Верховний Суд, який у певних випадках може діяти як суд першої або апеляційної інстанції.

Систему судоустрою складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди;
- 3) Верховний Суд [47].

Наведена в ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» структура судової системи не повністю розкриває діяльність всієї системи, а лише обмежується системою місцевих, апеляційних судів та Верховним Судом.

Таке розуміння системи судоустрою не повністю розкриває структуру всіх судів, законодавець тільки в ст. 37 розкриває склад та структуру Верховного Суду, вказуючи, що у його складі діють:

- 1) Велика Палата Верховного Суду;
- 2) Касаційний адміністративний суд;
- 3) Касаційний господарський суд;
- 4) Касаційний кримінальний суд;
- 5) Касаційний цивільний суд.

До складу кожного касаційного суду входять судді відповідної спеціалізації. У кожному касаційному суді утворюються судові палати з розгляду окремих категорій справ з урахуванням спеціалізації суддів [47].

Таким чином, апеляція являє собою один із основних способів оскарження судового рішення суду першої інстанції (міського господарського суду), яке не набрало законної сили. Апеляційний господарський суд не може розглядати позовні вимоги, що не були заявлені в суді першої інстанції.

Реалізація цього принципу знайшла своє відображення у розділі першому глави першої «Апеляційне провадження» ГПК, і охоплює: суди апеляційної інстанції; право апеляційного оскарження; апеляційні скарги на ухвали суду першої інстанції; строк на апеляційне оскарження; порядок подання апеляційної скарги, її форму і зміст та порядок надсилання копії апеляційної скарги сторонам у справі [48].

У постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» №14 від 18 грудня 2009 р., (пункті 2) якого зазначено, що рішення суду як найважливіший акт правосуддя покликане забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права. У зв'язку з цим суди повинні неухильно додержувати вимог про законність і обґрунтованість рішення [100].

Рішення є законним тоді, коли суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства відповідно до статті 2 ЦПК, вирішив справу згідно з нормами матеріального права, що підлягають застосуванню до даних правовідносин відповідно до статті 8 ЦПК, а також правильно витлумачив ці норми. Якщо спірні правовідносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого – суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права) [100].

Це в повній мірі стосується і діяльності господарських судів, в тому числі при апеляційному оскарженні. В статті ст. 103 ГПК визначені повноваження апеляційної інстанції щодо розгляду апеляційних скарг на рішення суду першої інстанції, яка не передбачає можливості передачі

справи, на новий розгляд до суду першої інстанції. Таке право надано апеляційній інстанції лише у разі скасування ухвал, зазначених у частині 7 ст. 106 ГПК. При цьому слід звернути увагу, що внесені зміни Законом України від 3 жовтня 2017 р., до Господарського процесуального кодексу України, враховують принцип верховенства права при здійсненні господарського судочинства [48].

Тому, якщо у процесі перегляду справи апеляційним господарським судом буде встановлено, що суд першої інстанції, приймаючи процесуальний акт, неправомірно відмовив у задоволенні частини позовних вимог, або припинив провадження чи залишив без розгляду позов у певній частині, або ж не розглянув одну чи кілька заявлених вимог, у тому числі в зв'язку з неправомірною відмовою в прийнятті зустрічної позовної заяви тощо, суд апеляційної інстанції повинен самостійно усунути відповідне порушення. Він не вправі передавати справу на новий розгляд до господарського суду першої інстанції [7, с. 226].

Принцип забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках. Обов'язковою ознакою права на перегляд справи в касаційному порядку, є набрання ним законної сили. Право на касаційне оскарження визначені ст. 17 ГПК, відповідно до якої учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. Не допускається касаційне оскарження судового рішення суду першої інстанції без його перегляду в апеляційному порядку.

Згідно ст. 33 ГПК перегляд судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій здійснюється колегією суддів суду касаційної інстанції у складі трьох або більшої непарної кількості суддів. У визначених випадках перегляд судових рішень судом касаційної інстанції здійснюється судовою палатою Касаційного господарського суду (палатою), об'єднаною палатою

З приводу визначення обсягу структурних елементів судової системи України в юридичній науці існує вузьке та широке розуміння структури судової системи. Перша група науковців визначає вузьке розуміння, відповідно до якої структуру судової системи охоплюють, перш за все, самі суди. У країнах англосаксонської правової системи вони утворюють єдину систему, в якій різні гілки замикаються на єдиний верховний суд. Водночас у все більшій кількості країн, особливо в континентальній Європі, спостерігається створення кількох незалежних одна від одної систем загальних і спеціалізованих судів на чолі зі своїми вищими судами. У країнах з романською правовою системою і деяких інших часто поряд із системою судів загальної юрисдикції (тобто тих, що розглядають головним чином цивільні і кримінальні справи) створюється окрема система адміністративної юстиції, очолювана органом, який зазвичай іменується державною радою і здійснює також деякі інші функції (Франція, Італія), або верховним адміністративним судом (Швеція) [196, с. 439].

Інші вчені розглядають визначення обсягу структурних елементів судової системи України у широкому розумінні, й пов'язують діяльність суду із діяльністю державних органів, їх посадових осіб структурними елементами, які забезпечують діяльність судової гілки влади, відповідно до якої в державно-організованому суспільстві судова влада постає у вигляді системи органів (посадових осіб), які розв'язують юридичні справи, що мають правові наслідки [194, с. 76].

Або до структури структури судової системи, крім судів, відносять Вищу раду юстиції та інші допоміжні органи [198, с. 20].

Погоджуючись із широким розумінням структурних елементів судової системи України Н. Д. Квасневська, вважає, що структуру судової системи України складають такі основні елементи:

- 1) всі суди України, утворені в порядку, визначеному Конституцією та законами України;
- 2) органи суддівського самоврядування;

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови категорія «структура» визначається як:

- 1) взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; будова;
- 2) устрій, організація чого-небудь [191, с. 789].

У філософському енциклопедичному словарі структура тлумачиться як спосіб організації внутрішніх відношень системи [192, с. 287]. В. Г. Кремень та В. В. Ільїн визначають структуру як сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність [193, с. 438].

Наведені визначення поняття «структура», дає підстави звернути увагу, що в її основу покладено визначений порядок системних елементів, які утворюють різні структури. Тобто, суміжні правові інститути.

Виявлення структур властиво для всіх сфер знання, оскільки наука, виявляючи зв'язки та відношення, завжди має справу з тим чи іншим системно-структурним утворенням, але у структуралізмі цей прийом виведений в основний метод без чіткого ієрархічного зв'язку із системою тобто без системного підходу до структурного методу. На відміну від економічної науки, де структура не визначається як самостійне поняття, а розглядається лише як спосіб внутрішньої організації економічних систем, як сукупність стійких зв'язків і відносин між елементами системи [194, с. 69]. У свою чергу, поняття «система» трактується як цілісне і водночас структуроване на окремі відносно самостійні елементи явище [195, с. 39].

Ми погоджуємося з думкою Н. Д. Квасневської, яка наголошує, що поняття «система» та «структура» співвідносяться між собою як єдине та часткове. Тому структуру судової системи слід розуміти як внутрішньо-узгоджену та організовану сукупність структурних елементів цієї системи [190, с. 42].

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», судоустрій будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності [47].

Касаційного господарського суду (об'єднаною палатою) або Великою Палатою Верховного Суду (Великою Палатою). Засідання палати в суді касаційної інстанції вважається правомочним за умови присутності на ньому більше половини її складу [48].

Принцип забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках опосередковується із Верховним Судом, який є найвищим судом у системі судоустрою України, і покликаний здійснити правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом [47].

Принцип розумності строків розгляду справи судом, має безпосереднє відношення до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, юрисдикцію та практику Європейського суду з прав людини, на що звертається увага в Інформаційному листі ВГСУ № 01-06/1444/16 від 22 квітня 2016 р. [98]. Варто звернути увагу, що Конвенція на відміну від ГПК не запроваджує чітких строків розгляду справи, проте вона містить посилання на швидкий строк розгляду справи. З огляду на це в Інформаційному листі ВГСУ підкреслюється, що розумність тривалості провадження повинна визначатися з огляду на обставини справи та з урахуванням таких критеріїв: складність справи, поведінка заявника та відповідних органів влади, а також ступінь важливості предмета спору для заявника [98].

На розумність процесуальних строків йде посилання і в ст. 114 ГПК, відповідно до якої суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню господарського судочинства [48].

Для визначення розумності строку тривалості провадження враховуватимуться лише ті періоди, коли справа фактично розглядалась судами, виключаючи, таким чином, з розрахунку періоди між ухваленням

остаточних обов'язкових рішень та їхнім скасуванням у екстраординарному порядку. Більш того, судове та виконавче провадження є першою та другою стадіями у загальному провадженні. Таким чином, виконання рішення не відокремлюється від судового розгляду і провадження повинно розглядатися загалом [98].

Принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами достатньо виписаний у ст. 43 ГПК. Зокрема, учасники судового процесу та їх представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається. Суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені ГПК [48].

За зловживання процесуальними правами, ще з часів римського приватного процесу проти в різних правових системах були випробувані на практиці чотири заходи:

- попереднє посвідчення сторонами своєї сумлінності за допомогою складання присяги;
- покладення судових витрат на винну в недобросовісному веденні справи сторону;
- стягнення з неї збитків, завданих іншій стороні;
- накладення на неї штрафу, заміна його у разі неспроможності, арештом [101].

Наведений в ГПК перелік підстав зловживання процесуальними правами не є вичерпним. В кожному конкретному випадку суд має оцінювати дії сторін та інших учасників процесу на предмет їх відповідності завданням судочинства. Однак, навіть вказаний перелік вказує, що зловживання процесуальними правами є дії, які суперечать завданню господарського судочинства, можуть бути направлені як на не справедливе, так і неупереджене та своєчасне вирішення спору, що передбачає заходи дієвої відповідальності за зловживання правами.

зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення претензії чи позову (ст. 19);

– господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другою статті 20), та інші справи у визначених законом випадках (частина перша ст. 20);

– господарський суд за заявою учасника справи має право вжити передбачених статтею 137 ГПК заходів забезпечення позову. Забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду (ст. 136);

– судовий контроль за виконанням судових рішень (ст. ст. 339-345) [48].

Отже, судова система України має складну неоднорідну структуру, що обумовлює виділення в ній окремих елементів, які відповідають за той чи інший напрямок її функціонування. Тому основоположними принципами її організації виступають такі, як територіальність та спеціалізація. Ґрунтуючись на цих принципах, судова система організована таким чином, щоб у найбільшій мірі задовольнити інтереси всіх членів суспільства, забезпечити судовий захист прав та свобод людини та громадянина. Специфіка структури судової системи України тісно та безпосередньо пов'язана з особливостями організації та здійснення правосуддя в державі, а також з особливостями самої правової системи, яка, у свою чергу, визначає види судочинства, що існують у нашій країні [190, с. 42].

Перед тим, як розглядати питання структури господарських судів в судовій системі України, з'ясуємо визначення поняття «структура» та її взаємозв'язку із «системою», які існують у спеціальній літературі.

загальної юрисдикції не може бути обмеженим тільки здійсненням правосуддя [187, с. 14].

Є. А. Таликін приходять до висновку, що теоретична модель правосуддя в господарських справах повинна будуватися з урахуванням вектору розвитку судової влади, підвищенням становища суду в суспільстві та розширення способів впливу суду на економічні відносини. Тому важливим є виокремлення правосуддя з-поміж інших, не менш важливих, видів судової діяльності. З огляду на теоретичні положення, чинне законодавство та правові реалії, найбільш виваженим, на його думку, є приналежність до правосуддя тільки діяльності судів з вирішення спорів (конфліктів). Подібний погляд на правосуддя в господарській сфері формує дійсний зміст дослідженого поняття та дозволяє розмежувати різні способи впливу суду на господарські правовідносини [188, с. 168].

На думку В. С. Ковальського, правосуддя – це особлива владна функція держави, що здійснюється від її імені судом через розгляд і вирішення у відкритих судових засіданнях адміністративних, господарських, цивільних справ стосовно спорів про права та інтереси громадян, громадських об'єднань, підприємств, установ, організацій і кримінальних справ із засудженням осіб, винних у вчиненні злочину, або виправданням невинних [189, с. 680].

Огляд наукових думок свідчить про неоднозначні позиції щодо здійснення судами правосуддя. Сьогоднішнє процесуальне законодавство розширює наше уявлення щодо змісту такої категорії як «правосуддя», яке здійснюється як до розгляду справи у господарському суду, під час розгляду справи у суді, так і після вирішення справи по суті. Про це свідчать норми ГПК, відповідно до якого:

– сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом. Особи, які порушили права і законні інтереси інших осіб,

Зловживання процесуальними правами досить часто стає причиною затягування судового розгляду справ та невиконання прийнятих у ній рішень. Як показує судова практика, відсутність законодавчого регулювання питання процесуальних зловживань не заважає судам використовувати вказану термінологію та застосовувати негативні наслідки за їх здійснення. Так, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень про зловживання процесуальними правами йдеться в 234 рішеннях в кримінальних справах (кримінальних провадженнях), 509 – в адміністративних, 4 796 – в цивільних та 19 015 – в господарських [102].

Слід наголосити, що в ст. 43 ГПК є норми, які носять спірний характер, наприклад, важко з'ясувати «умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі», оскільки закон не містить критеріїв та дефініції, що слід розуміти під «умисним неповідомлення осіб». А отже, запропонована редакція потребує законодавчого врегулювання.

Принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення, встановлено згідно ст. 129 ГПК судовий збір покладається: у спорах, що виникають при укладанні, зміні та розірванні договорів, – на сторону, яка безпідставно ухиляється від прийняття пропозицій іншої сторони, або на обидві сторони, якщо судом відхилено частину пропозицій кожної із сторін; у спорах, що виникають при виконанні договорів та з інших підстав, – на сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог. Судовий збір, від сплати якого позивач у встановленому порядку звільнений, стягується з відповідача в дохід бюджету пропорційно розміру задоволених вимог, якщо відповідач не звільнений від сплати судового збору. Якщо інше не передбачено законом, у разі залишення позову без задоволення, закриття провадження у справі або залишення без розгляду позову позивача, звільненого від сплати судового збору, судовий збір, сплачений відповідачем, компенсується за рахунок держави в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Інші судові витрати, пов'язані з розглядом справи, покладаються: у разі задоволення позову – на відповідача; у разі відмови в позові – на позивача; у разі часткового задоволення позову – на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог [48].

Таким чином, здійснене дослідження вказаних в ст. 2 ГПК принципів господарського судочинства, свідчить про їх актуальність та необхідність у регулюванні суспільних відносин. Однак, серед вказаних принципів господарського судочинства, відсутні принципи, в яких знаходили б своє вираження правові норми, закріплені в міжнародних правових актах.

Угодою про асоціацію з Євросоюзом Україна проголосила згоду на посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав і основоположних свобод людини, зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості. Тож міжнародні та європейські стандарти в сфері судочинства повинні стати для нашої держави орієнтиром і пріоритетом у подальшому розвитку [103, с. 10].

Аналіз спеціальної літератури та нормативно-правових актів дає підстави говорити про те, що суспільство має усвідомити, що сьогоднішніх економічних реаліях, важливим принципом господарського судочинства, який повинен бути впроваджений в норми ст. 2 ГПК, повинен стати принцип доступу до правосуддя та правову допомогу, який відповідає Рекомендаціям № R (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення, від 8 січня 1993 р., в яких Комітет Міністрів у відповідності з положеннями статті 15(b) Статуту Ради Європи, нагадує, що згідно з Європейською конвенцією з прав людини держави-учасниці заявили про свою прихильність правам людини і основоположним свободам, зобов'язані сприяти ефективному доступу найбідніших верств населення до судів, зокрема:

управлінською діяльністю. Ситуація ускладнюється тим, що органи судової влади не наділені організаційно-розпорядчими функціями. У той же час, ніхто не заперечуватиме відомого факту, що система судоустрою є інституційно та інстанційно складним механізмом, функціонування якого потребує адміністрування в матеріально-технічній, кадровій та фінансовій сфері, а також у сфері здійснення судових реформ [184, с. 15].

Ми погоджуємося, що важливою складовою діяльності судів є їх взаємодія із суб'єктами публічної адміністрації. Однак, питання правосуддя не обмежується тільки взаємодією судів із суб'єктами публічної адміністрації, це питання є більш глибоким, воно також стосується взаємодії судів (суддів) із особами публічного і приватного права. Прикладом у цьому питанні є норми закону. Згідно пункту першого частини першої ст. 24 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», голова місцевого суду представляє суд як орган державної влади у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами [47].

Згідно ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [84].

Питання «правосуддя» в юридичній науці тлумачиться неоднозначно. Одні науковці відстоюють позицію щодо якої діяльність суду здійснюється в межах здійснення правосуддя, посилаючись на конституційні положення законодавства [185, с. 33].

Інші відстоюють позицію, що правосуддя є сутністю та змістом судово-владних відносин, котрі включають не тільки розгляд справи по суті, але й нові контрольні повноваження суду [186, с. 13].

На думку К. А. Бабенко, використання функціональної ознаки здійснення правосуддя не може тлумачитись як єдина і неодмінна умова будь-якого судового органу влади, оскільки коло функціональних повноважень судів

В. В. Єршов визначає суд, як орган державної влади, який має певну внутрішню структуру, в якій виникають взаємовідносини як і в самій структурі, так і з іншими органами державної влади [183, с. 15].

Проаналізувавши структуру державних органів, в тому числі й діяльність господарського суду в структурі державних органів, варто зазначити, що незважаючи на певні атрибути суду, як органу державної влади, господарський суд характеризується спеціальними специфічними ознаками, який на відміну від інших судів (цивільних, кримінальних, адміністративних) характеризується власними рисами, що виникають в силу специфіки діяльності господарського суду, що впливають із його повноважень.

Для прикладу, згідно ст. 22 «Повноваження місцевого суду» Закону України «Про судоустрій і статус суддів»:

1. Місцевий суд є судом першої інстанції і здійснює правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом.

2. Місцеві загальні суди розглядають цивільні, кримінальні, адміністративні справи, а також справи про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом.

3. Місцеві господарські суди розглядають справи, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх юрисдикції.

4. Місцеві адміністративні суди розглядають справи адміністративної юрисдикції (адміністративні справи).

5. Юрисдикція місцевих судів щодо окремих категорій справ, а також порядок їх розгляду визначаються законом [47].

Із наведеного випливає, що в силу визначених законом повноважень, господарські суди є спеціалізованими судами, діяльність яких пов'язана із здійсненням правосуддя. У питанні здійснення правосуддя, дослідники звертають увагу на історичний стереотип, за яким питання діяльності судової влади фактично ототожнюється з правосуддям, але зовсім не асоціюється з

а) поширенням надання безоплатної правової або інших форм допомоги на всі судові інстанції (цивільні, кримінальні, господарські, адміністративні, соціальні, тощо) та на всі змагальні або незмагальні процеси незалежно від того, в якій якості виступають відповідні особи;

б) наданням безоплатної правової допомоги найбільш вразливим особам, які не мають громадянства або є іноземцями, і в будь-якому випадку, коли вони постійно проживають на території держави-члена, в якій має відбутись провадження;

с) визнанням права обвинуваченого на допомогу належно кваліфікованого адвоката за вибором, наскільки це можливо, і за адекватну винагороду;

д) обмеженням обставин, за яких компетентні органи можуть відмовити в наданні безоплатної правової допомоги, переважно тими випадками, коли підставами для відмови є неприйнятність чи явно недостатня вірогідність виграшу справи або коли надання безоплатної правової допомоги не є необхідним у інтересах правосуддя;

е) спрощенням порядку надання безоплатної правової допомоги найбільш вразливим верствам населення і розглядом питання про негайне надання тимчасової правової допомоги за наявності такої можливості;

ф) розглядом питання про створення можливостей для недержавних організацій або добровільних організацій, які опікуються найбільш вразливими верствами населення, надавати допомогу в доступі до суду особам, котрі перебувають у такому залежному і нужденному становищі, що не можуть самі захистити себе; така допомога має стосуватися як провадження в національних судах, такі провадження в Європейських Комісії та Суді з прав людини та інших міжнародних судових інстанціях [104].

В Україні діє Закон «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р. Однак, до недоліків норм цього Закону слід віднести те, що в жодній нормі ст. 14 «Суб'єкти права на безоплатну вторинну правову допомогу»,

мова не йде щодо осіб, яким необхідна правова допомога у господарській справі [105].

Із наведеного вбачається, що норми вказаного Закону входять у протиріччя із міжнародними правовими актами, в яких вказується про право особи на безоплатну первинну правову допомогу в господарських справах.

Про безоплатну правову допомогу в господарських справах мова йде в Резолюції (76) 5 Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу в цивільних, господарських і адміністративних справах (прийнята Комітетом Міністрів 18 лютого 1976 р., в якій наголошується, що з ціллю усунення перешкод економічного характеру для доступу до правосуддя і забезпечення незабезпеченим і малозабезпеченим особам більших можливостей здійснення їхніх прав в державах-учасниках доцільно гарантувати рівні умови надання безоплатної правової допомоги громадянам держав – членів Ради Європи і тим іноземцям, щодо яких така рівність умов є найбільш обґрунтованою, рекомендує урядам держав-учасниць надавати, на тих же умовах, що власним громадянам, безоплатну правову допомогу по цивільних, господарських і адміністративних справах, незалежно від характеру суду, який здійснює юрисдикцію, а) фізичним особам – громадянам будь-якої держави-учасниці; б) всім іншим фізичним особам, які постійно проживають на території держави-учасниці, де має відбуватися судове провадження [106].

Вагомим внеском для розвитку інституту безоплатної допомоги є реальне запровадження механізмів ефективного доступу до закону і правосуддя для найбільш вразливих верств населення, запропонованих Рекомендаціями № R (93) 1 і № R (78) 8 Комітету Міністрів Ради Європи, серед яких: розширення участі недержавних чи добровільних організацій, які надають допомогу найбільш вразливим верствам населення, в таких квазісудових формах розв'язання конфліктів як посередництво і примирення; надання безоплатної правової допомоги та інших форм допомоги в застосуванні таких методів розв'язання конфліктів [103, с. 293].

2) виконання кожним державним органом чітко визначених, встановлених у законодавчому порядку видів і форм діяльності;

3) наявність у кожного такого органу юридично закріплених організаційної структури, територіального масштабу діяльності, спеціального положення, що визначає його місце й роль у державному апараті, а також порядку його взаємовідносин з іншими державними органами та організаціями;

4) наділення державного органу повноваженнями державно-владного характеру [179, с. 345].

Отже, функції державного органу зумовлюють його компетенцію та виявляються саме через сукупність усіх елементів компетенції. При цьому основні напрями діяльності державних органів є похідними від головних функцій держави, або, інакше кажучи, функції держави розподіляються між усіма органами залежно від місця кожного з них у державному механізмі. Компетенція виражає функції в повноваженнях органу – його правах та обов'язках, тобто є правовим вираженням їхніх обсягу та меж [180, с. 5].

Що стосується господарського суду, як спеціального органу в державній структурі органів державної влади, який є рівноправною і важливою складовою конституційного механізму державної влади.

Це вихідне положення впливає із ст. 6 Конституції України, відповідно до якої органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України [84].

Окрім того, Конституції України закріпила універсальну юрисдикцію суду, зробивши предметом судового розгляду законність будь-яких актів і рішень, органів публічної влади [181, с. 602].

У питанні діяльності суду в системі органів державної влади, серед науковців існують різні підходи щодо цього визначення. Зокрема, на думку В. Т. Маляренка, суд – це орган держави для здійснення правосуддя, який з'явився одночасно з виникненням держави та є її неодмінним атрибутом [182, с. 686].

господарського судочинства, розглядаються місцевими господарськими судами як судами першої інстанції. Апеляційні господарські суди переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих господарських судів, які знаходяться у межах відповідного апеляційного округу (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного господарського суду). Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних господарських судів, ухвалені ними як судами першої інстанції, а також переглядає у касаційному порядку судові рішення, ухвалені судами першої та апеляційної інстанцій [48].

На відміну від судів, серед державних органів влади провідну роль відіграють органи виконавчої влади.

Поняття «орган виконавчої влади» є похідним від ширшого поняття «державний орган» (або «орган державної влади»). У цьому розумінні орган виконавчої влади є окремим видом державних органів. На них поширюються всі загальні риси поняття державних органів. Водночас, слід врахувати, що не всі органи державного управління можуть бути визначені як власне органи виконавчої влади. Зокрема, до органів виконавчої влади не належать такі органи державного управління, як адміністрації (органи управління) державних підприємств, об'єднань, установ, а також будь-яких інших організацій державної форми власності. Ці керуючі суб'єкти мають специфіку, пов'язану лише з внутрішньою – в межах відповідної організації – спрямованістю їх управлінських функцій та повноважень. Отже, щодо подібних суб'єктів слід застосовувати тільки назву «орган державного управління», але не «органи виконавчої влади» [64, с. 200].

У свою чергу існує відмінність між державними і недержавними органами.

Державні органи відрізняють від недержавних органів та організацій за такими признаками:

1) формування державного органу з волі держави і здійснення ним своїх функцій від імені держави;

В інших Рекомендації № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя від 14 травня 1981 р. вказується, що Комітет Міністрів, у відповідності з положеннями статті 15 b Статуту Ради Європи, враховуючи, що право на доступ до правосуддя і на справедливий судовий розгляд, гарантоване Статтею 6 Європейської Конвенції про права людини, є однією з основних ознак демократичного суспільства; враховуючи, що судові провадження нерідко має такий складний, тривалий і вартісний характер, що приватні особи, особливо ті, які перебувають в економічно несприятливому становищі, відчувають труднощі зі здійсненням своїх прав у державах-учасниках; враховуючи, що ефективна система безоплатної правової допомоги та юридичних консультацій, як передбачено Резолюцією (78) 8 Комітету Міністрів, може значно сприяти усуненню таких перешкод; враховуючи, принагідно, що також бажано вжити всіх необхідних заходів зі спрощення процедури в усіх можливих випадках задля полегшення доступу приватних осіб до судів, з одночасним дотриманням належного порядку відправлення правосуддя; враховуючи, що для полегшення доступу до правосуддя бажано спростити судові документи, рекомендує урядам держав-учасниць вжити чи посилити, в залежності від обставин, всі заходи, які вони вважатимуть необхідними, з метою поступової реалізації принципів, викладених у Додатку до цієї Рекомендації [107].

Про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації мова йде і в Резолюції (78) 8 Комітету Міністрів Ради Європи від 2 березня 1978 р., в якій вказувалося, що право на доступ до правосуддя і справедливий судовий розгляд, гарантоване статтею 6 Європейської Конвенції про права людини, є суттєвою ознакою будь-якого демократичного суспільства; враховуючи, що відтак важливо вживати всіх необхідних заходів з ціллю усунення економічних перешкод доступу до правосуддя і, що наявність відповідних систем правової допомоги сприятиме виконанню цієї задачі, особливо щодо осіб, які перебувають в економічно несприятливому стані; враховуючи,

що надання безоплатної правової допомоги має розглядатися не як акт благодійності щодо незабезпечених, а як зобов'язання, покладене на суспільство в цілому; враховуючи, що полегшення доступу до юридичних консультацій, окрім безоплатної правової допомоги, для осіб, які перебувають в економічно несприятливому становищі, також сприяє усуненню перешкод доступові до правосуддя, рекомендує урядам держав-учасниць вжити або посилити, в залежності від обставин, всі заходи, які вони вважатимуть за необхідне, з метою поступової реалізації принципів, викладених у Додатку до цієї резолюції [108].

В частині першій Додатку до Резолюції (78) 8 вказується, що ніхто не може бути позбавлений в силу перешкод економічного характеру можливості використання або захисту своїх прав у будь-яких судах, повноважних виносити рішення по цивільних, господарських, адміністративних, соціальних чи податкових справах. З цією метою кожна особа має бути наділена правом на необхідну безоплатну правову допомогу в судовому провадженні. При розгляді того, чи така допомога необхідна, слід враховувати:

- а) фінансові можливості та зобов'язання відповідної особи;
- б) очікувані судові витрати [108].

В Резолюції (78) 8 також наголошується, що безоплатна правова допомога має надаватися навіть у тих випадках, коли зацікавлена особа здатна оплатити частину судових витрат. У цьому випадку правова допомога може надаватися за фінансової участі особи, якій вона надається, за умови, що ця участь не означатиме для неї додаткових труднощів. Крім того, безоплатна правова допомога має охоплювати всі витрати особи, якій вона надається, і, зокрема, гонорари адвокатів, мита, витрати на експертизу, відшкодування видатків свідків і витрати на переклад. Бажано, щоб надання безоплатної правової допомоги звільняло від внесення застави або депозиту на покриття судових витрат. Також держава має забезпечувати особам, які знаходяться в економічно несприятливому стані, можливість одержання

в) допоміжні (або обслуговуючі) функції [177, с. 259].

Відомий вчений-адміністративіст В. Б. Авер'янов звертав увагу на те, що компетенція (права і обов'язки) є головною складовою змісту правового статусу кожного органу, що доповнюється такими важливими елементами, як його завдання, функції, характер взаємозв'язків з іншими органами (як за «вертикаллю», так і за «горизонталлю»), місце в ієрархічній структурі органів виконавчої влади, порядок вирішення установчих і кадрових питань [178, с. 247].

Сказане вище стосується органів виконавчої влади, але не в повній мірі діяльності судів, у тому числі й господарських. Зокрема, це пов'язано із відсутністю характерних елементів взаємозв'язків які існують між органами виконавчої влади, ієрархічній структурі підпорядкування «нижестоящих» органів – «вищестоящим». Тобто, відповідно до критерію організаційно-правового рівня. Вищих органів у системі органів виконавчої влади, центральних органів виконавчої влади та місцевих органів виконавчої влади. Наведене є свідченням, що органи органів виконавчої влади є ключовими суб'єктами адміністративного права.

Є й інші характеристики поняття державного органу, які певною мірою різняться між собою. Вони відбивають різні погляди й підходи до одного й того самого явища, що зветься держорганом, і, безумовно, мають повне право на своє існування. Проте слід зауважити, що державні органи, незалежно від тлумачення і розуміння є різновидом державних організацій, а тому мають всі ознаки, що їм притаманні. У своїй сукупності, державні органи, незалежно від тлумачення і розуміння, заповнюють собою увесь зміст і формують структуру державного апарату [176, с. 32].

Ми не можемо в повній мірі погодитися із таким твердженням, оскільки, в структурі судових органів, як державних органів – відсутня підпорядкованість одного суду – іншому. На відміну від органів виконавчої влади в діяльності господарських судів діє інституційна юрисдикція, яка полягає в тому, що усі справи, що підлягають вирішенню в порядку

судових функцій між відповідними видами влади є надто спрощеним, оскільки принцип розподілу влади передбачає не лише розмежування повноважень між окремими видами державної влади, а й, водночас, їх співпрацю у так званих «поділених» сферах їх діяльності [175, с. 8].

Діяльність державних органів здійснюється за допомогою впорядкованих множинних елементів, що в сукупності утворюють організаційну основу функціонування держави та всіх органів державної влади в країні. Поряд з цим питання визначення дефініції «орган держави», або «орган державної влади», свідчить про неоднозначні наукові підходи до проблемності їх визначення.

Основною причиною суперечностей у з'ясуванні поняття «орган держави» «орган держави» є те, що предмет вивчення розглядається різними юридичними науками, які мають власний погляд на це питання: загальною теорією держави і права, конституційним правом, адміністративним, цивільним і деякими іншими. Кожна галузь права аналізує предмет дослідження, виходячи з власних позицій, підкреслює ті чи інші його специфічні ознаки, відмічає різноманітні характеристики державного органу: функціональні, що розкривають його структуру, що виконує певні функції держави; соціологічні, що розглядають його як колектив людей, виділений суспільством у порядку суспільного поділу праці для виконання покладених на нього державних завдань у відповідній сфері державної діяльності; юридичні, що вказують на наділення певної структури необхідною компетенцією або державно-владними повноваженнями; організаційні, що наголошують на належності даної структури до державного апарату, на її внутрішній будові – організації елементів та їхніх взаємозв'язків [176, с. 31].

Діяльність органу влади пов'язана із його функційною діяльністю. В адміністративно-правовій літературі є різні варіанти класифікації функцій управлінської діяльності. Традиційним є поділ на такі види:

- а) загальні (або основні) функції;
- б) спеціальні (або спеціалізовані) функції;

необхідних юридичних консультацій по всіх питаннях, які можуть зачіпляти їхні права та інтереси і потрапляють у сферу застосування принципу [108].

Розглянуті нами чинні міжнародні акти, які є частиною національного законодавства України, не в повній мірі імплементовані у вітчизняне законодавство, зокрема в Закон України «Про безоплатну правову допомогу».

Як доречно стверджує професор М. І. Козюбра, «європейські стандарти щодо судової влади – це не тільки якийсь еталон, за яким ми маємо будувати (чи реформувати) нашу власну систему, скільки певні цінності, на які потрібно орієнтуватися при її реформуванні. Вони сформовані європейською цивілізацією протягом її багатоміліардної історії й поступово, завдяки закріпленню у ряді міжнародно-правових документів, стали в своїй переважній більшості надбанням не лише європейських народів, в й усього людства» [109, с. 471].

Таким чином, розглянувши наукові підходи та нормативно-правові акти до розуміння права особи на безоплатну правову допомогу в господарських справах, ми приходимо до висновку, що принцип доступу до правосуддя та правову допомогу, повинен бути включений до частина третьої ст. 2 ГПК. На користь нашої пропозиції свідчать і норми ст. 15 ГПК, відповідно до якого учасники справи мають право користуватися безоплатною правничою допомогою [48].

З цією метою пропонуємо внести зміни в частину третю статтю 2 «Завдання та основні засади господарського судочинства» Господарського процесуального кодексу України, таким змістом:

«принцип доступу до правосуддя та правову допомогу».

Вважаємо, що запропонований нами принцип, поряд з іншими принципами, є обов'язковим в діяльності господарського судочинства, надасть можливість більш дієвого поширення безоплатної правової відповідно до європейських стандартів та принципів.

1.4. Адміністративно-правове регулювання організації діяльності господарських судів в Україні

Питання адміністративно-правове регулювання діяльності державних органів влади завжди привертало увагу науковців. Як правило, здебільшого це стосується діяльності органів виконавчої влади в конкретній сфері суспільних відносин. Про це свідчать наукові доробки вітчизняних вчених, представників науки адміністративного права, зокрема, В. В. Галуцька [110], Л. П. Василенко [111], К. А. Рябець [112], К. О. Яремчука [113] та ін.

Однією із причин такого інтересу щодо діяльності державних органів виконавчої влади є те, що на протязі всього часу української незалежності, діяльність органів публічної влади зазнавала постійних змін. Це призводило не тільки до змін у їх компетенції, але й ліквідації чи/або їх реорганізації [114, с. 90]. Це в повній мірі стосується і діяльності господарських судів України, де загальна мета діяльності держави полягає в тому, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, повинен забезпечити кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [47].

Отже, діяльність господарського суду не можлива без правового регулювання. На думку відомого теоретика права С. С. Алексєєва, правове регулювання – це здійснюваний за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних розпоряджень тощо) результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони, розвитку відповідно до вимог економічного базису, суспільних потреб соціального ладу [115, с. 289].

Серед значної кількості думок щодо правового регулювання, привертає увагу точка зору О. М. Мельник, яка розглядає правове регулювання як здійснюваний усією системою юридичних засобів державно-

особливе місце, є носіями визначених законом специфічних прав і обов'язків у сфері здійснення судочинства, рішення яких є обов'язковим для виконання. Адміністративно-правовий статус господарських судів підкреслюється і сферою підвідомчості справ про адміністративні правопорушення. Згідно ст. 221-1 КУпАП місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди та Верховний Суд розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 185-3 КУпАП.

Квінтесенцією судової реформи в Україні стало прийняття Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», який містить певні правові прогалини, проте, лише практичне застосування його положень, спрямованих на реалізацію основних завдань господарського судочинства, дасть змогу оцінити вплив прийнятих процесуальних норм та внесення змін і доповнень до процесуального закону, видання нових, більш досконалих юридичних актів.

2.3. Структура господарських судів в судовій системі України

Конституція України закріплює, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Отже, не виникає сумніву, що суди в Україні є органами державної влади, які в межах наданих Конституцією та законами України здійснюють свої повноваження у сфері правосуддя. Водночас діяльність суду як органу державної влади відрізняється від діяльності інших державних органів як за порядком утворення, так і своєю внутрішньою структурою. У зв'язку з цим в юридичній науці існують різні погляди.

Як слушно зауважує Г. О. Федоренко, становлення до поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову як до поділу законодавчих, виконавчих і

запровадження якої зумовлено збільшенням випадків застосування положень іноземного законодавства, міжнародної судової практики, а також спрямуванням на забезпечення реалізації верховенства права під час здійснення судового процесу. Водночас регламентація цього інституту, яка міститься в новоприйнятих кодексах є сумнівною та може спровокувати виникнення низки практичних запитань під час застосування цих положень на практиці [173].

З метою усунення правових колізій під час здійснення господарського судочинства, необхідно на законодавчому рівні визначити поняття «експерт з питань права». З цією метою пропонуємо абзац перший частини першої статті 70 Господарського процесуального кодексу України викласти в такій редакції:

«1. Як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь і є експертом у галузі права».

Сучасний адміністративно-правовий статус господарських судів підкреслюється і сферою підвідомчості справ про адміністративні правопорушення. Згідно ст. 221-1 КУпАП місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди та Верховний Суд розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 185-3, а саме за:

– неповагу до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил;

– злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд;

– невиконання поручителем зобов'язань, покладених судом під час провадження у справах за адміністративними позовами з приводу затримання та видворення іноземців та осіб без громадянства [87].

Підсумовуючи вищенаведене варто зазначити, що у сучасній системі судоустрою України, господарські суди, як органи державної влади займають

владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони та розвитку [116, с. 31]. Саме завдяки праву та правовому регулюванню відбувається упорядкування суспільних відносин, забезпечується виділення та закріплення прав і свобод особи й інших учасників публічно-правових правовідносин, створюються відповідні правові механізми їх забезпечення та захисту [117, с. 166].

Необхідно звернути увагу, що свої погляди на діяльність господарських судів звертали свою увагу науковці різних галузей права. До питання визначення напрямків вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів звертались вітчизняні вчені-юристи: Д. М. Притика [1], І. Б. Шицький [2], М. І. Шатерніков [5], А. В. Кот [4], Р. М. Аюпова [81] та інші. Проте, прийняття на протязі двох останніх років Верховною Радою України ряду законів, внесли суттєві зміни в безпосередню діяльність господарських судів, а це потребує й нових поглядів щодо напрямів удосконалення адміністративно-правового регулювання їх діяльності.

Відносини у сфері діяльності господарських судів регулюються нормами багатьох галузей права, «однак тільки адміністративне право притаманними йому правовими засобами впорядковує певну частину відносин, надаючи їм організаційного змісту» [64, с. 10].

Ми погоджуємося з наведеною думкою, оскільки у сфері регулювання адміністративним правом суспільних відносин перебуває значна частина відносин, які підпадають під предмет адміністративного права.

Науковці до сфери предмета галузі адміністративного права України в широкому розумінні відносять:

1) широке коло суспільних відносин між суб'єктами та об'єктами публічного управління; іншими словами: завжди одним із невід'ємних учасників адміністративно-правових відносин постає суб'єкт публічного управління;

2) основною метою діяльності суб'єктів публічного управління є забезпечення прав і свобод людини та громадянина, нормального функціонування громадянського суспільства та держави;

3) провідною рисою предмета адміністративного права є його публічна природа;

4) адміністративно-правові відносини є переважно управлінськими (владно-розпорядчими);

5) до предмета адміністративного права також належить надання суб'єктами публічного управління адміністративних сервісних послуг;

6) однією зі складових предмета адміністративного права є внутрішньо-організаційна діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, в першу чергу та її частина, що здійснюється у правовій формі;

7) невід'ємною складовою предмета адміністративного права демократичної правової держави є засоби відповідальності суб'єктів публічного управління за неправомірні дії або бездіяльність;

8) важливою рисою предмета галузі адміністративного права є можливість застосування органами виконавчої влади заходів (їх посадовими особами) державного примусу та адміністративної відповідальності;

9) не доцільно включати до предмета галузі адміністративного права положення, які вже стали предметом регулювання інших галузей права [69, с. 18-19].

Відносин у сфері організації та діяльності господарських судів здійснюється за кількома напрямками і неможливі без механізму правового регулювання. В юриспруденції ми можемо знайти різні погляди науковців на категорію «механізм», яка розглядається в залежності від сфери застосування.

В. В. Лазарєв звертав увагу, що механізм правового регулювання становить собою основну соціальну функцію права і держави. За його допомогою досягаються цілі права і держави, є механізмом державно-правового регулювання й дозволяє:

підготовки в докторантурі у вищому навчальному закладі (науковій установі) для здобуття ступеня доктора наук [174].

У розумінні ст. 70 ГПК не кожен із наведених в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» осіб, може бути експертом з питань права. Якщо ад'юнкта чи/або аспіранта законодавець визначає як вченого, то докторанта, який уже має науковий ступінь, закон визначає як наукового або науково-педагогічного працівника, але не як вченого. Як бачимо і у нормах Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» – існують термінологічні колізії.

Отже, питання щодо участі експерта з питань права не є таким простим. Ми погоджуємося з думкою, що тут є певні правові прогалини. Саме невизначеність процедури залучення експерта з питань права в процес, хто повинен заявити відповідне клопотання чи суд самостійно зі своєї ініціативи залучає такого експерта, в кодексах не визначено. В той час як по перших двох питаннях відповіді є більш очевидними (хоча й не однозначними), то на третє з них відповісти взагалі неможливо. Хто буде визначати «визнаність» фахівця в галузі права? Чи це повинен бути професор із університету з багаторічним досвідом та низкою наукових публікацій, чи адвокат, який є активним в соцмережах та визнаний серед представників правової спільноти? До того ж «визнаність» експерта одним учасником судового розгляду може не бути абсолютною для іншого, який вправі оспорити допуск такої особи в судовий процес [173].

Виходячи з системного аналізу даної статті, можна дійти висновку, що статус такого експерта є допоміжний і, слідуючи принципу процесуальної економії, суд взагалі може уникати такого залучення. Це пояснюється, зокрема тим, що суд може або не брати до уваги наданий висновок, або навіть якщо він посилається в рішенні на такий висновок, то все-одно необхідно буде зробити самостійні висновки щодо відповідних питань. Водночас, як зауважує Н. Зозуля, введення в процесуальне законодавство нового інституту експерта з питань права є позитивною новелою,

виникають у судовій практиці. Аналогічний за своїми функціями орган невдовзі запрацює і в складі нового Верховного суду.

Тож бачимо, що на рівні судів касаційної інстанції та конституційної юрисдикції своєрідні «експерти з питань права» працюють та надають свої висновки вже тривалий час. З прийняттям нових кодексів цей інститут буде застосовуватись і судами нижчих інстанцій при розгляді конкретних судових справ. Можна також звернути увагу на термінологічну колізію, яка міститься в усіх трьох процесуальних кодексах. Так, в статті, де йдеться про процесуальний статус експерта, вживається поняття «експерт з питань права», натомість в параграфі, присвяченому висновку такого експерта, його вже називають «експертом у галузі права». Такі незначні, на перший погляд колізії, також можуть стати причиною недоречних дискусій у суді [173].

З метою усунення правових колізій, необхідно на законодавчому рівні визначити поняття «експерт з питань права». Для прикладу, норми Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» містять визначення поняття «вчений – це фізична особа, яка проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження і отримує наукові та (або) науково-технічні (прикладні) результати [174]. Одночасно норми цього закону надають і такі визначення:

1) ад'юнкт – вчений, який проводить наукові дослідження у рамках підготовки в ад'юнктурі вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання) для здобуття ступеня доктора філософії;

2) аспірант – вчений, який проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження у рамках підготовки в аспірантурі у вищому навчальному закладі/науковій установі для здобуття ступеня доктора філософії;

3) докторант – науковий або науково-педагогічний працівник, який проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження у рамках

1) зібрати разом усі частини юридичної надбудови і чинники, що на неї впливають;

2) розставити їх на свої місця;

3) побачити ті основні функції, що виконуються юридичними, соціальними, психологічними й іншими чинниками у процесі правового регулювання, тобто у процесі виконання правом своїх функцій;

4) зрозуміти процес трансформації правових принципів і норм у поведінці (правомірне і протиправне), виникнення законності і правопорядку чи правового нігілізму;

5) обґрунтувати необхідність удосконалення правового регулювання в суспільстві, підвищення ефективності та якості продукції права, рівня юридичної культури всього населення і професійної культури всіх працівників правоохоронних органів [118, с. 395].

Адміністративно-правове регулювання на думку В. І. Теремецького, як кожна соціальна категорія, має відповідні ознаки, що вирізняють його з-поміж інших видів регулювання. Він переконує, що адміністративно-правове регулювання становить собою:

а) дію (вплив) держави на суспільні відносини, що виникають між їх суб'єктами;

б) здійснюється за допомогою відповідних правових засобів, сукупність яких утворює механізм адміністративно-правового регулювання;

в) має на меті упорядкування державно-владних відносин;

г) встановлює юридичні права та обов'язки учасників адміністративно-правових відносин, що упорядковуються [119, с. 52].

На відміну від наведених вище думок, ми не можемо звернути увагу на позицію В. Д. Бакуменка та Д. О. Безносенка, які зазначають, що «механізми державного управління – це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на будь-які суспільні відносини з метою досягнення поставлених цілей». Науковці «механізм державного управління» та «комплексний механізм державного

управління» розглядають окремо. Механізм державного управління вони тлумачать як «систему політичних, економічних, соціальних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління» [120, с. 228].

Незважаючи на різні визначення, об'єднавчим фактом вказаних позицій є право, завдяки якому здійснюється упорядкування у певній сфері суспільних відносин. А тому діяльність господарських судів неможлива без регулюючого впливу норм адміністративного права.

На думку А. А. Іванищука адміністративно-правове регулювання діяльності судової гілки влади є надзвичайно складним і ємним комплексним інститутом адміністративного права, пронизаним багатьма вертикальними і горизонтальними зв'язками, що поєднує однорідні суспільні відносини – систему адміністративно-правового регулювання (правотворчість, правозастосування, правоохоронну діяльність), має свою структуру (засоби і типи правового регулювання), механізм адміністративно-правового регулювання (джерела, принципи, тлумачення норм адміністративного права, адміністративно-правові відносини, статус суб'єктів адміністративного права, індивідуальні адміністративні акти, методи, режими, процедури, ефективність адміністративно-правового регулювання) та напрями адміністративно-правового регулювання діяльності судової гілки влади [121, с. 145].

А. А. Іванищук, адміністративно-правове регулювання судової гілки влади окреслюється такими напрямками:

- 1) адміністративних процедур щодо створення, реорганізації та ліквідації судів;
- 2) визначення адміністративно-правового статусу суддів;
- 3) кадровою роботою в системі судочинства (регулювання питань відбору, призначення, звільнення, відставки суддів і суддів, які перебувають на адміністративних посадах; заміщення вакантних посад державних службовців апарату судів, їх призначення та звільнення);

інстанції. Як приклад, лише за минулий рік до судів першої інстанції надійшло 997 позовних заяв у спорах інтелектуальної власності (647 – у порядку господарського та 350 – у порядку цивільного судочинства) [168]. Зміст вищенаведеного зводиться до того, що «ми не повинні забувати, що поряд із питаннями організаційного, фінансового, кадрового, інформаційного, матеріально-технічного забезпечення суддів не менш важливим питанням судової реформи залишається питання удосконалення процесуального законодавства. Адже саме процесуальний закон є тим правовим інструментом, за допомогою якого суддя виконує своє основне призначення – надає захист правам та свободам особи» [172, с. 40].

Аналіз норм нового ГПК дає підстави звернути увагу, що деякі його норми тільки в процесі практичного використання нададуть відповідь на їх практичну позитивну значимість. Для прикладу, звернемося до ст. 70 «Експерт з питань права» ГПК, згідно частини другої якої експерт з питань права зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення. За відсутності заперечень учасників справи експерт з питань права може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції» [48].

Питання залучення сторонніх чи внутрішніх спеціалізованих органів та організацій для надання допомоги судам, не є чим то новим, але до цього часу вони стосувалися найвищих судових установ України. Наприклад, Конституційний Суд, нерідко розсилаючи відповідні запити до провідних юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ, отримує висновки, які зазвичай мають форму висновку науково-правової експертизи, проведеної відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу». Також при Верховному Суді України та Вищому спеціалізованому суді з розгляду цивільних і кримінальних справ функціонували та продовжують поки що функціонувати науково-консультативні ради, однією з функцій яких є надання висновків та рекомендацій з правових питань, що

встановлення фактичних обставин справи, наданні усних консультацій чи роз'яснень. На сьогодні формування і початок роботи Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності містить чимало невіршених питань як процесуального, так і організаційного характеру, що поглиблює і без того складне завдання функціонування такої судової ланки у судовій системі України [171].

Важливим фактором, який впливає на діяльність будь-якого суду (судді) має їх завантаженість судовими справами. Мова йде про надмірну кількість справ і матеріалів, які надходять на розгляд до судів. Не буду вкотре доводити давно відомий усім факт – судова система України роками працює в умовах хронічного надмірного робочого навантаження на суддів. Понад те, систематично ми спостерігаємо «сплески» навантаження, коли кількість справ у судах зростає в рази. Особливо це властиве для справ адміністративної юрисдикції – так званих соціальних спорів. І в сучасних складних економічних умовах в Україні не варто очікувати, що подібного не станеться в майбутньому. Але збільшення кількості суддів – це не вихід. Згідно з останнім звітом Європейської комісії з ефективності правосуддя, оприлюдненим наприкінці минулого року, середньоєвропейський показник кількості суддів на 100 тис. населення – 21. Показник України майже відповідає йому та становить 19. Водночас більші показники й відповідно більшу кількість суддів мають, як правило, держави пострадянського простору, колишнього соціалістичного табору чи держави так званої молоді демократії (наприклад, Польща – 26, Угорщина, Чехія – 29, Болгарія – 31, Сербія – 38, Словенія – 45). Натомість європейські держави «старої демократії» демонструють значно нижчі середнього показники (наприклад, Бельгія та Нідерланди – 14, Швеція та Іспанія – 12, Італія й Норвегія – 11, Франція – 10, Данія – 6) [156, с. 7].

Окрім того, сумнівною виглядає можливість суду з питань інтелектуальної власності у складі лише 21 судді забезпечити своєчасний та якісний колегіальний розгляд справ не лише як судом першої, а й апеляційної

- 4) встановлення меж повноважень суддів, які обіймають адміністративні посади;
- 5) забезпечення адміністративного контролю у сфері судочинства;
- 6) регулювання особистого прийому громадян у системі судової гілки влади;
- 7) доступу до публічної інформації та взаємодії із засобами масової інформації;
- 8) регулювання суддівського самоврядування;
- 9) організації захисту суддів, охорони приміщень судів та підтримання в них правопорядку;
- 10) особливостей заохочення і дисциплінарної відповідальності суддів та державних службовців апарату судів;
- 11) забезпечення здійснення матеріально-технічних операцій в системі судової гілки влади;
- 12) адміністративної відповідальності у сфері діяльності судів» [121, с. 142].

І. Д. Прошута, здійснюючи дослідження питання функціонування місцевих загальних судів в Україні, зазначає, що особливість адміністративно-правового регулювання діяльності місцевих загальних судів зумовлюється потребою упорядкування та врегулювання на рівні відповідних нормативно-правових актів за допомогою специфічних методів та способів різноманітних суспільних відносин, що виникають в процесі створення, організації діяльності та функціонування таких судів. До таких відносин, дослідник передусім, відносить: утворення, реорганізація і ліквідація судів; призначення (обрання) на посаду і звільнення з посади судді, переміщення суддів; добір, підготовка і підвищення кваліфікації суддів; притягнення суддів до юридичної відповідальності; призначення суддів на адміністративні посади і звільнення з них; організація судового управління та реалізація адміністративних повноважень працівників суду; вступ, проходження та припинення державної служби працівників судів і допоміжних органів у

системі судоустрою України, їх заохочення і притягнення до дисциплінарної відповідальності; взаємодія судів і допоміжних органів у системі судоустрою України; адміністративно-юрисдикційні провадження у судах; контроль та нагляд за діяльністю судів в Україні; забезпечення безпеки суддів і членів їх сімей; організаційне забезпечення діяльності судів; організація діяльності допоміжних органів у системі судоустрою України [122, с. 167].

В наведеному, до одних із особливостей адміністративно-правового регулювання діяльності місцевих загальних судів І. Д. Прошута відносить «притягнення суддів до юридичної відповідальності». Варто звернути увагу, що попередній Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [44], як доречі і новий закон 2016 року встановлює такий вид відповідальності, як – дисциплінарна [47].

Притягнення суддів до інших видів юридичної відповідальності здійснюється у відповідності з чинним законодавством України.

Підкреслюючи роль адміністративного права в діяльності господарських судів, суди виконуючи покладені на них обов'язки, керуються значною кількістю різноманітних нормативно-правових актів.

Д. В. Мандичев класифікує нормативно-правові акти адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів за критерієм напрямку та характеру їх дії на:

1) міжнародні акти, що регламентують стандарти та принципи організації та функціонування судів, у тому числі тих, що спеціалізуються на розгляді господарських справ;

2) внутрішньонаціональні законодавчі акти – Конституція та закони України, що регламентують широке коло питань організації та функціонування господарських судів, включаючи порядок їх утворення та ліквідації, здійснення кадрового, наукового, організаційного та інших видів забезпечення та ін.;

3) акти тлумачення адміністративного законодавства – рішення Конституційного Суду України, що містять роз'яснення окремих положень

Продовжуючи мову щодо охорони прав інтелектуальної власності, зазначимо, що згідно ст. 33 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддею Вищого суду з питань інтелектуальної власності може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Вищому суді з питань інтелектуальної власності, а також відповідає одній із таких вимог:

1) має стаж роботи на посаді судді не менше трьох років;

2) має досвід професійної діяльності представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) щонайменше п'ять років;

3) має досвід професійної діяльності адвоката щодо здійснення представництва в суді у справах щодо захисту прав інтелектуальної власності щонайменше п'ять років;

4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктами 1-3 цієї частини, щонайменше п'ять років [47].

Спеціалізований суд з питань інтелектуальної власності мав би об'єднати осіб, які мають як досвід роботи в цій сфері, так і відповідну спеціальну освіту (спеціальні знання). Проте законодавець чомусь вирішив, що у Вищому спеціалізованому суді можуть працювати особи, які можуть не мати ані першого, ані другого. Це стосується, у першу чергу суддів, до яких є лише вимога щодо трьохрічного стажу на посаді судді. При цьому чи буде такий стаж у сфері інтелектуальної власності чи з розгляду інших спорів жодного значення не має [171].

Відсутність у процесі спеціаліста (радника), який володіє спеціальними знаннями з практики застосування законодавства у сфері охорони прав інтелектуальної власності. За новою редакцією ГПК участь у процесі спеціаліста обмежується лише допомогою суду у застосуванні технічних засобів. У зв'язку із цим, на думку деяких вчених, є доцільним введення такого спеціаліста, який би міг залучатись судом задля допомоги при

Незважаючи на те, що вказана О. Д. Святоцьким теза була написана у 2010 році, вона залишилася актуальною і на сьогодні.

Ми також не можемо залишити поза увагою назву суду «Вищий суд з питань інтелектуальної власності», в назві якого дії законодавця є не досить продуманими і виваженими. Мова йде про те, що назва суду повинна відповідати і його повноваженням.

При запровадженні певних змін у господарському судочинстві треба передбачити, що принесуть вони суспільству. Виникають певні запитання, які є наслідком дій законодавця щодо кадрового забезпечення судів кваліфікованими суддями. Зокрема, господарських судах здійснювалася спеціалізації суддів, їх навчання, інформування судів з питань застосування законодавства, а також надання необхідних рекомендацій судам з метою забезпечення однакової і правильної судової практики. У Вищому господарському суді України було створено Судову палату з розгляду справ у господарських спорах, пов'язаних із захистом прав на об'єкти інтелектуальної власності. Аналогічні палати створено також в апеляційних господарських судах України, а в місцевих господарських судах України визначено колегії суддів чи окремих суддів, які спеціалізуються на розгляді справ зазначеної категорії. Зважаючи на актуальність вирішення проблем захисту права інтелектуальної власності в Україні, судді господарських судів України навчаються в Інституті інтелектуальної власності і права за спеціальністю «Інтелектуальна власність». Після закінчення названого Інституту судді отримали дипломи державного звання про другу вищу освіту [170].

На підставі наведеної думки можна з упевненістю стверджувати, що раніше законодавець до питання кадрового забезпечення суддів, які здійснювали правосуддя щодо охорони прав інтелектуальної власності, підходив більш виважено. Чого не скажеш зараз. І це стосується всієї системи судустрою нашої держави.

Конституції та законів України у сфері регулювання адміністративної діяльності господарських судів;

4) організаційно-розпорядчі та інші адміністративні акти органів суддівського самоврядування, що стосуються вирішення внутрішніх питань діяльності господарських судів, а також питань взаємодії з іншими суб'єктами;

5) адміністративні акти інших органів судової системи – Державної судової адміністрації, Вищої кваліфікаційної комісії суддів тощо, які регламентують питання діяльності апаратів господарських судів та їх взаємодії із суддівським корпусом, процедури проведення кадрового добору суддів господарських судів та інші питання у сфері адміністративної діяльності господарських судів [123, с. 87].

Отже, серед нормативно-правових актів регулювання діяльності господарських судів провідне місце займають норми Конституції України (ст. ст. 124-130 та ст.131-1) [84], міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [124], Законами України, передусім «Про судоустрій і статус суддів» [47], Господарський процесуальний кодекс України [48] та інші нормативно-правові акти.

Як на нашу думку, серед нормативно-правових актів, в регулюванні діяльності господарських судів особливе місце займає Кодекс України про адміністративні правопорушення (ст. ст. 185-3, 221-1), норми якого регулюють суспільні відносини у сфері діяльності господарських судів [87].

Одним із основних джерел у сфері діяльності господарських судів є Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [47].

Аналіз норм цього Закону, інших нормативно-правових актів та наукових думок щодо адміністративно-правового регулювання господарських судів, дає підстави окреслити напрями адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів, шляхом удосконалення таких процедур:

- адміністративних процедур щодо порядку утворення, реорганізації і ліквідації господарських судів;
- визначенням адміністративно-правового статусу господарських судів;
- здійсненням контролю за виконанням судових рішень;
- обов'язковість виконання рішень господарських судів, що набрали законної сили;
- адміністративно-правовою процедурою забезпечення діяльності господарських судів та процедурою призначення на посади державних службовців, працівників, які виконують функції з обслуговування в господарських судах;
- адміністративно-правовим порядком організації надходження процесуальних документів, що подаються до господарських судів, які підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі.

Здійснимо дослідження кожного із окреслених нами процедурних напрямів адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів.

1. Адміністративні процедури щодо порядку утворення, реорганізації і ліквідації господарських судів.

Згідно ст. 19 Закону «Про судоустрій і статус судів», Проект закону про утворення чи ліквідацію суду вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя.

Суб'єктом публічної адміністрації, який забезпечує виконання рішень про утворення чи припинення (ліквідацію) судів, є Державна судова адміністрація України [47]. Відповідно до Закону України «Про Вищу раду правосуддя», Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед

чинників забезпечення доступності правосуддя у його судоустрійному аспекті [168, с. 615].

У даному випадку можна говорити, що чинні нормативно-правові акти не в повній мірі забезпечили доступність до правосуддя, оскільки створивши Вищий суд з питань інтелектуальної власності із місцезнаходженням у м. Київ, зобов'язує суб'єктів звернення звертатися до столиці. Тоді як раніше, виходячи справи щодо порушення прав інтелектуальної власності (юридичні особи та фізичні особи – підприємці) розглядалися всіма господарськими судами. Крім того, підвищення ставок судового збору, запровадження адвокатської монополії, призводить до додаткових фінансових витрат учасників господарського спору, а отже обмежує право доступу до правосуддя.

Як пише професор О. Д. Святоцький, «Необхідною умовою доступності правосуддя є його матеріальна складова. Судові витрати не повинні бути перешкодою для судового захисту, вимогу про доступність правосуддя не буде дотримано, якщо не буде створена ефективна система надання правової допомоги, що надається за рахунок коштів державного бюджету [169, с. 33].

З метою усунення вказаного, що є перешкодою для доступу до правосуддя, доцільно до юрисдикція місцевих господарських судів віднести справи щодо порушення прав інтелектуальної власності, незначної складності, інші справи розглядає Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Такі питання слід нормативно вирішити.

Звідси постає проблема в уточненні переліку спорів, що належать до розгляду господарських судів, які до Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Такий підхід забезпечить дотримання принципу територіальності, доступність громадян до правосуддя. А тому як наголошує О. Д. Святоцький, правильно організована система судів є однією з гарантій справедливого й ефективного судочинства. Однак усі спроби її вибудувати ефективно в Україні залишаються, на жаль марними [169, с. 31].

Ми не випадково акцентували увагу на місцезнаходженні Вищого суду з питань інтелектуальної власності, яке має принципове значення для охорони прав інтелектуальної власності. На відміну від господарських судів, територіальна віддаленість від суб'єктів права інтелектуальної власності, інших законних користувачів права яких порушено, у своїй більшості спричиняє проблему доступу до Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Як бачимо, Указ Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» не врахував принцип територіальності.

Принцип територіальності передбачає утворення судів, зважаючи на потребу наближення судочинства до людини (доступності судів) та незалежності судів від місцевої влади. Цей принцип зумовлений потребою здійснення правосуддя на всій території України і доступності його для всього населення. Визначальна вимога принципу територіальності полягає в тому, що мережа судових органів має рівномірно поширюватись на всі адміністративно-територіальні одиниці України. З цього приводу впливає, що судові органи судів відповідних рівнів повинні мати однакове співвідношення з адміністративно-територіальними одиницями, на які поширюється юрисдикція судів. Принцип територіальності побудови судової системи забезпечує територіальне розмежування компетенції однорідних судів, тобто визначає межі судового округу [168, с. 614-615].

Отже, в основу побудови судової системи, особливо на першому її рівні, покладено адміністративно-територіальний устрій України відповідного рівня, тобто судові округи збігаються з адміністративно-територіальними одиницями. Перевагою такої схеми побудови судової системи є те, що вся інфраструктура держави – зв'язок, транспорт, шляхи сполучення – також побудована з урахуванням її адміністративно-територіального устрою, що надає змогу кожній особі без значних витрат (часу і коштів) звернутися за захистом своїх прав до свого суду. А отже, така схема побудови є одним із

суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів. Серед повноважень Вищої ради правосуддя, визначених пунктом 15 частиною першою ст. 3 Закону вказується, що Вища рада правосуддя надає обов'язкові до розгляду консультативні висновки щодо законопроектів з питань утворення реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів, узагальнює пропозиції судів, органів та установ системи правосуддя стосовно законодавства щодо їх статусу та функціонування, судоустрою і статусу суддів [125].

Як бачимо в Законі України «Про Вищу раду правосуддя» відсутня норма, яка б уповноважувала Вищу раду правосуддя подавати Проект закону про утворення чи ліквідацію судів Президенту України.

Варто звернути увагу, що жоден законодавчий акт, у тому числі й норми Конституція України не уповноважують Президента України на здійснення указаних функцій, що є суттєвим недоліком процедури порядку утворення, реорганізації і ліквідації судів.

З метою удосконалення процедури порядку утворення, реорганізації і ліквідації судів пропонуємо пункт 15 частини першої статті 3. «Повноваження Вищої ради правосуддя» Закону України «Про Вищу раду правосуддя», викласти у такій редакції:

«надає обов'язкові до розгляду консультативні висновки щодо законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів Президенту України, узагальнює пропозиції судів, органів та установ системи правосуддя стосовно законодавства щодо їх статусу та функціонування, судоустрою і статусу суддів».

2. Визначення адміністративно-правового статусу господарських судів.

Будучи суб'єктом державної влади, господарські суди наділені владними повноваженнями у сфері господарського судочинства. Адміністративно-правовий статус господарських судів визначений в ст. 124-130 та ст.131-1 Конституції України [84], в нормах Закону «Про судоустрій і

статус суддів» (ст. ст. 13, 15-1, 17, 19, 22, 27, 37, 146) [47], Господарським процесуальним кодексом України (ст. ст. 2, 5, 94, 99, 110, 125, 131-135, 137, 144, 147, 200, 203, 206, 326-327, 337, 339, 345, 352, 370-371) [48] та іншими нормативно-правовими актами, в яких закріплені права та обов'язки діяльності господарських судів при здійсненні ними правосуддя. Враховуючи значну кількість вказаних нормативно-правових актів, питання дослідження адміністративно-правового статусу господарських судів здійснимо в окремому підрозділі роботи.

3. Здійснення контролю за виконанням судових рішень, є твердженням того, що «кожен судовий процес повинен завершуватися реалізацією судового рішення в спірних правовідносинах між його сторонами» [126, с. 80].

ГПК містить Розділ VI «Судовий контроль за виконанням судових рішень», згідно ст. 339 якого сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до ГПК, порушено їхні права. У разі встановлення обґрунтованості скарги суд визнає оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність неправомірними і зобов'язує державного виконавця або іншу посадову особу органу державної виконавчої служби, приватного виконавця усунути порушення (поновити порушене право заявника (частина друга ст. 343). Такий контроль можливий і з огляду на приписи ст. 345 ГПК, згідно якої про виконання ухвали, постановленої за результатами розгляду скарги, відповідний орган державної виконавчої служби, приватний виконавець повідомляють суд і заявника не пізніше ніж у десятиденний строк з дня її одержання [48].

Зважаючи на проблемні питання які існували з природу контролю за виконанням судових рішень, Пленум Вищого Господарського Суду України в постанові №10 «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» від 24 жовтня 2011 р., надає таке роз'яснення: розгляд

господарської справи постановою в адміністративній справі може бути скасована за нововиявленими обставинами. Наприклад, визнання недійсним патенту (як і свідоцтва на знак для товарів та послуг) відносять до компетенції господарських судів (чи судів цивільної юрисдикції, якщо власник чи скажчик – фізична особа), а скасування рішення центрального органу виконавчої влади – судів адміністративних. Об'єднання відповідних позовних вимог заборонено законодавством. Так, частина третя ст. 21 КАС встановлює заборону щодо об'єднання в одне провадження кількох вимог, які належить розглядати в порядку різного судочинства (цивільного, господарського, адміністративного) [164, с. 69].

М. І. Баженов взагалі вважає, що створення спеціалізованої судової інстанції є непотрібним для України, а ті недоліки в судовому захисті, що є наявними сьогодні, можна усунути шляхом запровадження спеціалізації суддів у судах загальної юрисдикції та адміністративних судах, а також чіткішого розмежування компетенції судів [165, с. 125].

Іншої позиції дотримується професор О. П. Орлюк, на думку якої створення національної патентної юстиції підвищить ефективність судочинства у сфері захисту прав інтелектуальної власності, поліпшить рівень та якість захисту, забезпечить єдність правозастосовної практики, усуне відмінності до тлумачення законодавства, прискорить темпи розгляду спорів та суттєво скорить витрати на судочинство [166, с. 14].

Наведене свідчить не тільки про відсутність одностайної думки щодо створення, а також віднесення спорів до юрисдикції різних судів. Однак і створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності не вирішило проблемні питання охорони прав інтелектуальної власності, а в деяких випадках ці питання стали ще більш проблемними, ніж ці, які існували раніше, коли розгляд справ здійснювався господарськими судами.

Відповідно до Указу Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» №299/2017 від 29 вересня 2017 р., місцезнаходження утвореного суду місто Київ [167].

Вищі спеціалізовані суди розглядають справи, які віднесені до їх юрисдикції процесуальним законом. У складі вищого спеціалізованого суду можуть утворюватися судові палати для розгляду окремих категорій справ у першій інстанції, а також утворюється апеляційна палата для розгляду справ в апеляційній інстанції [47].

Стосовно вказаних вище спеціалізованих судів, звернемо увагу на Вищий суд з питань інтелектуальної власності, оскільки, як нами уже було зазначено, справи за позовом юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців у разі порушення суб'єктивних прав власників та законних користувачів об'єктів права інтелектуальної власності, розглядалися господарськими судами, а після того як запрацює Вищий судом з питань інтелектуальної власності – у ньому. Поглиблення тенденцій до порушення прав інтелектуальної власності, значна кількість звернень вказаних суб'єктів, у тому числі й зарубіжних, як до судових органів, так і державних органів влади, обумовило створення у системі судоустрою Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Підставою для утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності є норми Закону України «Про судоустрій і статус суддів», якими передбачено створення вказаного суду [47].

Ідея створення судів у спорах з питань інтелектуальної власності активно обговорювалась з моменту отримання Україною незалежності. У той же час, одностайної думки щодо створення вказаних судів, а також віднесення вказаної категорії справ до розгляду господарськими, адміністративними, чи/або новоствореними судами, серед науковців не було, про це свідчить значна кількість наукових праць. Наприклад, В. В. Резнікова вважає, що за наявності публічно-правового і приватно-правового спору щодо реєстрації об'єктів права інтелектуальної власності та права на них, спочатку може бути вирішена адміністративна справа про реєстрацію, потім – цивільна чи господарська справа про право інтелектуальної власності, на яке претендують треті особи, і нарешті, за результатами розгляду цивільної чи

господарськими судами скарг у порядку статті 121-2 ГПК є однією з форм судового контролю щодо виконання рішень, ухвал, постанов, а виконання рішення, ухвали постанови господарського суду є невід'ємною частиною судового процесу. Зазначені скарги щодо виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів підлягають розгляду господарським судом, який розглянув відповідну справу у першій інстанції, тобто тим господарським судом, що видав виконавчий документ (наказ чи ухвалу). Розгляд таких скарг здійснюється господарськими судами за правилами ГПК [127].

4. Обов'язковість виконання рішень господарських судів, що набрали законної сили. Згідно частини п'ятої ст. 124, пункту 9 частини третьої ст. 129 Конституції України судові рішення ухвалюються судами ім'ям України і є обов'язковими до виконання на всій території України [84]. Вказаний принцип отримав своє закріплення в ст. 13 Закону «Про судоустрій і статус суддів», в частині другій якої вказується, що судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України [47].

Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається законом, та ст. 326 Господарського процесуального кодексу України, відповідно до якого судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами [48].

На обов'язковість виконання судового рішення звертається увага і в Рішенні Конституційного Суду України, який у справі № 1-7/2013 від 26 червня 2013 р., неодноразово зазначав, що виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, законодавчо визначений комплекс дій, спрямованих на захист і відновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб,

суспільства, держави (пункт 2 мотивувальної частини Рішення від 13 грудня 2012 року № 18-рп/2012); невиконання судового рішення загрожує сутності права на справедливий розгляд судом (пункт 3 мотивувальної частини Рішення від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012). Виконання рішення господарського суду провадиться на підставі виданого ним наказу, який є виконавчим документом [128].

На сьогодні, з метою звернення судових рішень до виконання, таким документом може бути: наказ, судовий наказ, а у випадках, встановлених ГПК й ухвала суду, які є виконавчими документами. Окрім того, накази суду можуть викладатися в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи шляхом заповнення відповідних форм процесуальних документів, передбачених Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, і підписуються електронним цифровим підписом судді (в разі колегіального розгляду – електронними цифровими підписами всіх суддів, що входять до складу колегії) [48].

5. Адміністративно-правова процедура забезпечення діяльності господарських судів та процедурою призначення на посади державних службовців, працівників, які виконують функції з обслуговування в господарських судах, знайшло своє відраження в розділі XI Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Глава перша якого регулює загальні питання забезпечення діяльності судів. Згідно ст. 146 цього Закону держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів відповідно до Конституції України [47].

Особливості функціонування судової системи в Україні зумовлюють необхідність вироблення такого комплексу правових засобів постійного впливу та упорядкування суспільних відносин, яка була б здатна на належному рівні забезпечити організацію та діяльність судів без загрози порушення принципу недоторканності суддів та втручання у процес здійснення правосуддя. Крім того, питання правового регулювання

державних та інших органів, які звертаються до господарського суду у випадках, передбачених законодавчими актами України; прокурорів та їх заступників, які звертаються до господарського суду в інтересах держави;

Рахункової палати, яка звертається до господарського суду в інтересах держави в межах повноважень, що передбачені Конституцією та законами України.

Прокурор, який звертається до господарського суду в інтересах держави, в позовній заяві самостійно визначає, в чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність їх захисту, а також вказує орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах.

Господарський суд порушує справи про банкрутство за письмовою заявою будь-кого з кредиторів, боржника.

Згідно частини другої ст. 346 ГПК заява про скасування рішення третейського суду подається до апеляційного господарського суду за місцем розгляду справи третейським судом стороною, третьою особою протягом дев'яноста днів з дня ухвалення рішення третейським судом, а особою, яка не брала участі у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про її права та (або) обов'язки, – протягом дев'яноста днів з дня, коли вона дізналася або повинна була дізнатися про ухвалення рішення третейського суду [48].

Із наведеного слідує, що внесені зміни до ГПК значно розширюють коло суб'єктів, які можуть звертатися з позовом до господарського суду.

Продовжуючи наше монографічне дослідження стосовно місця і ролі господарських судів в сучасній системі судоустрою України, слід звернути увагу, що крім спеціалізованих судів, що спеціалізуються на розгляді справ, у тому числі і господарських, відповідно до Закону «Про судоустрій і статус суддів» у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої та апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ. Ними є:

- 1) Вищий суд з питань інтелектуальної власності;
- 2) Вищий антикорупційний суд.

державними органами. Прийняття законного рішення у зазначених категоріях справ впливає як на стабільність економічної безпеки держави через стабільність сплати податків суб'єктами підприємницької діяльності, так і підвищення довіри громадян до судової системи України [161, с. 58].

Ми не можемо повністю погодитися із твердженням В. В. Рунової, оскільки, згідно частини першої ст. 2 ГПК, основним завданням господарського судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави [48].

По-друге, господарські суди розглядають позови підприємств, установ, організацій різних форм власності, державних органів та органів місцевого самоврядування, а також громадян – суб'єктів підприємницької діяльності.

Також варто зазначити, що відповідно до норм нового ГПК, право на звернення до суду мають юридичні особи та фізичні особи – підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування мають право на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів у справах, віднесених законом до юрисдикції господарського суду, а також для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням, а господарський суд, здійснюючи правосуддя, захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором [48].

До внесених змін в ГПК, в ст. 2 кодексу вказувалося, що справи порушуються господарським судом за позовними заявами:

підприємств та організацій, які звертаються до господарського суду за захистом своїх прав та охоронюваних законом інтересів;

діяльності щодо організаційного забезпечення судів загальної юрисдикції перебуває в єдиній площині з вирішенням проблем підвищення загального рівня якості правосуддя в державі [129, с. 149].

Слід підкреслити, що доктринальний аналіз положень адміністративно-правового забезпечення судової гілки влади здійснено А. А. Іванищук, який в дисертації «Адміністративно-правове забезпечення судової влади в Україні», захищеної у 2017 році, пише, що «провідним внутрішнім чинником адміністративно-правового забезпечення діяльності судової гілки влади є досягнення дійсної незалежності судової гілки влади (політичної, матеріальної, управлінської, організаційної) та недоторканості суддів, які здійснюють правосуддя»; «провідними суб'єктами публічної адміністрації, які забезпечують адміністративно-правове забезпечення судової гілки влади, є Вища рада правосуддя, органи суддівського самоврядування, ВККСУ, Національна школа суддів України, Президент України (як суб'єкт, який здійснює формальне призначення суддів), ДСА» [130, с. 393].

Частково погоджуємося із наведеною думкою, хочемо звернути увагу на той факт, що важливу роль в діяльності будь-яких судів України, забезпечення функціонування судової влади відіграє визначення у Державному бюджеті України видатків на утримання судів. Згідно частини першої ст. 3 Закону «Про судоустрій і статус суддів», функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення діяльності Верховного Суду, здійснює Верховний Суд, тоді як Державна судова адміністрація України – щодо фінансового забезпечення діяльності всіх інших судів, діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, органів суддівського самоврядування, Національної школи суддів України, Служби судової охорони та Державної судової адміністрації України; Вища рада правосуддя – щодо фінансового забезпечення її діяльності. Функції розпорядника бюджетних коштів щодо місцевих судів здійснюють територіальні управління Державної судової адміністрації України [47].

Одним із суб'єктів, який забезпечує діяльність судової гілки влади (*господарських судів*) (виділено авторами) є Комісія з питань вищого корпусу державної служби, яка діє при Вищій раді правосуддя. Згідно частини третьої ст. 150 Закону «Про судоустрій і статус суддів» Особливості проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах, органах та установах системи правосуддя визначаються Положенням, яке затверджується Вищою радою правосуддя за поданням Державної судової адміністрації України після консультацій з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби [47].

Повноваження Комісії з питань вищого корпусу державної служби, визначені Законом України «Про державну службу», відповідно до якого Комісії утворюється Кабінетом Міністрів України, який затверджує її персональний склад. Пропозиції щодо утворення комісії та затвердження її складу Кабінету Міністрів України вносяться центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби [131] та «Положенням про Комісію з питань вищого корпусу державної служби», затвердженого постановою КМУ № 242 від 25 березня 2016 р. [132].

Стаття 15 Закону «Про державну службу» до повноважень Комісії з питань вищого корпусу державної служби відносить:

1) погодження розроблені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби, типові вимоги до професійної компетентності державних службовців, які займають посади державної служби категорії «А» ;

2) проведення конкурсу на зайняття вакантних посад державної служби категорії «А» та вносить суб'єкту призначення пропозиції щодо переможця конкурсу та другого за результатами конкурсу кандидата на вакантну посаду;

3) розгляд пропозицій та надання згоди на дострокове звільнення з посади за ініціативою суб'єкта призначення державних службовців, які

виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх юрисдикції.

Таким чином, як стверджує Д. В. Мандичев, Конституція та закони України регламентують найбільш важливі питання діяльності господарських судів, що цілком відповідає вимогам європейських стандартів. До кола цих питань належать організаційні та функціональні принципи діяльності господарських судів, внутрішня побудова системи цих судів, всі питання правового статусу суддів господарських судів ті ін. Отже, Конституція та закони України мають визначальний вплив на адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів [123, с. 88].

Науковці також зазначають, що чинне законодавство України поставило перед арбітражним судом такі завдання: захист прав та охоронюваних законом інтересів учасників господарських правовідносин; сприяння зміцненню законності у сфері господарських правовідносин; внесення пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання господарської діяльності [162, с. 78].

Тобто, здійснюючи функцію захисту прав суб'єктів господарської діяльності, він діє у властивій для нього формі, застосовує властиві йому методи і засоби розгляду господарських спорів. Як самостійна частина судової системи, спеціалізований суд системи судів загальної юрисдикції і державного механізму, господарський суд покликаний здійснювати визначені функції, вирішувати поставлені перед ним завдання за допомогою встановленого законом певного виду діяльності [163, с. 23].

Дещо іншої думки щодо діяльності господарського суду дотримується В. В. Рунова, яка господарський суд визначає, як спеціальний судовий орган, що створено державою з метою захисту економічних інтересів держави, підприємств і організацій (державних і недержавних юридичних осіб, що займаються господарською діяльністю). Зазначена теза підтверджується тим, що саме на господарські суди покладено обов'язок розглядати майнові спори між суб'єктами господарської діяльності і

виконання судами зазначених функцій законодавством визначено повноваження судів за суб'єктивним складом [157, с. 44].

Л. П. Нестерчук ззначає, що функція правосуддя, є стрижнем системи функцій судів та визначає місце і роль судової влади в суспільстві та державі [158, с. 397]. Інші науковці до функцій судів відносять контроль за законністю та обґрунтованістю рішень і дій державних органів, посадових та службових осіб у разі їх оскарження до суду; контроль за законністю та обґрунтованістю арештів та проведенням дій, пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод людини та громадянина, передбачених ст. 29, 30, 31 Конституції України [159, с. 56].

Визначальним у побудові системи загальної юрисдикції має бути використання переваг спеціалізації, яка необхідна для забезпечення фахового судового захисту в тих правовідносинах, регулювання яких становить для суспільства особливий, пріоритетний інтерес, зокрема у сфері державного управління, економіки, оподаткування, соціального захисту і підтримки сім'ї та неповнолітніх [160, с. 2].

У свою чергу В. В. Рунова при дослідженні діяльності судів звертає увагу на спеціалізацію судів. На її думку, переваги спеціалізації стосуються не тільки організаційної побудови судової системи, а й процесуального аспекту здійснення [161, с. 56].

Стаття 18 Закону «Про судоустрій і статус суддів» визначає, що суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. У випадках, визначених законом, а також за рішенням зборів суддів відповідного суду може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ [47].

Закон визначає, що місцевими господарськими судами є окружні господарські суди, які є судом першої інстанції, здійснюють правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом, які розглядають справи, що

займають посади державної служби категорії «А», та повідомляє про своє рішення суб'єкта призначення і центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби;

4) вносення пропозицій суб'єкту призначення щодо переведення державних службовців, які займають посади державної служби категорії «А», на рівнозначну або нижчу посаду до іншого державного органу у випадках, передбачених статтею 34 цього Закону;

5) здійснює дисциплінарні провадження щодо державних службовців, які займають посади державної служби категорії «А», та вносить суб'єкту призначення пропозиції за наслідками дисциплінарного провадження;

6) затверджує перелік посад державної служби, патронатної служби та посад працівників, які виконують функції з обслуговування, а також встановлює категорії посад державної служби за поданням керівника державної служби в апаратах допоміжних органів, утворених Президентом України [131].

Окрім того, призначення на посади державних службовців, працівників, які виконують функції з обслуговування в місцевих господарських судах, апеляційних господарських судах та касаційному господарському суді, неможлива без процедурної діяльності Комісії з питань вищого корпусу державної служби. Оскільки призначення на посади державних службовців, працівників, які виконують функції з обслуговування, оплата праці та соціальні гарантії працівників апаратів місцевих, апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів, апарату Верховного Суду, секретаріатів Вищої ради правосуддя і Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Державної судової адміністрації України регулюються нормами законодавства про державну службу з урахуванням особливостей, визначених цим Законом [47], таке організаційно-забезпечення в системі правосуддя неможливе без діяльності Комісії з питань вищого корпусу державної служби.

Таким чином, вищевикладене дає підстави підкреслити, що Комісія з питань вищого корпусу державної служби відіграє важливу роль в організаційному забезпеченні діяльності судів, шляхом проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у господарських судах, органах та установах системи правосуддя.

6. Адміністративний порядок організації надходження процесуальних документів, що подаються до господарських судів, які підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі, є складовою адміністративно-правове регулювання діяльності господарських судів і одним із нововведень ГПК.

Згідно ст. 6 ГПК у господарських судах функціонує Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, яка відповідно до закону забезпечує обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, між учасниками судового процесу, а також фіксування судового процесу і участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Позовні та інші заяви, скарги та інші передбачені законом процесуальні документи, що подаються до судів і можуть бути предметом судового розгляду, підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній системі в день надходження. Адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, державні органи, органи місцевого самоврядування та суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки реєструють офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в обов'язковому порядку. Інші особи реєструють свої офіційні електронні адреси в добровільному порядку [48].

Зазначена система функціонує відповідно до «Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему» [133], згідно із яким, у місцевих та апеляційних господарських судах, а також касаційному суді використовується різні комп'ютерні програми, розроблені адміністратором автоматизованої системи для судів господарської юрисдикції.

адміністративні правопорушення, що становить 3,2 % від кількості ухвалених місцевими судами рішень у таких категоріях справ. У 2015 р. цей показник становив 3,5 %. У касаційному порядку в 2016 р. було скасовано та змінено 21,1 тис. рішень місцевих та апеляційних судів у цих категоріях справ, що становить 1,5 % від кількості ухвалених місцевими судами рішень. У 2015 р. цей показник становив 1,8 %. Верховний Суд України у 2016 р. скасував і змінив 636 рішень у таких категоріях справ, що становить 0,05 % від кількості ухвалених місцевими судами рішень. У 2015 р. цей показник становив 0,04 % [156, с. 3].

Про важливість всієї системи судових органів в діяльності держави свідчать норми Конституції, згідно ст. 124 якої правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [84] та спеціальних законодавчих актів, провідну роль серед яких відіграє Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 16 червня 2016 р., відповідно до якого суди України утворюють єдину систему. Судоустрій будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. Суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. У випадках, визначених законом, а також за рішенням зборів суддів відповідного суду може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ [47].

У свою чергу Господарський процесуальний кодекс України визначає юрисдикцію та повноваження господарських судів та встановлює порядок здійснення судочинства у господарських судах [47].

До функцій судової влади науковці відносять: охоронну функцію, що передбачає охорону прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави; контрольну функцію [157, с. 43]. В. М. Кравчук також зазначає, що для

Про важливість правосуддя яскраво свідчать статистичні дані за 2016 р. у порівнянні з 2015 р. Так, у 2016 р. на розгляд до судів усіх інстанцій і спеціалізацій надійшло загалом 3,5 млн справ і матеріалів різних видів та категорій, що на 5 % менше, ніж у 2015 р. (3,7 млн). Зокрема, до місцевих судів надійшло майже 3 млн (у 2015 р. – 3,1 млн), до апеляційних судів – 425,7 тис. (у 2015 р. – 448,7 тис.), до вищих спеціалізованих судів – 130,1 тис. (у 2015 р. – 151,2 тис.), до Верховного Суду України – 9,6 тис. (у 2015 р. – 11,8 тис.). Суди розглянули в минулому році загалом 3,4 млн справ і матеріалів різних видів і категорій, що на 7,5 % менше, ніж у 2015 р. (3,7 млн). Зокрема, місцеві суди розглянули 2,9 млн справ і матеріалів (у 2015 р. – 3,1 млн), апеляційні суди – 422,2 тис. (у 2015 р. – 459,4 тис.), вищі спеціалізовані суди – 125,7 тис. (у 2015 р. – 156,1 тис.), Верховний Суд України – 10,1 тис. (у 2015 р. – 10,7 тис.). Показники рівня оскарження у 2016 р. судових рішень місцевих судів в апеляційному порядку порівняно з 2015 р. майже не змінилися. Так, у 2016 р. місцеві суди ухвалили 1,4 млн рішень у цивільних, господарських, адміністративних справах та справах про адміністративні правопорушення (у 2015 р. – 1,6 млн). Із них в апеляційному порядку було оскаржено 170,4 тис. судових рішень, що становить 12,2 % від загальної кількості (у 2015 р. – 195,3 тис., або 12,5 % від загальної кількості). У 2016 р. місцеві суди ухвалили вироки стосовно 86,7 тис. осіб (у 2015 р. – 105,5 осіб). Із них було оскаржено в апеляційному порядку вироки стосовно 18,3 тис. осіб, що становить 21,1 % від загальної кількості осіб, стосовно яких ухвалено вироки (у 2015 р. – стосовно 19,7 тис. осіб, що становило 18,6 % від загальної кількості). Поліпшилась якість розгляду судами справ, адже дещо знизилися загальні показники скасування судових рішень в апеляційному порядку (за винятком кримінальних справ, де показник скасування і зміни вироків місцевих судів в апеляційному порядку у 2016 р. зріс на 1 % порівняно з 2015 р.). Так, у 2016 р. було скасовано й змінено в апеляційному порядку 45,4 тис. судових рішень, ухвалених у цивільних, господарських, адміністративних справах та справах про

Суб'єктом публічної адміністрації, який забезпечує функціонування автоматизованої системи, є Державна судова адміністрація України, наказом якою затверджено «Інструкцію з діловодства в господарських судах України» № 28 від 20 лютого 2013 р. [134].

Здійснений аналіз Інструкції дає підстави звернути увагу на певні її недоліки в частині експертизи цінності документів суду. Зокрема, пунктом 4.2.25. якої встановлено: «Якщо обсяг справ, що виділені до знищення, не значний, вони можуть бути спалені, про що в акті робиться позначка» [134].

Таке встановлення порядку знищення документів без складання їх опису та акту знищення, є недоліком діловодства в господарських судах України і за певних обставин може бути предметом з'ясування факту нестачі архівних судових справ та інших документів суду.

З метою усунення недоліків діловодства в господарських судах України, пропонуємо внести зміни пункт 4.2.25 статті 4.2 «Експертиза цінності документів» «Інструкції з діловодства в господарських судах України», затвердженої наказом Державної судової адміністрації України № 28 від 20 лютого 2013 року, яку викласти у такій редакції:

«4.2.25. Якщо обсяг справ, що виділені до знищення, не значний, вони можуть бути спалені, про що в акті робиться позначка, який підписується трьома уповноваженими експертною комісією працівниками суду, який затверджується керівником апарату суду» [135, с. 33].

Підсумуючи вищевикладене можна дійти висновку, що у зв'язку із прийняттям нових законодавчих актів у сфері судочинства, норми яких впливають на адміністративно-правове регулювання організації та діяльності господарських судів в Україні, авторами звертається увагу на існування певних неузгодженостей норм при здійсненні адміністративних процедур щодо порядку утворення, реорганізації і ліквідації господарських судів, а також інших існуючих прогалин та на цій підставі пропонуються шляхи їх усунення.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНА ПАРАДИГМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ

2.1. Судова реформа в Україні та її вплив на адміністративно-правовий статус господарських судів

Проведення судової реформи з метою підвищення ефективності захисту прав людини, доступності для всіх справедливого правосуддя викликало необхідність формування розгалуженої системи судових органів, їх відповідність принципам правової, демократичної, соціально орієнтованої держави. Це завдання потребує докорінної зміни у сфері здійснення правосуддя, становлення його як реально незалежної, самостійної гілки державної влади. Крім цього входження у світовий і європейський простір вимагає відповідних перетворень у всіх сферах суспільного життя, адаптації основних державних інституцій до їх найкращих зразків. Чи не найбільшою мірою це стосується саме судової влади як гаранта захисту прав і свобод людини і громадянина у державі [136, с. 96].

З прийняттям 2 червня 2016 року Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [46] та Закону України «Про судоустрій і статус судів» [47], як основних законів у сфері судочинства в державі було запроваджено судову реформу. Після чого 3 жовтня 2017 року Верховною Радою України було прийнято Закон «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [48].

З прийняття вказаного Закону, чинна влада вважає, що судова реформа в Україні звершилась, і як анансовано державними посадовцями, є одним із значних досягнень 2017 року.

– накладанні штрафів на посадових осіб за «Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду» (ст. 185–6) КУпАП;

– тимчасовому обмеженні права громадянина України на виїзд з України, який ухиляється від виконання зобов'язань, покладених на нього судовим рішенням;

– примусовому виконанні постанови про стягнення штрафу (ст. 308 КУпАП) [155, с. 142].

Адміністративно-правовий статус господарських судів підкреслюється і сферою підвідомчістю справ про адміністративні правопорушення (ст. 221-1 КУпАП).

Отже, проведений аналіз адміністративно-правового статусу господарських судів із внесенням змін до Господарського процесуального кодексу України, а також інших законодавчих актів, вказує про розширення ряду функційних повноважень господарських судів, які наділені владними управлінськими функціями, що реалізуються у зв'язку зі здійсненням ними господарського судочинства.

2.2. Місце і роль господарських судів в сучасній системі судоустрою України

Прийняття нових спеціальних законів щодо діяльності судів вимагає звернути свою увагу на роль і місце господарських судів в сучасній системі судоустрою України.

У структурі державної влади України судова влада займає особливе місце, зумовлене її соціальною роллю і специфічними функціями. Її призначення полягає у захисті прав і свобод людини та громадянина, конституційного ладу України, забезпеченні відповідності законів та інших нормативно-правових актів, Конституції України, дотримання законності у їх застосуванні [139, с. 55].

судів, а також функцій інших суддів, які різняться між собою, як різняться адміністративно-правовий статус господарських судів та статус суддів тих же судів, статус яких має свої специфічні суттєві відмінності від адміністративно-правового статусу суду, водночас, варто зазначити, що діяльність господарських судів опосередковується не безпосередньо, не прямо, а за допомогою судді (суддів).

На слухну думку М. К. Закуріна, у системі судочинства суддя господарського суду є провідним елементом, який безпосередньо забезпечує на основі Конституції і законів України гуманне та справедливе вирішення господарських справ при безумному пануванні принципу верховенства права [154, с. 282].

Аналіз нормативно-правових актів та наукових думок свідчать, що сучасних умовах адміністративно-правовий статус господарських судів характеризується збільшенням обсягу управлінських повноважень, особливо при провадженні господарських справ, що проявляється у:

- обмеженні наданні інформації щодо судової справи (ст. 9 ГПК);
- неприпустимості зловживання процесуальними правами (ст. ст. 43, 131, 132, 133, 134, 135 ГПК);
- застосованні заходів процесуального примусу, ними є: попередження; видалення із залу судового засідання; тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; накладання штрафу (ст. ст. 131, 132, 133, 134, 135 ГПК);
- забороні вчиняти певні дії під час врегулювання спору за участю судді (пункт 10 ст. 188 ГПК);
- вимогі виконувати розпорядження головуєчого, додержуватися у судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну неповагу до суду або правил встановлених у суді (ст. 200 ГПК);
- накладанні штрафів на суб'єктів адміністративних правопорушень за «Прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України» (ст. 185–3);

З приводу введення в дію Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» в спеціальній літературі існують різні думки. Висловими свої думки з цього питання. Поданий вказаний вище Президентом законопроект №6232, який входить до пакету судової реформи, підтримали 234 парламентарії. Про важливість розгляд законопроекту №6232 свідчить той факт, що його обговорення тривало 7 пленарних днів, до нього було подано 4383 поправки, здебільшого були підтримані поправки подані від Комітету з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України [137, с. 29].

Законодавчим актом викладено в новій редакції Господарський процесуальний кодекс, Цивільний процесуальний кодекс, Кодекс адміністративного судочинства України, Закон «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України», доповнено зазначені акти відповідними прикінцевими та перехідними положеннями. Однак, внесення змін в процесуальні закони та Закон України «Про судоустрій і статус суддів», не дали відповіді на головне – незрозумілим залишається питання про те, які категорії справ у разі порушення суб'єктивних прав власників чи/або законних користувачів об'єктів інтелектуальної власності розглядатиме Вищий суд з питань інтелектуальної власності, де оскаржуватимуться його рішення [137, с. 29–30].

Проте це тільки один із аспектів, який пов'язаний із охороною прав інтелектуальної власності, категорія судових спорів щодо яких, раніше розглядалися господарськими судами. Більш категоричною з цього приводу є Н. Кучерук, яка вважає, що черговою процесуальною новацією судової реформи є спроба на законодавчому рівні визначити види зловживань процесуальними правами та заходи відповідальності за них. Так, проектами

процесуальних кодексів передбачається закріпити більше ніж 15 видів дій, які суди вправі кваліфікувати як процесуальні зловживання. Незважаючи на те, що запровадження таких нововведень повинно сприяти добросовісному використанню учасниками своїх процесуальних прав, запропоновані проектом види зловживань викликають чимало запитань. Зокрема, необґрунтованим видається віднесення до процесуальних зловживань заявлення завідомо безпідставного відводу, адже це фактично свідчитиме про встановлення на законодавчому рівні відповідальності за реалізацію учасниками судового процесу своїх процесуальних прав, що у правовій державі є неприпустимим. Окрім того, визначаючи вказані дії із заявлення відводу як процесуальні зловживання та встановлюючи відповідальність за них, автори такого нововведення ставлять під сумнів безсторонність суду. Кваліфікуючи подання позову як зловживання процесуальним правом та встановлюючи негативні наслідки за такі дії у вигляді залишення позову без розгляду або його повернення, законопроект №6232 позбавляє гарантованого законом права на справедливий судовий розгляд, складовою якого є право доступу до суду. Такі зміни не можна визнати конституційними, адже ст. 22 Конституції України не допускає звуження змісту та обсягу наявних прав в результаті прийняття нових законів або внесення змін до чинних. Суперечливими виглядають положення щодо можливості одночасного накладення штрафу на учасника судового процесу та його представника, адже за своєю суттю вони спрямовані, передусім, на збагачення Державного бюджету, а не на якісне здійснення правосуддя, як того вимагає ст. 124 Конституції України [138].

Ми погоджуємося з думкою, що практична реалізація перетворень не можлива без зміцнення правового статусу органів правосуддя. У державі, що прагне стати правовою, суд має бути авторитетним, незалежним, владним та самостійним, у якому люди бачили б не бюрократичну установу, а реального гаранта їх прав, надійного захисника їх інтересів [139, с. 15].

системі гарантій законності у сфері управління, і в системі гарантій функціонування судової влади [152, с.7–8].

Між тим, досліджуючи функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права Д. В. Мендичев об'єднує в дві великі групи за критерієм їх цільової спрямованості, на адміністративні функції, що реалізуються у зв'язку зі здійсненням правосуддя у господарському судочинстві. До першої групи дослідник відносить такі функції.

- 1) Здійснення підготовчо-організаційних дій, що передують розгляду господарської справи.
- 2) Судове керівництво ходом розгляду та вирішення господарської справи.
- 3) Забезпечення однакового та правильного застосування судами норм матеріального та процесуального права при розгляді господарських справ.
- 4) Здійснення судового контролю.
- 5) Забезпечення законності та примусового виконання рішень судів, в тому числі третейських.

До другої групи відносить функції, що виконуються у зв'язку зі здійсненням судового управління, не пов'язаного із провадженням господарських справ, Д. В. Мендичев відніс:

- 1) Представницькі функції, пов'язані зі здійсненням головами, їх заступниками господарських судів представництва відповідних судів як органів державної влади у відносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами.
- 2) Контрольні функції.
- 3) Організаційні функції.
- 4) Забезпечувальні функції.
- 5) Функції взаємодії, в тому числі інформаційної.
- 6) Функції судового самоврядування [153, с. 102–104].

На нашу думку при дослідженні функцій господарських судів Д. В. Мендичевим, відбулося певне змішування функцій господарських

– він перебуває під адміністративним наглядом Національної поліції – до припинення нагляду [151].

Тимчасове обмеження права громадянина України на виїзд з України у випадках, передбачених частиною першою статті 6, запроваджується в порядку, передбаченому законодавством. У разі запровадження такого обмеження орган, що його запровадив, в одноденний строк повідомляє про це громадянина України, стосовно якого запроваджено обмеження, та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону [151].

Вищенаведені норми ГПК свідчать, що господарський суд уповноважений здійснювати функцію судового контролю за виконанням судових рішень, які є обов'язковими до виконання всіма органами, підприємствами та організаціями незалежно від форм власності та їх посадовими особами.

З приводу судового контролю О. З. Хотинська, визначає судовий контроль за виконанням рішення суду як самостійну, законодавчо закріплену, правову форму реалізації судової влади, яка відображає як основні риси останньої, так і ознаки юрисдикційної діяльності органів державної виконавчої служби, спрямована не лише на забезпечення законності в процесі примусового виконання судових рішень і захист прав і законних інтересів учасників цього процесу, а й на реальне виконання рішення суду, гарантуючи тим самим обов'язковість такого виконання. Вчена обґрунтовує, що судовий контроль за виконанням судових рішень є складовою єдиного процесу захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, який відбувається в рамках однієї справи, незалежно від того, в якій сфері – публічній чи приватній – виникли спірні правовідносини; він є гарантією дієвості такого захисту. Ця особливість притаманна виключно судовому контролю за виконанням судових рішень, що вирізняє його серед судового контролю у сфері управління. Це специфічна ознака, яка ставить судовий контроль за виконанням судових рішень на особливе місце й у

З огляду на наведене, розглянемо питання, які стосуються предмету нашого дослідження. Згідно ст. 6 ГПК в країні, відповідно до закону діє єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, яка забезпечує обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, між учасниками судового процесу. Тобто, позовні та інші заяви, скарги та інші передбачені законом процесуальні документи, що подаються до господарського суду і можуть бути предметом судового розгляду, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в день надходження документів. Водночас реєстрація в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі не позбавляє права на подання документів до суду в паперовій формі. Закон зобов'язує адвокатів, нотаріусів, приватних виконавців, арбітражних керуючих, судових експертів, державні органи, органи місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання державного та комунального секторів економіки реєструють офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в обов'язковому порядку [48].

Вказане в повній мірі стосується і виконавчих документів. Згідно ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження», виконавче провадження є завершальною стадією судового провадження і примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб), виступає як сукупність дій органів і осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень і проводяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією України, цим Законом, іншими законами та нормативно-правовими актами, які підлягають примусовому виконанню [86].

Це означає, що виконавчі документи визначені пунктом 2 частиною першою ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» (ухвали, постанови судів у господарських справах підлягають виконанню після їх внесення до Єдиного державного реєстру виконавчих документів у встановленому законодавством порядку. Окрім того, згідно ст. 9 того ж

Закону діє єдиний реєстр боржників, що є складовою автоматизованої системи виконавчого провадження та ведеться з метою оприлюднення в режимі реального часу інформації про невиконані майнові зобов'язання боржників та запобігання відчуженню боржниками майна [86].

Цей реєстр стосується не тільки боржників визнаних господарським судом, але й боржників, які не сплатили штраф за адміністративні правопорушення. Так, згідно ст. 308 «Примусове виконання постанови про стягнення штрафу» КУпАП здійснюється у разі несплати правопорушником штрафу у строк, установлений частиною першою статті 307 (штраф має бути сплачений порушником не пізніше як через п'ятнадцять днів з дня вручення йому постанови про накладення штрафу, крім випадків, передбачених статтею 300–1 цього Кодексу, а в разі оскарження такої постанови – не пізніше як через п'ятнадцять днів з дня повідомлення про залишення скарги без задоволення), постанова про накладення штрафу надсилається для примусового виконання до органу державної виконавчої служби за місцем проживання порушника, роботи або за місцезнаходженням його майна в порядку, встановленому законом [87].

Постанови про конфіскацію предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, та грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення, виконуються державними виконавцями. Постанова про конфіскацію предмета, грошей з відміткою про виконання повертається до суду, який виніс постанову (ст. 313, ст. 316 КУпАП) [87].

Адміністративно-правовий статус господарського суду підкреслюється і нормами Господарського процесуального кодексу України, згідно ст. 9 якого у разі постановлення судом ухвали про розгляд справи у закритому судовому засіданні інформація щодо справи не розкривається, крім відомостей про учасників справи, предмет позову, дату надходження позовної заяви, стадії розгляду справи, місце, дату і час судового засідання, рух справи з одного суду до іншого.

Як суб'єкт адміністративного права господарський суд здійснює функції в межах повноважень визначених при тимчасовому обмеженні у праві виїзду за межі України, що є новелою ГПК, згідно із ст. 337 якого, тимчасове обмеження фізичної особи – боржника у праві виїзду за межі України може бути застосоване судом як виключний захід забезпечення виконання судового рішення у разі, якщо фізична особа, яка є боржником за невиконання нею судового рішення. Ухвала про тимчасове обмеження фізичної особи у праві виїзду за межі України може бути постановлена за поданням державного або приватного виконавця, яким відкрито відповідне виконавче провадження. Суд негайно розглядає таке подання без повідомлення сторін та інших заінтересованих осіб за участю державного (приватного) виконавця [48].

Порядок здійснення права громадян України на виїзд з України і в'їзд в Україну, випадки тимчасового обмеження права громадян на виїзд з України, порядок вирішення спорів у цій сфері регулюється Законом «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21 січня 1994 р., згідно ст. 6 якого, право громадянина України на виїзд з України може бути тимчасово обмежено у випадках, коли :

- він обізнаний з відомостями, які становлять державну таємницю, – до закінчення терміну;
- стосовно нього у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, застосовано запобіжний захід, за умовами якого йому заборонено виїжджати за кордон, – до закінчення кримінального провадження або скасування відповідних обмежень;
- він засуджений за вчинення кримінального правопорушення – до відбуття покарання або звільнення від покарання;
- він ухиляється від виконання зобов'язань, покладених на нього судовим рішенням, – до виконання зобов'язань;

орган державної виконавчої служби здійснити певні виконавчі дії, якщо він ухиляється від їх виконання без достатніх підстав, або визнає доводи скаржника неправомірними і скаргу відхиляє [149].

Незважаючи на те, що виконання судового рішення є стадією господарського процесу, держава гарантує виконання рішення суду про стягнення коштів та зобов'язання вчинити певні дії щодо майна, боржником за яким є: державний орган; державні підприємство, установа, організація; юридична особа, примусова реалізація майна якої забороняється відповідно до законодавства.

Питання пов'язане із державною гарантією впливає із норм Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 5 червня 2012 р. При цьому слід пам'ятати, що дія цього Закону не поширюється на рішення суду, стягувачем за якими є державний орган, державне підприємство, орган місцевого самоврядування, підприємство, установа, організація, що належать до комунальної власності [150].

Право особи на звернення до суду також передбачено нормами ГПК, відповідно до якого сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до ГПК, порушено їхні права (ст. 339). У разі встановлення обґрунтованості скарги суд визнає оскаржені рішення, дії чи бездіяльність неправомірними і зобов'язує державного виконавця або іншу посадову особу органу державної виконавчої служби, приватного виконавця усунути порушення (поновити порушене право заявника) (частина друга ст. 343 ГПК). Про виконання ухвали, постановленої за результатами розгляду скарги, відповідний орган державної виконавчої служби, приватний виконавець повідомляють суд і заявника не пізніше ніж у десятиденний строк з дня її одержання (ст. 345) [48].

При розкритті інформації щодо справи, передбаченої частинами третьою та четвертою цієї статті, не можуть бути оприлюднені такі відомості:

1) місце проживання або перебування фізичних осіб із зазначенням адреси, номери телефонів чи інших засобів зв'язку, адреси електронної пошти, реєстраційні номери облікової картки платника податків, реквізити документів, що посвідчують особу, унікальні номери запису в Єдиному державному демографічному реєстрі;

2) реєстраційні номери транспортних засобів;

3) номери банківських рахунків, номери платіжних карток;

4) інформація, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися в закритому судовому засіданні [87].

До недоліків норм вказаної статті слід віднести те, що ст. 9 ГПК не розкриває, що слід розуміти під терміном «інформація щодо справи». В даному випадку, така інформація є з обмеженим доступом.

Закон України «Про доступ до публічної інформації», поділяє є на:

1) конфіденційну інформацію – це інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов;

2) таємну інформацію – це інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю;

3) службову інформацію – це інформація, що міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрішньому службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень, а також інформація зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної

діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці [140].

У питанні стосується не оприлюднення відомостей визначених частиною п'ятою ст. 9 ГПК, слід виходити із норм Закону України «Про захист персональних даних», згідно ст. 10 якого використання персональних даних передбачає будь-які дії володільця щодо обробки цих даних, дії щодо їх захисту, а також дії щодо надання часткового або повного права обробки персональних даних іншим суб'єктам відносин, пов'язаних із персональними даними, що здійснюються за згодою суб'єкта персональних даних чи відповідно до закону. Використання персональних даних володільцем здійснюється у разі створення ним умов для захисту цих даних. Володільцю забороняється розголошувати відомості стосовно суб'єктів персональних даних, доступ до персональних даних яких надається іншим суб'єктам відносин, пов'язаних з такими даними. Використання персональних даних працівниками суб'єктів відносин, пов'язаних з персональними даними, повинно здійснюватися лише відповідно до їхніх професійних чи службових або трудових обов'язків. Ці працівники зобов'язані не допускати розголошення у будь-який спосіб персональних даних, які їм було довірено або які стали відомі у зв'язку з виконанням професійних чи службових або трудових обов'язків, крім випадків, передбачених законом. Таке зобов'язання чинне після припинення ними діяльності, пов'язаної з персональними даними, крім випадків, установлених законом [141].

Адміністративно-правовий статус господарського суду, підкреслюється і нормами ст. 13 Закону України «Про захист персональних даних», відповідно до якого розпорядниками інформації визнаються: суб'єкти владних повноважень – органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, органи влади Автономної Республіки Крим, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання [141].

під арешту. У такому ж порядку розглядаються вимоги осіб, які не є власниками майна, але володіють ним з підстав, передбачених законом. Орган Державної виконавчої служби у відповідних випадках може залучатися господарським судом до участі у справах як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору.

У розгляді скарг на дії органів Державної виконавчої служби, пов'язаних з відмовою у відкритті виконавчого провадження на підставі пункту 7 частини першої статті 26 Закону України «Про виконавче провадження», господарському суду слід мати на увазі таке. За змістом пункту 1 частини першої і частини п'ятої статті 47 та положень статті 26 в сукупності цих норм повернення виконавчого документа стягувачу за його заявою не означає закриття виконавчого провадження, не тягне за собою наслідків у вигляді неможливості розпочати його знову та не позбавляє стягувача права повторно звернутися до органу Державної виконавчої служби за виконанням судового рішення [149].

Також слід звернути увагу, що за змістом статті 121–2 ГПК судові засідання у розгляді скарг на дії чи бездіяльність органів державної виконавчої служби щодо виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів повинні проводитись господарськими судами окремо за різними справами. У разі подання скарги на дії (бездіяльність) органів Державної виконавчої служби у зведеному виконавчому провадженні, в якій об'єднано вимоги за кількома виконавчими документами в різних справах, розглянутих різними судами, господарський суд з посиланням на пункт 5 частини першої статті 63 ГПК має повернути таку скаргу для розділу заявником відповідних вимог та подання скарг у кожній справі окремо. За результатами розгляду скарги виноситься ухвала, в якій господарський суд або визнає доводи заявника правомірними і залежно від їх змісту визнає постанову державного виконавця щодо здійснення заходів виконавчого провадження недійсною, або визнає дії чи бездіяльність органу Державної виконавчої служби незаконними, чи визнає недійсними наслідки виконавчих дій, або зобов'язує

інформаційно-телекомунікаційної системи шляхом заповнення відповідних форм процесуальних документів, передбачених Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, і підписуються електронним цифровим підписом судді (в разі колегіального розгляду – електронними цифровими підписами всіх суддів, що входять до складу колегії) (частина перша ст. 327 ГПК) [48].

Питання виконання судового рішення стоїть дуже гостро, особливо коли порушником виступає державна виконавча служба, на яку поряд із приватними виконавцями, Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 р., визначає основи організації та діяльності з примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями, їхні завдання та правовий статус [148].

Згідно частини першої ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження», рішення, дії чи бездіяльність виконавця та посадових осіб органів державної виконавчої служби щодо виконання судового рішення можуть бути оскаржені сторонами, іншими учасниками та особами до суду, який видав виконавчий документ, у порядку, передбаченому законом [86].

На вказане звертається увагу в Постанові Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів України» №9 від 17 жовтня 2012 р., в якій міститься таке: у розгляді скарг стягувача чи боржника на дії органу Державної виконавчої служби, пов'язані з арештом і вилученням майна та його оцінкою, господарський суд перевіряє відповідність цих дій приписам статей 57, 58 Закону України «Про виконавче провадження». Вимоги інших осіб щодо належності саме їм, а не боржникові майна, на яке накладено арешт, реалізується шляхом подання ними з додержанням правил підвідомчості (стаття 12 ГПК) позову до боржника та особи, в інтересах якої накладено арешт, про визнання права власності на майно і звільнення його з-

Незважаючи, що закон прямо не вказує, що розпорядниками інформації визнаються суди (суд), під іншими державними органами, слід розуміти і судові органи, у тому числі й господарські суди, як суб'єкти владних повноважень, зокрема, на користь наведеної думки свідчить Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» № 8 від 20 травня 2013 р., в абзаці 3 ст. 3 якого зазначено, що «...управлінську функцію необхідно розуміти як діяльність усіх суб'єктів владних повноважень з виконання покладених на них Конституцією чи законами України завдань» [142].

М. Й. Вільгушинський основним критерієм віднесення до суб'єктів владних повноважень вважає наявність заснованої на нормах публічного права можливості суб'єктів публічної влади видавати юридичні акти та вчиняти дії, спрямовані на забезпечення реалізації публічного інтересу. Названі повноваження нині мають такі суб'єкти:

- 1) Верховна Рада України як орган законодавчої влади, а також суб'єкти, діяльність яких тісно пов'язана з його роботою – Рахункова палата України; комітети Верховної Ради України; Апарат Верховної Ради України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- 2) Президент України і допоміжні (консультативні) органи (Адміністрація Президента України; Рада національної безпеки та оборони України, Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим);
- 3) Кабінет Міністрів України;
- 4) центральні органи виконавчої влади – міністерства, державні служби, державні агентства, державні інспекції, фонди, національні агентства, державні комітети, адміністрації;
- 5) органи прокуратури України;
- 6) інші центральні органи державної влади та державні установи, які не належать до системи органів виконавчої влади (Служба безпеки України; Національні комісії з регулювання природних монополій; Вища рада юстиції; Центральна виборча комісія України; Національний банк України тощо);

- 7) органи власти Автономной Республики Крым;
- 8) местные государственные администрации;
- 9) территориальные представительства (головные управления, отделы и т.д.) центральных органов исполнительной власти и органов государственной власти (учреждений), которые не относятся к системе органов исполнительной власти;
- 10) органы судебной власти и субъекты властных полномочий, которые обеспечивают функционирование судов;
- 11) органы местного самоуправления;
- 12) другие юридические лица публичного права: общегосударственного уровня (национальные акционерные компании), регионального уровня (например, коммунальные предприятия);
- 13) должностные и служебные лица органов государственной власти, органов местного самоуправления, других юридических лиц публичного права;
- 14) субъекты делегированных полномочий [143, с. 13].

Наведеный перелік суб'єктів публічної адміністрації свідчить, по-перше, до їх кола залучені суб'єкти, які наділені різними за змістом і обсягом адміністративними повноваженнями, по-друге, вони є задіяні у реалізації публічного управління, по-третє, вони є виразниками волі держави [144, с. 213].

Разом із тим, найбільш слушним для розкриття адміністративно-правового статусу господарських судів, буде подальша характеристика його управлінської діяльності в сучасних умовах на прикладі нових змін внесених до ГПК.

Стаття 43 ГПК має назву «Неприпустимість зловживання процесуальними правами» [48].

Питання зловживання процесуальними правами не є новими під час здійснення господарського судочинства, на що звертають свою увагу науковці. На думку В. Резнікової: «практика зловживання сторін своїми процесуальними правами набула неабиякого поширення в господарському судочинстві. На сьогодні в господарському судочинстві чимало дій можна кваліфікувати як зловживання процесуальними правами, однак, на жаль, все

ухиленні від явки в суд або в невідкоренні розпорядженню головуєчого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-яких дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, пропонуємо частину першу ст. 185–3 Кодексу України про адміністративні правопорушення у такій редакції:

«Неповага до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача, спеціаліста або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуєчого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-яких дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил».

В контексті дослідження адміністративно-правового статусу господарського суду, слід звернути увагу на ст. 185–6 КУпАП «Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду», норми якої передбачають відповідальність посадових осіб у разі залишення посадовою особою без розгляду окремої ухвали суду або невжиття заходів до усунення зазначених в ній порушень закону, а так само несвоєчасна відповідь на окрему ухвалу суду [87].

Об'єктивна сторона цього правопорушення полягає у залишенні посадовою особою без розгляду окремої ухвали суду, невжиття заходів до усунення зазначених в ній порушень закону, а також несвоєчасної відповіді на окрему ухвалу суду.

Наведене впливає із ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 18 та ст. 326 ГПК відповідно до яких, судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Невиконання судових рішень має наслідком юридичну відповідальність, установлену законом [47, 48].

Виконання судового рішення здійснюється на підставі наказу, виданого судом, який розглядав справу як суд першої інстанції. Накази суду викладаються в електронній формі з використанням Єдиної судової

головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд, а також невиконання поручителем зобов'язань, покладених судом під час провадження у справах за адміністративними позовами з приводу затримання та видворення іноземців та осіб без громадянства, – тягне за собою накладення штрафу [87].

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що за порушення правил поведінки у суді, які є обов'язковими для всіх учасників судового процесу чи невиконання розпоряджень головуючого, за вчинення якого до винної особи застосовуються заходи процесуального примусу у вигляді: попередження; видалення із залу судового засідання; тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; штраф.

Вказані заходи є адміністративно-правовими, за винятком діянь, які містять ознаки злочину.

Варто зауважити, що положення, визначені в ст. 200 ГПК, не поширюються на випадки неявки в судове засідання свідка, експерта, спеціаліста та перекладача до суду. Адже адміністративно-процесуальна відповідальність за наслідками неявки в суд закріплена в ст. 203 ГПК, згідно якої у разі неявки в судове засідання свідка, експерта, спеціаліста, перекладача, суд заслуховує думку учасників справи про можливість розгляду справи за відсутності свідка, експерта, спеціаліста, перекладача, які не з'явилися, та постановляє ухвалу про продовження судового розгляду або про відкладення розгляду справи. Одночасно суд вирішує питання про відповідальність особи, яка не з'явилася [48].

Слід звернути увагу і на той факт, що в нормах ст. 185–3 КУпАП, такий суб'єкт правопорушення, як спеціаліст – відсутній. З метою удосконалення адміністративного законодавства в частині визнання суб'єктом правопорушення – спеціаліста, який може бути визнаний у встановленому законодавством порядку виним у діях, що виразилась у неповазі до суду, у злісному

ще немає дієвого механізму запобігання їм, відсутня чітка концепція протидії зловживанню процесуальними правами. За чинним процесуальним законодавством господарський суд обмежений у можливостях впливу на недобросовісну поведінку сторони, що дозволяє заінтересованим особам різними способами затягувати розгляд справи, перешкоджати ухваленню несприятливих для себе судових актів і здійснювати інші протиправні дії у сфері господарського судочинства» [145, с. 125].

Однак, якщо в попередній редакції ГПК (частина третя ст. 22) як і в інших статтях, зокрема, ст. 90 та 119 того ж кодексу, фактично не була чітко визначена норма визначеної відповідальності, яка носила декларативний характер. Зараз, згідно частини четвертої ст. 43 ГПК суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені ст. 131 ГПК, згідно якої заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених цим Кодексом випадках з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених в суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства. Такими заходами процесуального примусу є:

- 1) попередження;
- 2) видалення із залу судового засідання;
- 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом;
- 4) штраф [48].

Не будемо з'ясовувати, чи є це питання достатньо врегульованим, однак варто підкреслити, що «факт запровадження відповідальності стимулюватиме учасників судового процесу добросовісно користуватися належними їм процесуальними права» [102].

Стаття 135 ГПК визначає, що суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу у сумі від

одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках:

- 1) невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу;
- 2) зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству;
- 3) неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин;
- 4) невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів, ненадання копії відзиву на позов, апеляційну чи касаційну скаргу, відповіді на відзив, заперечення іншому учаснику справи у встановлений судом строк;
- 5) порушення заборон, встановлених частиною десятою статті 188 цього Кодексу.

У випадку повторного чи систематичного невиконання процесуальних обов'язків, повторного чи неодноразового зловживання процесуальними правами, повторного чи систематичного неподання витребуваних судом доказів без поважних причин або без їх повідомлення, триваючого невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів суд, з урахуванням конкретних обставин, стягує в дохід державного бюджету з відповідного учасника судового процесу або відповідної іншої особи штраф у сумі від п'яти до п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [48].

Тобто, каральний вплив процесуальної відповідальності може мати не лише матеріальний характер (грошове стягнення), а і психологічний (у вигляді разового осуду – попередження), організаційно-правовий (видалення із залу суду) або ж може полягати в погіршенні правового становища суб'єкта (засто сування більш суворої міри запобіжного заходу) [146, с. 264].

Адміністративно-правовий статус господарського суду підкреслюється його роллю у підтриманні порядку у судовому засіданні. Питання пов'язане із підтриманням порядку у судовому засіданні в сучасній Україні, є актуальним.

Судові процеси, які відбуваються останніми роками, свідчать, що довіра та повага до суду в Україні перебуває у критичному стані. Тим не менше перетворювати судові засідання на демонстрації, безлади чи шоу – це шлях у нікуди. Єдиний вихід із ситуації, що склалася, – повернення розгляду справ у судах у площину права та законності, коли дотримання принципів верховенства права, законності, рівності перед законом і судом, повага до людської гідності буде аксіомою діяльності будь-якого учасника судового провадження – як судді, прокурора, захисника, так і особи, яка реалізовує своє право бути присутньою під час судового розгляду [147, с.214].

У господарському процесуальному законодавстві заходи відповідальності до порушників порядку судового засідання визначені в ст. 200 ГПК, норми якої свідчать, що учасники судового процесу, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані виконувати розпорядження головуєчого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну неповагу до суду або встановлених у суді правил. За прояв неповаги до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом. Питання про притягнення учасника справи або іншої особи, присутньої в залі судового засідання, до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення правопорушення, для чого у судовому засіданні із розгляду справи оголошується перерва, або після закінчення судового засідання [48].

Об'єктом цього правопорушення є суспільні відносини у сфері господарського судочинства. Ст. 200 ГПК встановлює певні правила поведінки у суді, які є обов'язковими для всіх учасників судового процесу.

Питання притягнення до відповідальності особи, яка порушує встановлені ст. 200 ГПК правила поведінки, вирішується згідно норм ст. 185–3 КУпАП, відповідно до якого неповага до суду, виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в непідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню